

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

TÜRK MİMARISİNDE CAMİ İMAJİ ALGISI
(BİÇİM-FORM ÜZERİNDEN BİR YAKLAŞIM)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ZEHRA SARIHAN

130201009

MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İBRAHİM NUMAN

HAZİRAN 2015

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**TÜRK MİMARİSİNDE CAMİ İMAJİ ALGISI
(BİÇİM-FORM ÜZERİNDEN BİR YAKLAŞIM)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ZEHRA SARIHAN

130201009

MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İBRAHİM NUMAN**

HAZİRAN 2015

TEZ ONAYI

FSMVÜ Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 130201009 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Fatma Zehra Sarıhan**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı " **TÜRK MİMARİSİNDE CAMİ İMAJI ALGISI BİÇİM-FORM ÜZERİNDEN BİR YAKLAŞIM** " başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile 23.06.2015 tarihinde savunmuş ve mezuniyeti hususunda enstitü için gerekli yeterlilikleri yerine getirmiştir.

Prof. Dr. M. Bülent ULUENGİN

FSMVÜ

Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitü Müdürü V.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim NUMAN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Mualla YILDIZ

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nevin Kılıç

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma Zehra Sarıhan

Saygılarımla Prof. Dr. İbrahim Numan hocama...

ÖNSÖZ

Mimari, insan ölçeğine uygun olarak tasarlandığı gibi, insanın dâhil olduğu her yapıyı veya çevreyi düzenlemektedir. Mimarlık Anabilim Dalı, insanı esas alan her konu ile ilişkilidir. Yapıların veya çevrenin, kullanımı yanında algısı da önemlidir. "Türk Mimarisinde Cami İmajı Algısı Biçim ve Form Üzerinden Bir Yaklaşım" isimli bu tez çalışması, mimariyi oluşturan insanların, mimariyi algılamasına yöneliktir. İnsanın, mekânı kavrayışında sosyal, kültürel birikimlerinin ve çevresel faktörlerin etkisi ile yorumlanabilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında geleneksel mimari algısını yoklamak ve geleneksel mimarinin etkisini ölçmek için anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulanan anket çalışmaları, istatistiki olarak değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan veriler neticesinde, mimari algıda etkenler ve bunlara bağlı olarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Öncelikli olarak tezin esasını oluşturan anket uygulama çalışmasında, yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Behzat Canpolat, Cahide Nur Cünük, Dilek Tüfekçi, Hülya Canpolat, Saadet Sarihan ve Zahid Sarihan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Anket çalışmalarının değerlendirilmesinde, istatistiksel olarak okuyabilmem için bana yardımcı olan ve beni her zaman kabul eden Yrd. Doç. Dr. Melek Astar hocaya ve diğer Yüksek Lisans hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Her türlü yardımı ile işlerimizi kolaylaştıran bize moral veren danışmanımızın sekreteri, Seda Çetin'e teşekkür ederim.

Hayatım boyunca manevi destelerini her zaman üzerimde hissettiğim anne ve babama; arkadaşlarıma ve de kız kardeşime teşekkür ederim.

Tez çalışmasının algı üzerine olması yönünde talebimi geri çevirmeyip bana destek veren, çalışmalarımı ve beni yönlendirerek desteğini, yardımını ve en önemlisi zamanını esirgmeden yürüten, kıymetli hocam Prof. Dr. İbrahim Numan'a teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2015

Fatma Zehra Sarihan

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
RESİMLER LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam	2
1.3. Yöntem	2
2. CAMİ MİMARİSİNİN TARİHÇESİ	3
2.1. İlk Türk İslam Devletleri Dönemi Cami Mimarisi	7
2.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Cami Mimarisi	10
2.3. Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi	13
2.4. Kırsal ve Bölgesel Şehir Camilerinde Formel Yapı	25
2.5. Modern Cami Örnekleri	29
2.6. Geleneksel ve Modern Cami Biçimleri Üzerinden Değerlendirme	31
3. MİMARİ MEKÂNIN ALGISI	34
3.1. Cami İmajı Algısı	36
3.2. Anket Çalışması	38
3.2.1. Anket soruları ve gelişimi	40
4. ANKET DEĞERLENDİRMESİ	42
4.1. Anket Analizi	42
4.2. Cami Çizimleri Değerlendirmesi	45
4.2.1. Cami çizimi ve cami ögesi seçme sorularının birlikte değerlendirilmesi	47
4.2.2. Cami çiziminde ziyaret sıklığı ve cinsiyetin etkisi	49
4.2.3. Cami çiziminde dini yönelimin etkisi	50
4.2.4. Cami çizenlerin resimlerdeki cami tercihi	51
4.2.5. Cami çiziminde eğitimin etkisi	52
4.3. Camilerin Sosyal Yönü	53
4.4. Akla İlk Gelen Camilerin Değerlendirilmesi	53
5. SONUÇ	55
6. KAYNAKLAR	58
7. EKLER	64
8. ÖZGEÇMİŞ	89

RESİMLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 2.1 Kuba Mescidi	4
Resim 2.2 Mescid-i Nebevi	5
Resim 2.3 Şam Emeviyye Cami	6
Resim 2.4 Mescid-i Aksa	6
Resim 2.5 Samarra Ulucami	7
Resim 2.6 Tolunoğlu Cami	7
Resim 2.7 Talhatan Baba Cami	10
Resim 2.8 İsfahan Mescid-i Cuması	10
Resim 2.9 Niksar Ulucamı	11
Resim 2.10 Erzurum İç Kale Mescidi	11
Resim 2.11 Erzurum Ulucami	11
Resim 2.12 Divriği Ulucami	12
Resim 2.13 Amasya Gök Medrese Cami	12
Resim 2.14 Beyşehir Eşrefoğlu Cami	13
Resim 2.15 Hacı Özbek Cami	14
Resim 2.16 İznik Yeşil Cami	14
Resim 2.17 Bolu Mudurnu Cami	14
Resim 2.18 Bursa Ulucami	14
Resim 2.19 Edirne Üç Şerefeli Cami	15
Resim 2.20 Fatih Cami	16
Resim 2.21 Amasya Beyazıt Cami	16
Resim 2.22 Edirne Beyazıt Cami	17
Resim 2.23 İstanbul Beyazıt Cami	17
Resim 2.24 İstanbul Sultan Selim Cami	17
Resim 2.25 Çoban Mustafa Paşa Cami	17
Resim 2.26 Şehzade Cami	18
Resim 2.27 Süleymaniye Cami	18
Resim 2.28 Rüstem Paşa Cami	19
Resim 2.29 Sokullu Cami	19
Resim 2.30 Edirne Selimiye Cami	20
Resim 2.31 Sultan Ahmet Cami	20
Resim 2.32 Yeni Cami	21
Resim 2.33 Yeni Valide Cami	21
Resim 2.34 Nuruosmaniye Cami	22
Resim 2.35 Ayazma Cami	22
Resim 2.36 Nusretiye Cami	23
Resim 2.37 Dolmabahçe Cami	23
Resim 2.38 Ortaköy Cami Cami	23
Resim 2.39 Akarcalı Cami	27
Resim 2.40 Nallıhan Nasuh Paşa Cami	27
Resim 2.41 Taşçılar Köyü Merkez Cami	28
Resim 2.42 Mogan Cami	29
Resim 2.43 Malatya Balaban Cami	29
Resim 2.44 Nevşehir Derinkuyu Cami	30
Resim 2.45 TBMM Cami	30
Resim 2.46 Yeşil Vadi Cami	30

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1 Hazara Cami planı	21
Şekil 2.2 İsfahan Mescid-i Cuma dikdörtgen avlu ve merkezi kubbe yapısı	22
Şekil 2.3 Erzurum Ulucami planı	24
Şekil 2.4 Gök Medrese Planı	25
Şekil 2.5 Yeşil Cami planı.....	26
Şekil 2.6 Bursa Ulucami planı	28
Şekil 2.7 Üç Şerefeli Cami planı	28
Şekil 2.8 Şehzade Cami planı	31
Şekil 2.9 Rüstem Paşa Cami planı	32
Şekil 2.10 Nuruosmaniye Cami planı	35
Şekil 2.11 Orta Anadolu cami formu	32
Şekil 2.12 Tek kubbeli cami formu	32
Şekil 2.13 Çok kubbeli cami formu	32
Şekil 2.14 İki kubbeli cami formu	32
Şekil 2.15 Dört yarım kubbeli cami formu	32
Şekil 2.16 Seçilmiş modern camilerin formları	33
Şekil 3.1 Cami formu-İşaret ögesi	37
Şekil 3.2 Minarenin kubbeye göre durumu yönü belirler	37
Şekil 3.2 Cami yapısı-Tekillik	38
Şekil 3.4 Cami formu-Sadelik	38
Şekil 3.5 Cami- Hâkimiyet	38
Şekil 4.1 Biçimlerin dairesel grafikte gösterimi	45
Şekil 4.2 Tablo 4'ün dairesel grafikte gösterimi	46
Şekil 4.3 Tablo 5'ün dairesel grafikte gösterimi	47

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1 Cami Formu Gelişimi.....	25
Tablo 3.1 Dini Yönelim Ölçeği Soruları.....	41
Tablo 4.1 Betimleyici İstatistik Tablosu.....	42
Tablo 4.2 Cami formu.....	45
Tablo 4.3 Minare çizenler.....	46
Tablo 4.4 Akla ilk gelen cami ögesi.....	47
Tablo 4.5 Minare seçenler ve minare çizenler.....	48
Tablo 4.6 Kubbe seçenler ve kubbe çizenler.....	48
Tablo 4.7 Kubbe ve minarenin birlikte çizilmesi.....	48
Tablo 4.8 Cami ziyaret sıklığı-Cinsiyet.....	49
Tablo 4.9 Namaz kılmak haricinde camiye gidiş sebebi- Cinsiyet tablosu.....	49
Tablo 4.10 Dini yönelim ölçeği.....	49
Tablo 4.11 DYÖ-Cami çizimi.....	51
Tablo 4.12 Anket -20. soru.....	51
Tablo 4.13 Çizim ve resimlerin uyumu.....	52
Tablo 4.14 Eğitim düzeyi ve cami çizimi.....	52
Tablo 4.15 Camilerin sosyal yönü.....	53
Tablo 4.16 Anket uygulaması 6. soru.....	54
Tablo 4.17 Akla ilk gelen camiler.....	54

ÖZET

"Türk Mimarisinde Cami İmajı Algısı Biçim- Form Üzerinden Bir Yaklaşım" İsimli bu çalışma geleneksel dini yapılar ve mimari mekân algısının birbiri ile etkileşimi sonucu bir arada incelenmesi ile oluşmuştur. Çalışma algıya yöneliktir. Toplumun kültür ve dini değerleri ile oluşan cami yapılarının, aynı toplumdan gelen bir başka nesli üzerinde algısı ve etkisini ölçmektedir.

Başlangıçta cami mimarisinin oluşumu ve tarihçesi ile nasıl gelişim gösterdiği incelenmiştir. Türklerin cami yapılarında farklılaşması ile biçimsel özellikleri incelenmiştir. Bu noktada kültürün mimarinin şekillenmesindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde, gösterdiği gelişmeler ile ulaştığı son biçim incelenmiştir. Kırsal ve bölgesel şehir cami yapısı incelenerek işlevin biçimden daha önemli olduğu camilere, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden örnekler verilmiştir. Bu yapılarda da geleneksel mimarinin etkisi gösterilmiştir. Modern mimaride ise birbirinden farklı şekiller ile ortaya çıkan cami biçimleri olmuştur. Bu farklılaşmaların toplumun kültürüne ve geleneksel algısına etkileri tartışılmıştır.

İkinci bölümde, mimari mekânın algısı konusu incelenmiştir. Mekânın, algı üzerinden tanımlamaları ile algıda eğitim, kültür ve çevresel faktörlerin etkisi açıklanmıştır. Zamanın algıdaki etkisi ile geleneksel yapıların kendi dönemi ve sonraki dönemlerde farklı algılandığına varılmıştır. Algının kent ölçeğindeki bileşenleri mimari yapılanma sonucu oluşmuştur. Camilerin kentsel imgede bu bileşenlerden işaret ögesi olması üzerinden algıda netlik oluşturduğuna ulaşılmıştır. Caminin algılanmasındaki mimari bileşenler oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde, halkın zihninde oluşan cami imajını değerlendirmek için anket çalışması ile desteklenmiştir. 16-77 yaşlar arasında, 158 kişi ile anket çalışması yapılmış cami çizimi istenmiştir. Çizimleri yorumlamayı kolaylaştırıcı sorular ile anket oluşturulmuştur.

Dördüncü bölümde, anket çalışmalarının değerlendirmesi mimari mekân algısı üzerinden tartışılmıştır.

Sonuçtan da, geleneksel mimarinin değişen nesil üzerinde algısını koruduğu ve bundan başka oluşumlara önyargılı yaklaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır, diyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Camiler, Cami İmajı Algısı, Kentsel İmge, Biçim

ABSTRACT

This study titled as “An Approach Related Shape- Form in Perception of Mosque Image in Turkish Architecture “analyzed mosque together with spatial cognition in architecture space. This research is about the cognition of architectural space. Mosques were designed according to society, means they were represented with cultural and religious values. This study has been made clear that, how descent of the same society has been perceived mosques.

The first chapter has been answered questions that when mosques were appeared and how they were shaped and developed in Turkish traditional architecture. Architecture has affected by culture. This study has been mentioned progression of mosque shapes in Anatolian Seljuk and Ottoman Empire. And also, traditional rural mosque examples have been given from different region of Turkey. They have traditional Turkish architectural aspect. In modern architecture, there are many shapes that are differed from each other. In conclusion, it is discussed that differentiation based on cultural and traditional perception.

In the second chapter, the cognition of architectural space was explained. The space was identified in perception that it was depended on education, culture and environmental knowledge. Heritage buildings perception has been changed in their ages and future with time effects. The perception components in scale of city have appeared with architecture. According to being historical monument was made mosques sense clear. In the image of the city, historical or religious monuments are landmark. Architectural components have been generated for mosque.

In the third chapter; to have an idea of the public perception about mosque, questionnaire study was prepared. 158 people that their ages change between 16-77, have been participated in this questionnaire. First question was about drawing a mosque and the other questions were supported the first one for easy evaluation.

In the fourth chapter, the questionnaire has been evaluated according with architectural space perception and statistical data have been given.

In fifth chapter as a conclusion, we could say that conventional mosque image has been protected in common idea.

Key Words: Traditional Mosques, Perception of Mosque Image, the Image of City, Shape

1.GİRİŞ

Mimari mekânlar, bulunduğu dönemin etkisini üzerinde taşır. Bulduğu konum sabitliğini korurken, zaman ise değişkenidir. Günümüz geleneksel dini yapılarının ait olduğu dönemlere gidersek, dini yapıların fark edilebilirliği, konut yapılarından formda ayrışmasıyla olmuştur. Kendi döneminde özellikle abidevi boyut ve anıtsallığa ulaşmış, fark edilebilirliği artırılmıştır.

Toplum kültürünün temel kavramları sabit kalsa da, toplumların yapısında zaman değişkeni yine etken olmuştur. Mimari, toplumun yansıması olarak değerlendirilirse oluşan çağdaş cami tasarımları toplumun yapısının değişmesine mi dayanmaktadır, yoksa toplumsal değil, bireysel yaklaşımlar ile mi gelişmişlerdir? Değişen toplum ise geleneksel yapıların algısı ne durumdadır.

Şeklini belli eden mimarinin, değişen zaman ve mimari yapılar içerisinde halkın zihninde nasıl algılandığını gözlemek gerekliliği oluşmaktadır. Bu çalışma, gelişen değişimler ile tarihi yapıların güncel algıları üzerinde fikir oluşturmaktadır.

1.1. Amaç

Geleneksel değerler ile yapılandırılmış camiler birbirinin devamı şeklinde gelişme göstermiştir. Toplumsal beğeni ile oluşturulmuş yapılardır. Belli bir forma sahip olması yapının zihinlerde oluşturduğu imajı netleştirmiştir. Yapı farklılıkları ile türde ayrışması, türün formunun belirginliği ile kentsel planlamada karmaşadan uzaklaşmıştır. Modern cami mimarisi belirli bir üslubu takip etmediğinden, her biri birbirinden bağımsız aynı yapı türünün çeşitlendirilmesi ile kentsel ölçekte ve zihinlerde karmaşa oluşturabilmektedir.

Geleneksel camiler, imar edildiği dönemde günümüzdekinden daha belirgindir. Yerleşimin merkezinde abidevi yapısı, avlusu ile çevre düzenlemesi içinde ve diğer yerleşim yapılarının etrafında toplandığı yapılardır. Günümüzde ise nüfus yoğunluğu ile artan yerleşim yapıları, boyutları ile camilerin abidevi algılarını azaltmıştır.

Bu tezin amacı, toplumun karakterini yansıtan geleneksel dini mimari algısını gözlemek ve geleneksel mimarinin aldığı son hali ile toplum üzerindeki etkisini

ölçmeyi amaçlamaktadır. Dönemin kültürü ile oluşan yapıların, içinde bulunduğumuz zamanda bizimle aynı ilişkiyi kurup, kuramadığını ölçmeye yöneliktir.

1.2. Kapsam

Çalışma kapsamında cami mimarisinin tarihçesi oluşturulmuştur. Ortaya çıkışından sonra, işleve uygun olarak iç tasarımlara yönelik gelişmeler her camide sabittir. Kütle olarak, kullanılan formların değişkenlik göstermesi farklı toplumlarda ayrılmıştır. İlk Türk İslam devletleri, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemleri ile günümüz cami mimarisinden örnekler ortaya konulmuştur Bu kısımda geleneksel caminin son haline ulaşana kadar geçirdiği süreci görmek mümkündür.

Algıya yönelik gözlem yapabilmek için algı konusuna değinilmiştir. Algının nasıl gerçekleştiği ve etkenleri üzerinde durulmuştur. İnsanın mekânı kavramasında eğitim, sosyal, kültürel ve çevresel birikimlerinin etkisini ortaya koymaktadır.

Anket çalışması ile insanların dini geleneksel mimari ile ilişkileri gözlemlenmiştir.

1.3. Yöntem

Noberg-Schulz'un mimari mekân organizasyonu ve Lynch'in kent imgesinde ileri sürdüğü bileşenler üzerinden cami yapısına yönelik mimari bileşenler oluşturulmuştur.

Halkın zihnindeki geleneksel dini mimari algısına ulaşabilmek için anket uygulaması yapılmıştır. Zihinlerdeki imajın en basit haliyle çizilmesi istenmiştir. Başka etkenler altında bırakmadan zihnindeki imajın yalın haline ulaşabilmek için bu soru oluşturulmuştur. Diğer sorular yorum ve amaca yönelik yargılara varılabilecek şekilde gelişmiştir. Çalışma algıyı ölçüp, istatistiksel olarak yorumlamaktadır. Soruların birbiri ile etkileşimini de ölçmek üzere istatistiksel verilere Ki Kare analizi uygulanmıştır.

Anket çalışması çeşitli kurumlarda ve bölgelerde uygulanmıştır. Anadolu Lisesi, Büyükşehir Belediyesi kurs merkezi, havayolları firması, şirketler, Eminönü Yeni Cami çevresi, Mecidiyeköy ve çeşitli bölgelerden katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir.

2. CAMİ MİMARİSİNİN TARİHÇESİ

Mescit (مسجد), kökü (سجده) secde 'den türemiş olup, secde edilen yer anlamındadır. Cami (جامع), cem etmek, toplanmak anlamına gelen İslam mabedi, ibadet yeridir (Yeğın, 1975).

"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke'deki (Kâbe)dir." Ali-İmran süresinin, 96.ayetinden anlaşıldığı üzere yeryüzünde Allah'ın emri ile inşa edilen ilk ibadet yapısı Kâbe'dir. Kâbe, bilinen haliyle Hz. İbrahim tarafından inşa edilmiştir. İkinci ibadethane ise Mescid-i Aksa'dır. Hz. Süleyman tarafından yapıldığı bilinmekle beraber yapımının daha öncelere dayandığı da rivayet edilmiştir (Buhârî, 2008).

İlahi dinlerin sonuncusu İslam dinidir ve "Allah nezdinde hak din İslam'dır..." Al-i İmran suresi, 19. ayeti ile kendinden önceki ilahi dinlerle beraber tüm inanışların geçerliliğini yitirdiği açıkça belirtilmiştir. Allah, İslam dinini son peygamberi Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara bildirmiştir. Hz. Peygamberin bu ilmi anlattığı, Müslümanların namaz farz kılınmadan önce bu ilmi anlamak ve öğrenmek için toplandığı mekânlar mescit kabul edilebilir. İslamiyetin ilk dönemlerinde bunun için özel bir mekân imar edilmemiş, uygun bulunan yerlerde toplanılmıştır. Namazın farz kılınmasından sonra da aynı şekilde devam etmiştir; ancak bazen Kâbe'nin çevresinde namaz kılındığı da olmuştur. Hz. Peygamber ashabıyla beraber iki mescit yapmışlardır (Bozkurt, 2004), bunlardan ilki ve halka açık olarak namaz kılmak için inşa edilen Kuba Mescidi'dir. 622'de, Mekke'den Medine'ye hicret ederken yol üzerinde ihtiyaca binaen imar edilmiştir. Aynı yıl, Medine'ye varınca, orada Hz. Peygamberin ikamet etmesi ve Müslümanları toplamak için ikinci mescit olan Mescid-i Nebevi inşa edilmiştir.

Kuba Mescidi'nin ilk yapıldığı ölçüleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ulaşılan bilgiler Hz Osman ile Velid b. Abdülmelik zamanında gerçekleştirilen imar çalışmalarından sonraya aittir. 32 x 32 m. plan şeması, kible tarafı duvar, çevresi yedişerden yirmi bir sütunla taşınan tavanla kaplıdır. Arka tarafta yedişer sütunlu iki sıra, yanlarda da ikişer sütunlu revaklar bulunmaktaydı. Ortada üstü açık sahanlık vardı. Kuba Mescidi (Resim 2.1) günümüze kadar gelişen cami mimarisinin etkisiyle

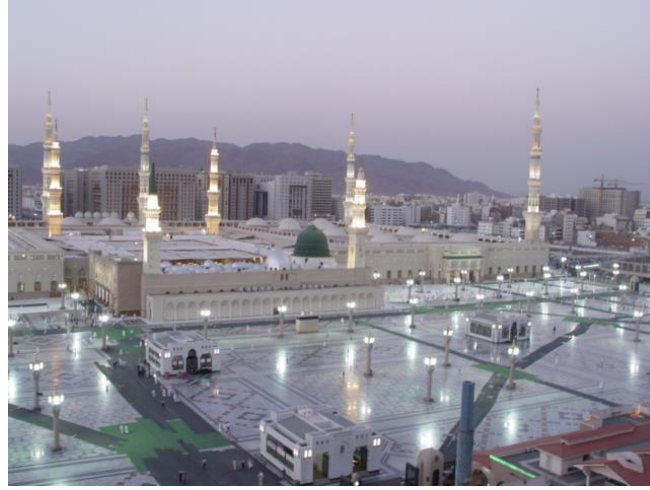
çok kez yenilemeye maruz kalmıştır. Sonunda 1985'te tamamen yıkılıp beş kat genişletilerek yenilenmiştir (Bozkurt, 2004).

Resim 2.1 Kuba Mescidi (www.cntravelre.com)

Mescid-i Nebevi, Hz. Peygamberin bütün faaliyetlerinin merkezinde ve işlev olarak da sonraki dönemlere örnek olacak şekilde inşa edilmiştir. Peygamberlik görevi gereği mescit olarak yapılmıştır. Peygamberin vefatından sonra tamamen mescide dönüştürülmüştür. Taş temel üzerine tek sıra kerpiçten, bir adam boyu yükseltilerek üstü açık olarak, kiblesi bizzat Hz. Peygamber tarafından Kudüs'e yönelmiş olarak yapılmıştır. Üç kapısı bulunan mescidin doğu duvarının güney kısmına peygamberin hanımları için iki adet oda yapılmıştır. Bu odaların sayısı daha sonra dokuzaya ulaşmıştır. Müslümanları bir araya toplamak için geniş avlu yapılmıştır. Burada Cuma namazları ve sohbetler için toplanılmıştır. On yedi ay sonra, kible yönünün Kudüs'ten Mekke'ye dönmesiyle, kible güney duvarına denk gelmiştir. Buradaki kapı kapatılmış, kuzey duvarında yeni bir kapı açılmıştır. İlerleyen zamanda, güneşten koruması için, hurma kütüklerinin ahşap sütunlar üzerine oturtulduğu ve araları, hurma dalı ve yaprakları, izhir ve semer otu ile örtülen çatı yapılmıştır. Müslümanların sayısının artmasıyla, mescidin genişletilmesi ihtiyaç olmuştur. Hicretin yedinci yılında, halife Osman'ın katkılarıyla bitişik yerler satın alınmış ve mescit genişletilmiştir. * Yıllar içinde genişletilmiş olan Mescid-i Nebevi (Resim 2.2) bugün kapalı kısımda yaklaşık üç yüz bin kişilik, çevresiyle beraber ise bir milyon kişilik cemaat kapasitesine sahiptir (Bozkurt, Küçükbaşçı, 2004).

* TDV İslam Ansiklopedisi bu kısmı *Müsned*, I, 70; *Tirmizî*, "Menâkıb", 19; *Dârekutnî*, IV, 195; *Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî*, VI, 167; *Taberânî*, I, 196 kaynaklarından faydalanarak belirtmiştir.

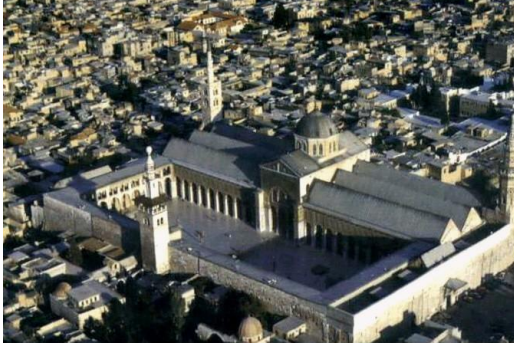
Resim 2.2 Mescid-i Nebevi (www.dinibil.com)

Hiz. Peygamber vefatından sonra ilahi emirlerin uygulanması halifeler ile devam etmiştir. Bu halifeler, Hulefa-yi Raşidin ismiyle anılmışlardır. Bu örnek şahsiyetler Hiz. Peygamber hayattayken hep yanında olan Ebubekir, Osman, Ömer ve Ali'dir. Halifelik devlet başkanlığına tekabül etmekteydi. Halife Ebubekir, Hiz. Peygamber zamanında Bizans ile başlatılan mücadelenin devamı niteliğinde buralara İslam dinini tebliğ vazifesini yapmak ve Arap yarımadasının dışına ilerlemek üzere harekete geçmiştir. Sasani İmparatorluğu: Irak, İran ve Bizans İmparatorluğu: Ürdün, Filistin, Suriye'ye ordular göndererek başkumandanlık oluşturmuştur. Halife Ömer zamanında Sasani orduları yenilgiye uğratıldı. Halife Osman ise İran içlerine doğru ilerleyip İran'ı İslam hâkimiyetine kazandırmış oldu. Aynı dönemde Horasan'a doğru ilerlemeye devam etmiştir. Gerçekleştirilen fetihlerle Irak, İran, Horasan, Azerbaycan ve çevresi, Suriye, Filistin, Mısır, Kuzey Afrika İslam topraklarına dâhil edilmiştir. İslamiyet'in yayılması, fetihlerle beraber alınan yerlerde cami ihtiyacı oluşmuştur. Barış ile alınan yerlerde eski mabetlere dokunulmamıştır. Halife Ömer bizzat kendisine teslim olan Kudüs'te mabetlere dokunmamış, çöplük haline gelen Mescid-i Aksa'nın yerini buldurarak cami yapılmasını emretmiştir. *Yeni camiler bulunduğu bölgenin kültürel yapısına uygun olarak inşa edilmiştir. Ancak fetihle kazanılan yerlerde, bölgede bulunan ibadet mekânları tamamen veya kısmen

* "Halife Ömer, Kudüs'ün anahtarını teslim aldığında kendisi de bizzat çalışarak Mescid-i Aksa'nın Hristiyanlık döneminde molozlar altında kalmış olan yerini temizletip Sahre'nin güneyindeki düzlükte cemaate namaz kıldırılmış (Taberi, Tarih II, 450)daha sonra da buraya bir mescit yaptırmıştır. İlk dönem İslam kaynaklarında fazla bilgi bulunmamakta, ancak 50 (670) yılı civarında burayı ziyaret eden bir Hristiyan hacının anlattıklarından, Müslümanların haremın doğu duvarına yakın bölümünde yer alan harabenin üzerini kalaslarla kapatarak 3000 kişinin namaz kılabileceği büyüklükte basit bir mescit yaptıkları öğrenilmektedir. (Creswell, 1958:10) (İslam Ansiklopedisi, "Mescid-i Aksa" maddesi,2004:270).

camiyeye dönüştürülmüştür. Dimaşk şehrindeki Yuhanna kilisesinin yarısı Hristiyanlara bırakılmış, diğer yarısı camiye çevrilmiştir. (Fayda,1998)

Halifeler döneminde İslam tebliğ görevi her şeyden üstün tutulmuş, cami ve sivil yapılar dini görevlerin ifa edilmesi ve günlük hayatı sürdürebilecek kıstaslarla mütevazı bir şekilde imar edilmiştir. Halifeler dönemini takip eden Emeviler döneminde ise (661-750), İslam öncesi Hristiyanlığın bıraktığı eserlere karşı İslam sanatını ihtişamı ile kalıcı olmasına önem verilmiş ve bu dönemde dini mimariye ilk ilkeler getirilmiştir. Mescid-i Nebevi örnek alınarak peygamberin üzerinde hutbe okuduğu üç basamaklı kütük, minber olarak yeni oluşturulan kapalı ana mekâna eklenmiştir. Mihrap ve Minare'nin mimari eleman olarak kullanılması bu dönemde ortaya çıkan özelliklerdendir. Kapalı mekâna ek olarak revaklarla çevrili avlu sistemi oluşturulmuştur. Emeviye Cami (Resim 2.3) sonraki dönemlere örnek teşkil eden en önemli Emevi yapısıdır. Ayrıca Emevi Halifesi I. Velid Mescid-i Aksa'yı (Resim 2.4) yaptırmıştır. Zaman içerisinde yapılan onarımlar ile değişime uğrasa da ana hatları korunmuştur (Beksaç, 1995).

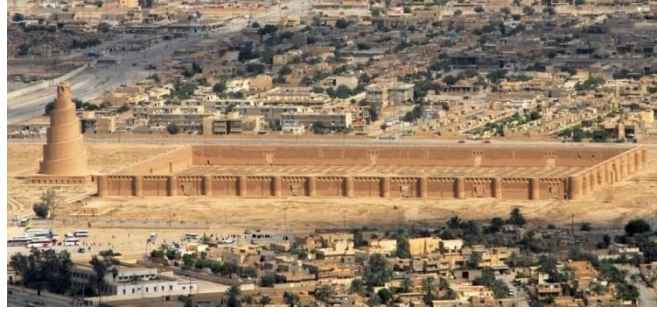
Resim 2.3 Şam Emeviyye Cami
(www.studyblue.com)

Resim 2.4 Mescid-i Aksa
(platformhaber.net)

İslam dünyasında Emevilerin yerine, Hz. Peygamberin amcası Abbas bin Abdulmuttalib'in soyundan gelen Abbasiler, Horasan Türklerinin yardımıyla iktidar olmuştur. Abbasiler döneminde (750-1258) hilafet merkezi Şam'dan Bağdat'a geçmiş bulunmaktadır. Bağdat şehri Mezopotamya'da kurulmuş en görkemli şehirdir. Ancak bugün izleri tamamen yok olmuştur. Anadolu ve İran'da uygulanan, dairevi planda kurulmuş ve çift sıra surlarla çevrelenmiştir. Bu dairesel simetri daha sonra, Samerra şehrinde kullanılmıştır. Orta Asya Türklerinden ordu kuran halife Mu'tasım (836) Bağdat'ı terk edip, Samerra'da yeni bir şehir kurdu. Daha sonra (883) halifelerin Bağdat'a geri dönmesiyle şehir önemini kaybetmiştir. Halife Mütevekkil tarafından en büyük cami olan, Samerra Ulucami inşa ettirilmiştir (Resim 2.5). Caminin köşe duvarlarında bir adet, doğu ve batı duvarları üzerinde on ikişer adet, kuzey ve güney duvarlarında sekizer adet olmak üzere toplam kırk dört kule ile

desteklenmiştir. Kuzey duvarının dışında kalan, yükseldikçe daralan helezon şeklinde minaresi vardır. İslam dünyasında Türk sanatının etkileri, Abbasi sanatının mimari planları ve süslemelerinde görülmeye başlanmıştır. Türkler aracılığı ile Uzak Doğu sanatı İslam sanatında etkisini göstermiştir. Yeni malzeme kullanımı ve teknikleriyle İslam sanatının kendine has üslubu oluşmuştur (Yetkin, 1988).

Resim 2.5 Samerra Ulucami (www.studyblue.com)

Türklerin İslam dünyasında ortaya çıkışlarını mimari dekorasyon dışında, mimari elemanlar üzerinde de görmek mümkündür. Fustat'taki Tolunoğlu Cami'sinde (Resim 2.6), tuğla ve kerpiç malzeme kullanılışı, sivri kemerler Abbasi dönemine ait yeniliklerdendir; daha önce, ne Abbasi, ne de Emevi eserlerinde görülmemiştir. Sivri kemer, Türk mimarisinin sembol formlarından bir biçimdir (Yetkin, 1970).

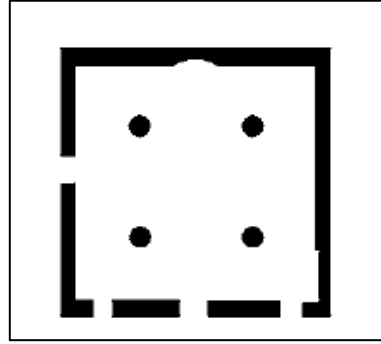
Resim 2.6 Tolunoğlu Cami (tr.wikipedia.org)

2.1. İlk Türk İslam Devletleri Dönemi Cami Mimarisi

Türklerin, İslamiyeti kabullerinden sonra kurmuş oldukları devletlerde, İslam sanatı merkezinde dini yapı sanatı olarak; cami mimarisi yer almaktadır. Göçebe yaşamları, onların yapısal birikimlerinde etkili olmuştur. Göç ettikleri yerlerde, bölgenin yapısal karakteri ve iklim şartlarına uygun olarak mimari şekillendirilmiştir. Bölgenin şartlarına uygun mimari yaklaşımlardan dolayı, göçebe ve yerleşik toplum sanatları birbirinden pek de farklı olmamıştır. Ancak gittikleri yerlerde yerel uygarlıkla, geleneklerini ve birikimlerini harmanlayarak, sanat ve mimari yapılarda yeteneklerini ortaya koymuşlardır. Bu yeteneğin gelişimi Orta Asya uygarlığından

gelmektedir. Orta Asya'da kentsel yaşam varlığını sürdürmekteydi; ancak Karahanlılar dönemine ait yapısal özellikler taşıyan mimari artış göstermiştir. Başkent Buhara'yı ele geçiren Karahanlılar (992), Maveraünnehir'in hızla Türkleşmesine neden olmuştur (Sezgin, 1984).

Karahanlılar dönemi camilerinden en önemli örnek, Anadolu Türk mimarisinde en olgun şekline kavuşacak olan merkezi planlı ve üzeri kubbe örtülü Hazara Camidir. Kare planlı (Şekil 2.1) caminin kubbesi, tuğla payelerin taşıdığı dört tuğla kemer ile taşınmaktadır. Köşelerde merkezi kubbeden daha alçak birer kubbe ve kalan aralıklar ise tonoz ile örtülmüştür. Daha önce ahşaptan yapılan ve yangınlara maruz kalan minareler, tuğladan yapılmıştır (Altun, 2001).

Şekil 2.1 Hazara Cami planı (Aslanapa, 1984)

Türk İslam sanatı tarihinde, Gazneliler (997), Horasan'ı ve Maveraünnehr'i ele geçirir. Irak, İran ve Hindistan'a İslamiyeti ulaştırdığı gibi Türk İslam sanatını da buralara ulaştırmıştır. Türkistan'dan gelen başka Türkler, Selçuklular Horasan ve İran'daki diğer bölgeleri almışlardır. Lakşer-i Bazar Sarayı bölgesindeki kazı çalışmaları, Gazneli ve Selçuklu sanatı arasındaki eksikliği tamamlayıcı niteliktedir. Saray'ın Türk mimarisi bakımından önemi, dört eyvanlı planı ilk defa gerçekleştirilmiş olmasıdır (Yetkin, 1970).

X. yüzyılda, Semerkand'da inşa edilen Samani Camisi, uzun avlulu üç kenarda ağır kaideler üstünde duran üç sıralı ahşap sütunlarla çevriliydi, sütunların ardında derin bir bölme uzanmakta ve arka duvarın ortasında öne çıkık mihrap vardı. Bu Semerkand cami, Arap camisinin tipik örneğidir. Karahanlılar, avlulu Arap camileri tipinden süratle uzaklaşmışlardır. Selçuklular için de aynı durum geçerlidir. Orta Asya mimarisinde, XI. yüzyıldan ve XIII. yüzyılın başlarında zemin planı ve iç tasarımlarda sınırsız çeşitlilik varlığını göstermektedir. Bu çeşitlilik iki ana şemada incelenebilir; avlu ekseni şeması ve merkezi kubbe yapısı (Şekil 2.2). Avlu, dik açılı ve iki ekseni olan bir dikdörtgen avludan oluşur. Kare odanın üst kısmıyla buluştuğu

yerde, kubbenin yuvarlak kaidesini belirleyen unsur odanın zemin planıydı; karenin köşelerini kemerlerle sararak kubbenin sekizgen alt kısmını oluşturulurdu. Konsol üçgen dolgular da "Mukarnas"ın temelini oluşturan bilinen yapı unsuruydu. Yükseldikçe daralan yuvarlak kule şeklinde minare yapısı o dönemden Türklerin benimsemiş olduğu diğer yapı unsurudur (Hattstein; Delius, 2007).

Şekil 2.2 İsfahan Mescid-i Cuma dikdörtgen avlu ve merkezi kubbe yapısı
(Yetkin, 1970)

Büyük Selçuklu Devletinin ağırlık merkezi İran üzerinde toplandığından, camilerinin önemli kısmı bu topraklarda yer almaktadır. İran'da Selçuklu öncesi camiler avlulu Arap camileriydi; ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi Selçuklular bu yapı tipinden uzaklaşmışlardır. İran'da Türk halkının artmasıyla, İran kültürünün ağır bastığı bir devir olmamış, Orta Asya kaynaklı Selçuklular yönetiminde bir İran olmuştur. İran'da yeni bir kültür oluşumu başlamıştır. Camiler, Selçuklu özelliğini gösteren en önemli binalardır. Eyvanlı, avlulu veya tek kubbeden meydana gelenler vardır. İran'da merkezi avluya bakan ve iki eyvandan oluşan cami tipi ve merkezi avluya bakan dört eyvanlı cami tipi bulunmaktaydı. Selçuklular ikinci olanı örnek alarak ve onu kendi biçimleriyle geliştirerek uygulamışlardır. Merkezi avluya bakan dört eyvanlı caminin, mihrap önü kubbeli inşa edilmiştir. Selçuklu üslubu, kaynağı Karahanlılar ve merkezi Türkistan'da oluşmuştur. İran'daki, Talhatan Baba Cami bölgedeki camilere benzemez, Türkistan camilerine benzemektedir. Bu cami plan şeması Türklerin kendi tarzlarının Karahanlıların devam eden üslubu olduğunun göstergesidir. Talhatan Baba Cami'nde (Resim 2.7), merkezi kubbe; yanlarında üstü tonozla örtülü mekânlar ile genişletilmiştir. X. yüzyıl duvar yüzeylerinin tuğla örgüleriyle süslenmesi Karahanlılar ile geliştirilmiş, Gazneli ve Selçuklular da bu

uygulamayı sürdürmüşlerdir. İsfahan Mescid-i Cuma'sı (Resim 2.8) mihrap önu kubbeli plan şeması ile aidiyetini belli etmiştir (Cezar, 1997).

Resim 2.7 Talhatan Baba Cami
(www.ircicaarchdata.org)

Resim 2.8 İsfahan Mescid-i Cuma
(whc.unesco.org)

İran'daki Selçuklu camilerinin Türkistan ve Anadolu'daki çağdaş camilerden farkı, mihrap duvarı dışındaki açıklıklar ile bu yönere doğru toplu mekânın genişletilebilir strüktüre sahip olmasıdır.

2.2 Anadolu Selçuklu Dönemi Cami Mimarisi

Selçuklular döneminde, Orta Asya'dan göçler batıya doğru devam etmiş, Anadolu'ya kadar dayanmıştır. 1071 Malazgirt zaferiyle Türkler, Anadolu'yu Bizanslılardan almışlar ve bir daha çıkmamak üzere yerleşmişlerdir. İznik ve Konya'da merkez oluşturarak Anadolu Selçuklu Devletini kurmuşlardır. Anadolu'da Hititlerden Bizanslılara kadar olan uygarlıkların yapıtları ile karşılaşmışlardır. İklimlere ve ihtiyaçlara bağlı olarak malzeme kullanımı ve teknolojik farklılıklar barındıran yapılar, toplum yapısının da değişmesi sonucu Türk mimarisinde yeni sentezler oluşturulmasını kaçınılmaz kılmıştır (Sezgin, 1984).

Artuklular döneminde, Gaznelilerin Lakşer-i Bazar Ulu Cami ve Melikşah'ın İsfahan Mescid-i Cuma kubbeleri örnek alınarak Anadolu'da Türk Mimarisinin abidevi şekli belirlenmeye başlamıştır. Büyük Selçuklu mimarisinin devamı niteliğindedir. Revaklı avlular gelişme göstermiş, dışarıdan caminin hâkim unsuru olan kubbe, avlunun küçültülerek iç mekâna dâhil edilmesi kesme taş ve avlu köşelerinde çifte minare gibi yenilikler kısa sürede gelişme göstermiştir. Silvan Ulu Cami, plan ve mimari bakımından bu gelişimin başlangıcıdır. Bu dönemden sonra Anadolu Türk mimarisi hızla gelişmiştir. Danişmendliler dönemi camilerin, Artuklu camilerinden farkı kible duvarına dik uzanan derinliği ve avlusuz olmasıdır. Bu dönemde yapılan camiler onarımlardan geçerek günümüze ulaşmıştır, orijinal şekilleriyle zamanımıza kadar gelmemiştir. Niksar Ulu Cami'nin (Resim 2.9),

geçirdiği tamirler sonrasında simetrisi bozulmuştur. Artuklu Camilerine göre büyük yenilik getirmemişlerdir. Güneydoğu ve Orta Anadolu'daki bu camilerden başka Erzurum'da Saltuklu camileri gelişmeye başlamıştır. İç Kale'de yarım silindirik burca dayalı olan mescit (Resim 2.10), bu gelişmeye örnektir. Daha önce benzeri görülmemiş bir mimaride, kümbet biçimindedir. Küçük kare mekânda dört kenarı kemerlerle biten duvarlar üzerine pandantiflerle, beş sıra mukarnaslı kubbe oturtulmuş ve üzeri konik kümbet biçiminde örtülmüştür(Aslanapa, 2007).

Resim 2.9 Niksar Ulucami
(www.panoramio.com)

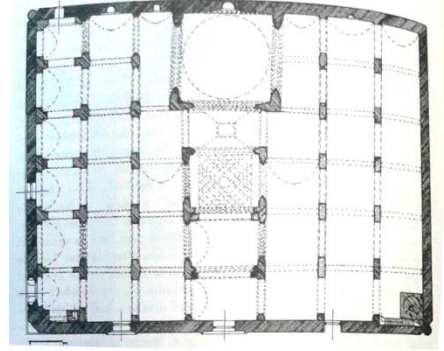

Resim 2.10 Erzurum İç Kale Mescidi
(www.panoramio.com)

Erzurum Ulu Cami (Resim 2.11) planı (Şekil 2.3), Saltuklu cami planının XII. yüzyıldan beri devam ettiğinin göstergesidir. Divriği Kale Cami (Resim 2.12), uzun dikdörtgen biçiminde, üç sahnalı olup, orta sahn kibleye dik uzanan bir tonozla, yan sahnlar dörder pandantif kubbe ile örtülüdür. Bu şekilde yaklaşık olarak birbirine eşit kubbe ve tonozlarla simetrik örtü sistemi Mengüçlüklüler dönemi yeniliklerindedir. Divriği Kale Caminin avlusu bulunmamaktadır. Divriği Ulu Cami, Kale Camide görülmeyen mihrap önü kubbelidir. On dilimli tromplu kubbesi dışarıdan kümbet biçiminde örtülerek bütün yapıya hâkim olmuştur. Batı ve kuzeyi oval kubbelerle örtülüdür. Mihrap kubbesi ve orijinal 16 tonoz ile mekân etkili ve zengin ifadeye sahiptir. Mengüçlüklülerdeki gelişmeler bölge üslubu olarak kalmış ve aynı hızla devamı gelmemiştir (Aslanapa, 2007).

Resim 2.11 Erzurum Ulucami
(www.panoramio.com)

Şekil 2.3 Erzurum Ulucami planı
(Aslanapa, 2007)

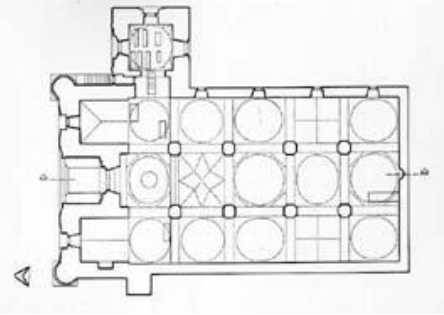

Resim 2.12 Divriği Ulucami (www.turkiyeforumlari.com)

Anadolu Selçuklu camileri doğrudan avlulu Arap camileri etkisinde olan Güneydoğu Anadolu'daki camilerden önemli ölçüde farklıdır. Birkaç ulucamide görülen çok ayaklı plan tipi Orta Anadolu'da tutulmamıştır. XIII. yüzyılda yerel kilise yapısının etkisiyle bazilika tarzı zemin planı tipi ortaya çıkmıştır. Benzer zemin planlarıyla farklı iç mekânlar üretilmiştir. Niğde Alaeddin Camisi kible duvarının önünde üç farklı kubbe yer alırken, Amasya Burmalı Minare Camisinde üç kubbe orta geçidin üstünde sıralanır. Amasya Gök Medrese Cami (Resim 2.13) hem enine hem boyuna üç kubbeli plan (Şekil 2.4) düzenlenmiştir. Üç kubbeli şema gelişimin daha ileri aşamasını temsil etmiştir. Ayrıca erken dönem Osmanlı camilerinin ilk örneği sayılmıştır (Sezgin, 1984).

Resim 2.13 Amasya Gök Medrese
(Cambaz,2008)

Şekil 2.4 Gök Medrese planı
(Aslanapa, 2007)

Anadolu Selçukluları dönemi camileri, yapı ve strüktür olanaklarının değerlendirilmesi sonucu meydana getirilmişlerdir. Orta Anadolu'nun batı kesiminde XIII. yüzyılda ortaya çıkan ve zemin planlarına göre çok ayaklı yapıda ahşap kolonlu camiler belirmiştir. Bir sınıflandırma yapılacak olursa yapısal yönden ele alınmalı ve taşıyıcı sistemin; ayakların ve üst örtünün, ahşap veya kâgir olması yapılacak tek farklılaşmadır. Bu tipteki en eski cami 1232 tarihli Sivrihisar Ulucamisi'dir. Beyşehir'deki Eşrefoğlu Cami (Resim 2.14) geç dönem Anadolu Selçuklu yapısı olup, geleneğini devam ettirmiştir. Dışarıdan gösterişsiz yapısı, kolonlar ve aydınlık

bacası gibi iç mekân özgünlüğünü korumaktadır. Aydınlık bacası daha sonra ahşap ile örtülmüştür (Hattstein, Delius, 2007: Sezgin, 1984).

Resim 2.14 Eşrefoğlu Cami- Beyşehir (www.ilgazetesi.com.tr)

XIII. yüzyıl içinde Anadolu'da özellikle Konya ve civarında görülen tek kubbeli mescitler ön kısımda hazırlık mekânına sahiptir. Daha sonra türbe görevini alan bu mekânlar, son cemaat yerinin erken örneklerini oluşturduğu kabul edilmektedir (Denknbant; Çobanoğlu, 2009).

2.3. Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi

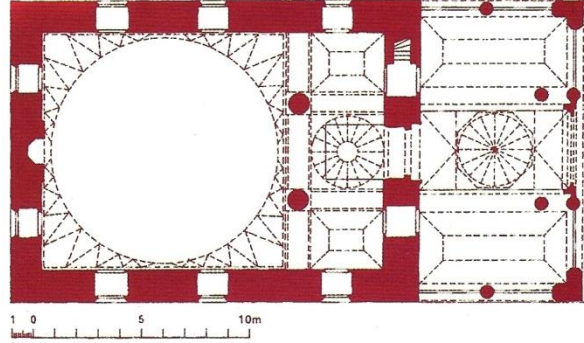
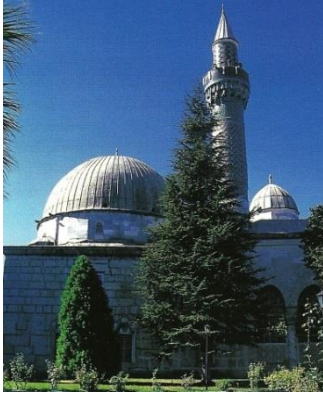
Selçuklu Devletinin son dönemlerinde, devlet Moğolların idaresi altına girmiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devletini kuracak olan Türkler kendilerini göstermeye başlamışlardır. Osmanlıların ilk başkentleri eski Bizans yerleşmeleri olan Bursa ve Edirne'dir. Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Türk beyliklerinden oluşan çeşitli uygarlıkların geleneksel yapılarının bulunduğu ortam padişahlara imar projeleri için farklı perspektifler sunmuştur. Camiler ve külliye yanında bunlara ilişkilendirilen dini ve sosyal kurumların da bulunduğu vakıf yapılarıyla bir bütün halinde yapılmışlardır. Osmanlı'da mimari gelişim sürecinin Anadolu Selçuklu modelinden başlamış olduğu anlaşılmaktadır (Hattstein, Delius, 2007).

Erken dönem Osmanlı camileri, kitabesi en eski olan İznik Hacı Özbek (1333-1334) caminde (Resim 2.15) görülen kare planlı (Şekil 2.5), tek kubbeli şema ile başlamıştır. Ondan daha sonra yapılmış ancak günümüze ulaşamamış Hacı Hamza Cami (1345) ve İznik Yeşil Cami (1378), Osmanlı mimarisinin tek kubbeli camilerde, mekânı geliştirmek üzere ilk uğraşları gösteren yapılardır. Yeşil Caminin (Resim 2.16) derin ve yanlara doğru açılan üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 2.5). Yanlarda aynalı tonoz ve ortada sekizgen kasnak üzerinde kubbe örtülüdür. Bu kubbe ön cephede büyük kubbeyi gölgelemiştir.

Ancak; tek kubbeli mekânın öne doğru genişletilmesinde yeni bir deneme yapıldığına örnektir. Yeşil Camiden önce ilk gelişme Bilecik Orhan Caminde görülür. Kare planlı tek kubbeli yapıda mekânın dört yönde yanlara genişletilmesi ve merkezi kubbenin gelişmesinde önemli bir işarettir (Aslanapa, 2004).

Resim 2.15 Hacı Özbek Cami (Cambaz,2011)

Resim 2.16 İznik Yeşil Cami (Aslanapa,2004) **Şekil 2.5** Yeşil Cami planı (Aslanapa, 2004)

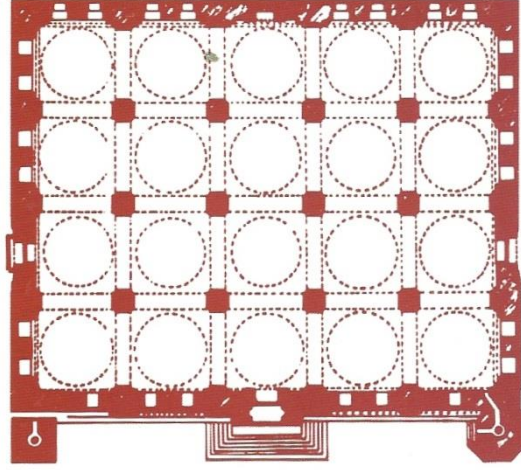
Yıldırım Beyazıt'ın şehzadelik zamanında yaptırdığı Bolu Mudurnu Cami (1382) (Resim 2.17), genişliği yüksekliğinden fazla olan kubbe ile örtülüdür. Zamanında bu çapta (19,5 m.) kubbe cesur bir adımdır. Yıldırım Beyazıt'ın en klasik ve abidevi eseri olan Bursa Ulucami (1398) (Resim 2.18) gibi geniş mekânları örten çok direkli ve çok kubbeli planlar (Şekil 2.6) çalışılmıştır (Ayverdi,1989).

Resim 2.17 Bolu Mudurnu Cami
(tr.worldmapz.com)

Resim 2.18 Bursa Ulucami
(www.buro.org.tr)

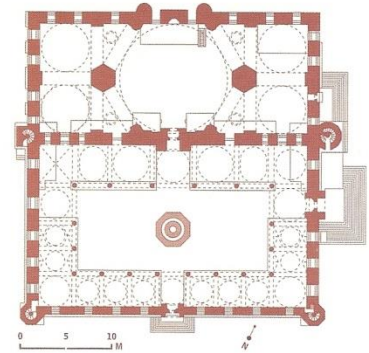
Şekil 2.6 Bursa Ulucami planı (Aslanapa, 2004)

Ulucami tipinde örneklerden bir diğeri de Edirne Eski Cami (1414)'dir. Kubbelerin büyüklüğü ve biçimi, mihrap önündeki ana mekânı vurgulamaktadır. Erken dönem cami örnekleri çok kubbeli ve ana mekânın genişletilmesine yönelik, yenilik çabalarının göstergesidir. Üç Şerefeli Cami'ye kadar geçen süreç ters T planlı camilerin gelişme gösterdiği, yarım kubbenin ortaya çıktığı ve tek kubbeli camilerin görüldüğü süreç şeklinde özetlenebilir (Aslanapa, 2004).

Osmanlı'nın tarzına kavuştuğu Edirne Üç Şerefeli Cami (1437-1449) (Resim 2.19) klasik döneme geçişte dönüm noktası olarak görülmüştür. Sultan II. Murat'ın on yılda yaptırdığı mihrap önü ana mekânın 24,10 m. çapında ve iki yana doğru 10,5 m. çapında kubbelerle genişletilen plan şeması Türk sanatında ilk defa ortaya çıkmıştır. Daha sonra Mimar Sinan tarafından yapılacak camilerin öncüsü niteliğindedir. İbadet mekânının kapasitesini artırmak için en uygun plan şeması (Şekil 2.7) olan dikdörtgen tasarım camiler için idealini bulmuş ve abidevi yapı abidevi mekânına kavuşmuştur. Bundan sonra İstanbul mimarisi başlamış ve bu uygulamalar sıklıkla denenmiştir (Ayverdi, 1989).

Resim 2.19 Edirne Üç Şerefeli Cami
(www.panoramio.com)

Şekil 2.7 Üç Şerefeli Cami planı
(Aslanapa, 2004)

Osmanlı'da mimarisinde klasik dönem (1447-1700) olarak geçen yaklaşık 250 senedir. Bu uzun dönem üç aşamalı olarak incelenmiştir. Mimar Sinan'ın mimarbaşı oluşuna kadar; Sinan öncesi dönem, mimarbaşı oluşundan vefatına kadar; Sinan dönemi ve Sinan sonrası klasik dönem şeklindedir. Sinan öncesi dönem merkezi kubbe ve ana mekân ilişkisinin çözümlendiği ve büyük çapta kubbenin taşıyıcı strüktür ve kemer problemlerinin hallolduğu süreçtir (Yüksel, 2012).

Üç Şerefeli Cami'den sonra en önemli gelişme Fatih döneminde İstanbul Külliyesi içindeki Fatih Cami'nde görülmüştür. Yarım kubbe büyük ölçülerde çözümlenmiştir. Kubbe ise Üç Şerefeli Cami'den 2 m. daha geniş çaptadır. Kubbe yüksekliği de Fatih Cami'nde 14 m. daha fazladır. Zamanının en büyük kubbesi ile Fatih devri camilerinin en büyüğü olan Fatih Cami (Resim 2.20) klasik ölçüler ve oranları ile daha sonraki İstanbul ve Edirne camilerine örnek teşkil etmiştir. 1765 depreminde kubbesi çökmüş ve III. Sultan Mustafa tarafından 1767-71 yılları arasında o dönemin Barok üslubu ile Sultan Ahmet Cami planına göre yapılmıştır. II. Beyazıt İstanbul'da babasından sonra ikinci büyük külliye yaptırmıştır. Bu külliyenin ön çalışmaları sayılan Amasya ve Edirne külliyeleridir. Külliyenin camisi Amasya II. Beyazıt Cami (1486) (Resim 2.21), kible yönünde genişletilmiş birincisi 14 m., ikinci mihrap bölümü kubbesi 15 m. çapındadır. Bu iki kubbe yanları alçak kanatlı olduğundan içte sağlanan hâkimiyeti dışarıya da yansıtmıştır. Külliye camilerindeki revaklı avlu ve şadırvan aynen uygulanmıştır (Aslanapa, 2004).

Resim 2.20 Fatih Cami
(www.panoramio.com)

Resim 2.21 Amasya Beyazıt Cami
(www.flickr.com)

Edirne Beyazıt Külliyesi (Resim 2.22) Amasya'dakinden daha büyük ve camisi önemli ölçüde, İstanbul Davutpaşa Cami plan esasına göre geliştirilerek tamamlanmıştır. Bu büyüklük nispetiyle Amasya Beyazıt cami kubbesinden çapı daha geniş olup, yükseltilmiş olan kubbe yanında dokuzar tane küçük kubbeli alçak

tutulmuş tabhanelerle cami mekânların vurgusu işlenmiştir. Bu iki caminin akabinde yapılan İstanbul Beyazıt Cami (1505) (Resim 2.23) semte adını vermiştir. Fatih Cami planını ele alarak kible yönüyle beraber kuzey tarafta da olmak üzere iki yarım kubbe ile bir adım daha ilerleme kat edildiğini göstermiştir. İstanbul silüetine kendini dâhil eden Beyazıt Cami geleneksel mimarinin hissedilmesinde etkilidir (Aslanapa, 2004).

Resim 2.22 Edirne Beyazıt Cami
(www.studyblue.com)

Resim 2.23 İstanbul Beyazıt Cami
(www.milligazete.com.tr)

İstanbul'un üçüncü büyük külliyesi Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Külliye'nin camisi olan Sultan Selim Cami (1522) (Resim 2.24), Edirne Beyazıt Cami planının 34 yıl sonra aynen tekrarlanmış şekildedir. Sultan Selim'in ölümü üzerine Kanuni Sultan Süleyman tarafından tamamlanmıştır. Sultan Selim Cami'nden sonra bir vezir tarafından yaptırılan Çoban Mustafa Paşa Cami (1523) (Resim 2.25) ve külliyesi Kanuni dönemi ilk eserdir. Kare planlı cami 14 m. yükselen duvarların üstünde 14 m. çapında 24 m. yükseklikte kubbesi vardır. Külliye geometrik düzene hâkim oluşu ve cami içi zengin süslemeleriyle mimariye ahenk katmıştır (Aslanapa, 2004).

Resim 2.24 İstanbul Sultan Selim Cami
(www.trt.net.tr)

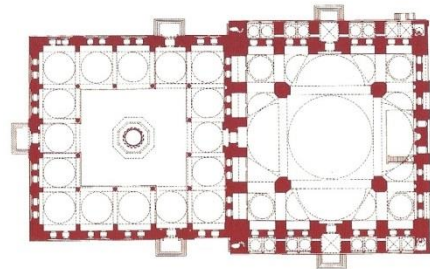

Resim 2.25 Çoban Mustafa Paşa Cami
(www.dunyahulteni.net)

Mimar Sinan Dönemi, Kanuni Sultan Süleyman'ın ve Osmanlı'nın en parlak dönemidir. Belirlenmiş üslubun ustaca uygulaması Mimar Sinan'ın bu döneme katkısıdır. Mimar Sinan'ın İstanbul'da ilk külliyesi Haseki Külliyesidir. Külliyenin Camisi erken dönem mimari geleneğine bağlı mekân kurgusuna, kare plan ve tek kubbeye sahiptir. Simetrik olarak inşa edilen Şehzade Cami (1548) (Resim 2.26), Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olan ilk büyük ölçüde külliyesidir (Şekil 2.8). Simetri daha önce kullanılsa da burada Mimar Sinan'ın yorumu ile farklılaşmıştır. Cami, ana kubbe çevresinde dört yarım kubbe ve her köşesi yarım kubbelerden daha küçük çapta dört kubbe ile genişletilmiştir. Bu köşe kubbeler caminin dışarıdan piramidal etkisini artırmaktadır. İlk defa camiye yanlardan giriş kapıları açmış ve buralara sofalar tasarlamıştır. Sofalar daha sonra hem kendisi hem de kendisinden sonra gelenlerin kullandığı yapı üslubuna dönüşmüştür. Mimar Sinan eserlerinde cephe süslemesi en çok bu yapıda görülmektedir, sonraki yapılarında sadeliği tercih etmiştir. Her cephesinde beşer kubbeli kare avlusu mevcuttur. Mimar Sinan'ın ustalık eseri olan Süleymaniye Cami (1557) (Resim 2.27) ana kubbe kible ekseninde iki yarım kubbe ile genişletilmiştir. Ortadaki diğerlerinden büyük olmak kaydıyla yanlardan üçer kubbe ile genişletilmiştir. Köşelerde yine birer kubbe mevcuttur. Bu kubbelerin içeride oluşturduğu ferahlık ve görünüm işlevine yeterli gelmektedir. Süleymaniye Caminde yan sofalar iki katlıdır. Yan giriş kapıları üzerinde bulunan üç kubbenin yanlardan ikisi, simetriyi yakalamak için aynalı tonozların üzeri dış görüntüyü tamamlayıcı nitelikte sahte kubbedir (Yüksel,2004).

Resim 2.26 Şehzade Cami
(Cambaz, 2007)

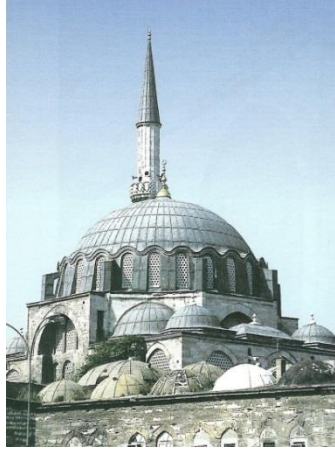

Şekil 2.8 Şehzade Cami planı
(Aslanapa, 2004)

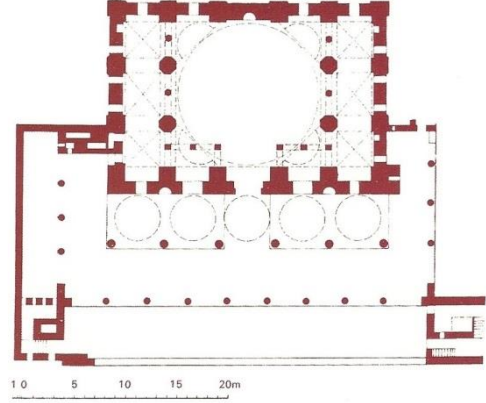

Resim 2.27 Süleymaniye Cami (www.tumblr.com)

Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Cami(1551) sekiz dayanaklı kubbeli camilerin öncüsüdür. Rüstem Paşa Cami(1561) (Resim 2.28) yatık dikdörtgen planlı (Şekil 2.9) cami kubbesi iki yandan ikişer, mihrap ve giriş yönünde ikişer paye olmak üzere sekizgen dayanaklıdır. Köşelerde, Hadım İbrahim Paşa Cami'ndeki gibi çeyrek kubbeler bulunmaktadır. Rüstem Paşa Cami yanlara doğru üçer çapraz tonozla genişletilmiştir (Aslanapa, 2004)

Resim 2.28 Rüstem Paşa Cami
(Aslanapa, 2004)

Şekil 2.9 Rüstem Paşa Cami planı
(Aslanapa, 2004)

İstanbul Sokullu Cami(1572) (Resim 2.29) ise yarım kubbeler dış duvarların üzerinde, ikişer paye mihrap ve giriş yönünde, yanlarda birer paye olmak üzere altıgen dayanaktan kubbeye geçilmiştir. Bu çalışmaların kemale erdiği usul Edirne Selimiye Caminde görülmektedir(Aslanapa, 2004).

Resim 2.29 Sokullu Cami (Sarıhan,2014)

Mimar Sinan'ın tüm cami tecrübelerinin ürünü diyebileceğimiz ustalığının zirveye ulaştığı eseri Edirne Selimiye Cami'dir(1575) (Resim 2.30). II. Selim döneminde, şehrin yüksek yerinde imar edilen cami, şehre hâkim olduğu gibi sahip olduğu üslubu yansıtmaktadır. İç mekân ve dış görünüş arasındaki ahenk ile diğer eserleri gölgede bırakmıştır. Kubbe sekiz ağırlık kulesi ile taşınmıştır. Bu kulelerle,

silmenin altında oluşan sekizgen köşeler payanda ile desteklenmiştir. Payandalar arası birer boşluk bırakılarak yarım kubbe ile çevrelenince oluşan dört yarım kubbe kare planın köşelerine denk gelecek biçimdedir. İçerde bu köşelerden kubbeye geçişler mukarnaslıdır. Daha önce Rüstem Paşa Cami'nde denenilen aynı yöntemle kubbeye geçiş çözümü artık anıtsal halini almıştır. Avlu ölçüsünün cami mekânının ölçüsüyle birebir olması sağlanmıştır. Daha önceki yapılarında iki katı büyüklükte olanlar geleneksel avlu biçimini oluşturmaktaydı. Burada küçük tutulan avlu iç mekânın önemini artırdığı gibi camiye geçiş mekânı olarak hissettirmektedir (Vogt-Göknil, 1987).

Resim 2.30 Edirne Selimiye Cami (Sarihan, 2015)

Mimar Sinan sonrası klasik dönem için onun çıraklarının dönemi olduğundan yüksek seviyelere ulaştırdığı üslup devam etmiştir. Davud Ağa'nın çırağı Sedefkâr Mehmet Ağa artık zayıflayan imparatorluğun gücünü toplayarak canlandırdığı eser olarak Sultan Ahmet Cami(1617) (Resim 2.31), Sultan I. Ahmet döneminde, dört yarım kubbeli merkezi yapı planını geliştirip Mimar Sinan'ın kubbelerdeki ikişer çeyrek kubbeyi üçe çıkarmıştır. Hocasına saygısından mekân ölçüsü Süleymaniye'yi aşmamıştır. Payelerin devamı sekizgen kuleler Süleymaniye'dekilerden daha zayıf kalmıştır. Avlu cephesi ve yan cephelerdeki iki katlı sofalar da Süleymaniye'ye benzemektedir. Dördü cami köşelerinde ve iki tane de avlu köşesinde toplam altı minareli ilk sultan camidir. Rampalı hünkâr mahfili ilk defa yapılmıştır(Aslanapa, 2004).

Resim 2.31 Sultan Ahmet Cami (www.deviantart.com)

1597’de inşaatına başlanan Yeni Cami (Resim 2.32), mimarı Davud Ağa’nın ölümünden sonra 1603’e kadar Dalgıç Ahmet Ağa ile inşaat devam etmiştir. Sultan Ahmet caminin yapımı için yarıda bırakılmıştır. IV. Mehmet döneminde mimar Mustafa Ağa tarafından 1661’de tamamlanmıştır. Yeni Cami merkezi kubbe tasarımı Şehzade Cami’nden örnek alınmıştır. Kubbe çevresi aynı çapta dört yarım kubbe ile genişletilmiştir. Kubbe yarım küreden daha yüksektir. Kulelerle yükseklik boyutu vurgulanırken, payanda sistemi görünüşte hafifletilmiştir. Yan cephe revakları büyük saçaklarla örtülmüştür. Payandaların kademelenmesi, simetrisi ve Davud Ağa, Dalgıç Ahmet Ağa ve Mustafa Ağa’nın farklı zamanlarda ortak çalışması ile kendine özgüdür (Kuban, 1994). Yeni cami ise zemin kotundan ötürü yarım küreden daha yüksek kubbesiyle siluete kendini dâhil etmiştir.

Resim 2.32 Yeni Cami (Sarıhan, 2015)

Sultan III. Ahmet dönemi değişimlerden etkilenmemiş, klasik dönem geleneklerine bağlı kalarak inşa edilen son camilerden biri Yeni Valide Cami(1710)’dir (Resim 2.33). Mimar Sinan’ın Rüstem Paşa Cami planına ve sekiz dayanaklı kubbe sistemi örnek alınmıştır. Ana kubbe daha basık ve kuleler ise zayıf kalmıştır. Mahfilleri örten üç tonozun köşedeki ikisinin üzeri kubbelidir. Son cemaat yeri yanlardaki ikişer tekne tonoz, ortada çapraz tonoz araları kubbe ile örtülüdür. Bu köşelerde minare bulunmaktadır. Lale devrinde yapılmasına rağmen süslemelerde klasik üslup benimsenmiştir(Aslanapa, 2004).

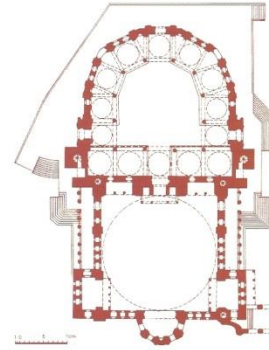

Resim 2.33 Yeni Valide Cami (Cambaz, 2007)

Lale Devri olarak bilinen 1700-1890 yılları arası dönem, mimaride geleneksel sanat anlayışından uzaklaşarak Avrupa sanat ve zevki etkilerinin görülmeye başladığı dönemdir. Barok, ampir ve rokoko yapı sanatları mevcuttur. Barok sanatının, Türk Barok'u olarak adlandırılması batı etkisindeki sanatın geleneksel düzendeki uygulaması şeklinde yorumlanabilir. Barok üslubuyla kullanılan ampirin, canlı figürlerden oluşması İslam dinine göre aykırı olduğundan ampirde bu karakterler kullanılmamıştır. Bu akımlar Türk mimarisinde sarayın etkisiyle geliştiğinden, saray halkının yaptırdığı eserlerde rastlamak mümkündür. Mimaride Barok sanatının tümüyle ilk görüntüleri Nuruosmaniye Cami(1755)'sinde görülmektedir (Resim 2.34). Külliyelerin yeni asimetrik yerleşimden dolayı, cami yükseltisi artırılarak, caminin külliyesinin merkezi olduğu yansıtılmaya çalışılmıştır. Kubbe dört büyük kemere oturmaktadır. Taşıyıcı kemerlerle cephelerde prizmatik bütünlük sağlanmaktadır. Ağırlık kuleleri azaltılarak kitlesel etki artırılmıştır. Geleneksel plan düzeni üzerinden değişim yapılarak yeni Barok biçimi oluşturulmuştur (Şekil 2.10). Geleneksel kesme taş yerine mermer kullanılmıştır. Elips şeklinde iç avlusu bulunup şadırvanı yoktur (Bakır,2003).

Resim 2.34 Nuruosmaniye Cami
(Cambaz, 2007)

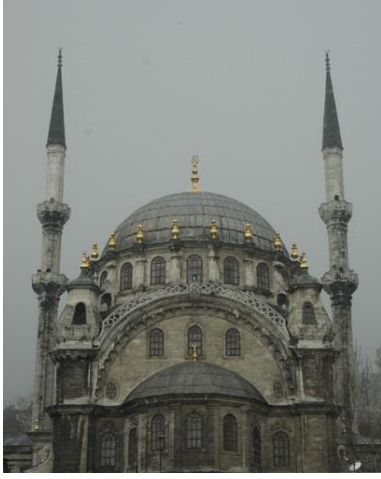
Şekil 2.10 Nuruosmaniye Cami planı
(Aslanapa, 2004)

Ayazma Cami(1760) (Resim 2.35), Nuruosmaniye Cami gibi daha küçük ölçüde yapılan cami tek pandantif kubbelidir. Kubbe, kare kaide üzerine köşelerden pandantifli geçişlerle taşınmıştır. Tepe üzerine oturtulan Ayazma Cami mekâna hâkimdir, ancak Nuruosmaniye Cami bu etkiyi oluşturabilmek için su basman seviyesi yükseltilmiştir (Bakır,2003).

Resim 2.35 Ayazma Cami (Cambaz, 2007)

Nusretiye Cami(1826) (Resim 2.36) tek pandantif kubbe yüksekliği barok üslubunu andırır, çevresi küçük barok kulelerle süslüdür. Dört yuvarlak kemer üzerinde ve köşelerde takviye kuleleri bulunmaktadır. Bu kuleler soğan şeklindedir. Minare soğan pabuçları üzerinde ince, uzundur. Kıvrımlı şerefeleri vardır. İç detaylar tamamen barok ve ampir süslemelidir. Ampir üslubun ilk denemesidir. Dolmabahçe Cami(1853) (Resim 2.37) kare planlı tek kubbeli camidir. Takviye kuleleri barok rokoko karışımı süslü olup, içerisi aydınlık ve süslüdür. Ampir üslupta sekizgen ve kubbeli muvakkithanesi vardır. Ortaköy Cami (1854) (Resim 2.38) konumu itibariyle muhteşem manzaraya sahip ve zengin süslemesi ile kendisi de bulunduğu yere ayrı bir güzellik katmaktadır. Şerefeler altındaki yaprak motiflerin altın varakla boyanması İstanbul'da tektir. Mihrap nişi ve minberi Dolmabahçe Cami'ne benzer ancak daha sadedir (Aslanapa, 2004).

Resim 2.36 Nusretiye Cami
(Cambaz, 2007)

Resim 2.37 Dolmabahçe Cami
(Cambaz, 2009)

Resim 2.38 Ortaköy Cami (Cambaz, 2008)

III. Selim döneminde başlayan neo-klasik akım, 1890'lardan sonra Türk mimarisinde yeni arayışlar ile başlamıştır. Zamanın şartlarına göre Selçuklu ve Osmanlı çizgilerine uyarlanmıştır. Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayında neo-klasik, alay köşkü gibi yapılarda ise barok ve neo-klasik karışımı uygulanmıştır. Plandan ziyade görünüşleri etkileyen akım barok ve ampire göre sadedir. İstanbul Sirkeci Büyük Postanesi, han, türbe, sebil gibi tasarımlarda görülmektedir. Dini mimaride klasik dönemden sonra etkileri görülse de geleneksel düzen korunmuştur (Yüksel, 2012; Bakır, 2003).

İslamiyet'in başlangıcından günümüze kadar sürekli gelişme gösteren Cami yapısı (Tablo 2.1) belli ihtiyaçlara karşılık gelen kısımlardan oluşur. Öncelikli olarak cemaatle namaz kılmak için yapılan camilerin kısımlarını tanıtabilirdik olursak, insanları namaza davet etmek için kullanılan minarelerden işe başlamak gerekmektedir. Yüksekçe yapılmasının sebebi sesin yayılmasını sağlamaktır. Sese kulak verip namaz için gelenlerin, namazın farzı olan abdest alabileceği ıslak mekân olan şadırvan caminin dışında avluda çözümlenmiştir. Cami içerisinde namazı kıldırarak olan imamın herkesten önde bulunması ve sesini duyurabilmesi için mihrap gelişmiştir. Namazın farzlarından kibleye yani Kâbe'ye yönünde namaz kılmak için mihrap kible yönüne yapılır. Cuma namazlarının şartı olan hutbelerin okunduğu ve cemaate duyurulması için yine basamaklarla yükseltelen minber oluşmuştur. Bunun haricinde vaazların yapıldığı kürsü de bulunmaktadır. Mahfiller bir zaman sonra güvenlik için devlet adamlarına yapılmıştır. Bugünkü kullanımda, namaz kılarak kadınlarla erkekler arasında paravan şeklinde ayrılmış, kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Cami için gerekli olan unsurlar bunlardır. Tüm bu şartları oluşturacak her şekil ve tarza açıktır. Peygamberin yeryüzünün insanlara mescit kıldırarak ifadesiyle bu tasarımlar için belli bir form belirtilmemiştir. Bu geniş alanı sınırlayan ilk etken bulunduğu bölge şartlarına uygun yapı malzemesidir. Yapı malzemesi haricinde gelişen tüm mimari unsurlar ibadet mekânının hissettirdiği ferahlığın yansıması ile abidevi olarak tasarlanmıştır. Her toplum kendi hissiyatını yansıtmıştır. Türk mimarisinde kubbe, silindirik minare benimsenmişken, diğer İslam ülkelerinde düz çatılı ve dikdörtgen prizma şeklinde minareler görülmektedir. Cemaat ile birlik ruhu oluşturulduğu gibi yapılan camiler de toplumsal zevkin ürünüdür. Aynı toplumlarda iklimsel şartlara uygun gelişen yapılar insanların ihtiyaçlarına da zevklerine de karşılık vermektedir.

Tablo 2.1 Cami Formu Gelişimi

İlk Türk İslam Devletleri Dönemi	Tonlunoğlu Cami	Talhatan Baba Cami	İsfahan Mescid-i Cuma
Anadolu Selçuklu Dönemi	Erzurum Ulucami	Gök Medrese	Eşrefoğlu Cami
Osmanlı Dönemi	Üç Şerefeli Cami	Sultanahmet Cami	Ayazma Cami

2.4. Kırsal ve Bölgesel Şehir Camilerinde Formel Yapı

Sözen'e göre "*Kırsal mimari, halk tarafından yapılan halkın mimarlığı*" şeklinde yorumlanmıştır. İklim, topografya, doğal kaynak ve malzemeler ile bölge kültürünün etkileşimi ile oluşmuştur. İşlevin, estetikten daha fazla önem arz ettiği yapılardır denilebilir. Yapılar, bulunduğu bölgenin iklim koşullarına uygun malzeme kullanımı ve yöresel formlar ile şekillenmiştir. Doğal malzeme imkânları geleneksel mimariyi sınırlayarak belirlemiştir. Kırsal mimari yapıları, bölge insanın teknik, kültürel, ekonomik durumları hakkında bilgi vermektedir (Sözen, 2012).

Anadolu'da mescitlerin kubbeli yapılması, kubbenin cami yapısı ile bütünleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Çok taşıyıcılı cami geleneği de ilk İslam mescitlerinden gelmektedir. Tek kubbeli küçük mescitler Türk mimarisinin temeline işaret ederken, medreseler cami mimarisinin şeklini belirlemiştir. Kubbe örtülü küçük mekânı mescit olarak kullanmak; kubbenin cami yapısına ilişkin bir simge öge olmasının ve sadece kubbenin bir mekân oluşturmada yeterli olmasının anlaşılması ile geleceğin Türk mimarisinde etkili olmuştur. Kentin organizasyonunda bir aşama olarak değerlendirilmektedir ve böylece mahallenin organizasyonunu da belirlenmektedir (Kuban, 2002).

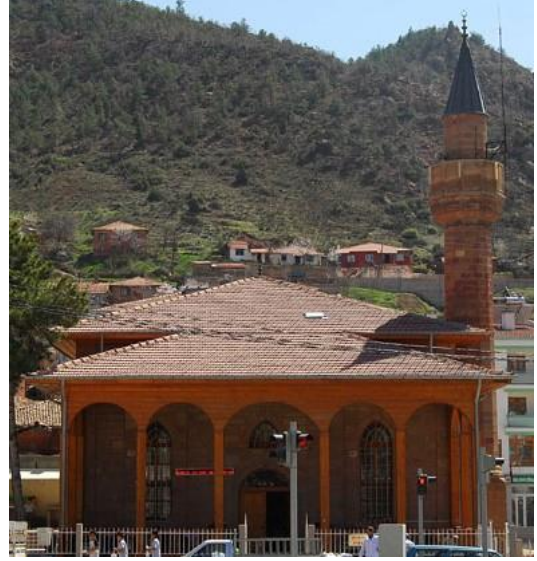
Kırsal camilerin biçimlenişindeki etkenler, sivil mimarinin oluşumu gibi olmuştur. Topografya, iklim, malzeme ve yapım sistemi imkânları ile belirlenmiştir. Yapı malzemelerinde çok değişiklik görülmemiş, taş, tuğla, ahşap ve toprak gibi ana malzemeler kullanılmıştır. Geleneksel strüktür öğeleri taşıyıcılar ve örtü sistemidir. Taşıyıcı nitelikte ayaklar ve duvarlar, örtü sistemine göre oluşmuş ve gelişmiştir. Kuban, halk dilinde "*başımızı sokacak bir çatı olsun yeter*" ifadesini, örtü sisteminin önemine bağlı olarak yapıların gelişme göstermesine bağlamıştır (Kuban,1984).

Camiler yapı ve strüktür olanaklarına göre şekillendiği için tipolojik olarak yapısal yönleriyle sınıflandırılmalıdır. Taşıyıcı ayaklar Selçuklu döneminin en önemli özelliğidir. Yapı malzemesine göre ahşap direkli ve taş ayaklı camiler olarak ayrılmaktadır. Mekân düzenlemesi her iki yapıda da aynıdır. Bu dönemde örtü malzemesi olarak toprak kullanılmıştır; fakat daha sonra ahşap çatıya dönüştürülmüştür. Ahşap direkli camiler süslemeleriyle daha canlı ortam oluşturmuşlardır. Ahşap strüktür sivil mimari ile benzerliğinin göstergesidir (Sezgin, 1984). Bu camilerde sadece taşıyıcı sistem değil, aynı zamanda ahşap tavan geleneğinin en eski örnekleridir. Cami iç mimari öğeleri; minber, kürsü ve mahfillerde özellikle süslemeleriyle dikkat çeken, ahşaptır. Ahşap yapı geleneği daha çok Türkiye'nin batısında kullanılmıştır (Kuban, 2002).

Türkiye'nin farklı bölgelerindeki her şehirde büyük merkezi camiler geleneksel cami şemasının devamı niteliğindedir. Daha küçük boyutlu yöresel mimariye işaret eden camiler de bulunmaktadır. XIX. ve XX. yüzyıl yöresel yapılardan örneklendirecek olursak, Ege Bölgesi İzmir'de kare veya dikdörtgen planlı üzeri düz ahşap tavan ile örtülü camiler bulunmaktadır. XIX. yüzyılda yapılmış, Değirmendağı Akarcalı Cami (Resim 2.39), dikdörtgen planlı merkez harim üzeri düz ahşap tavan ile dıştan kiremit çatı ile örtülüdür (Kuyulu,2001). İç Anadolu Bölgesi'den Ankara, Nallıhan Nasuh Paşa Cami (Resim 2.40), dikdörtgen planlı kesme taş ile yapılmıştır. Üzeri ahşap örtülü, dıştan kırma kiremit çatılıdır. İki yanı ve önü açık son cemaat yeri üzeri ahşap çatı ile örtülüdür (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972-1986).

Resim 2.39 Akarcalı Cami
(Şaşmaz, 2012)

Resim 2.40 Nallıhan Nasuh Paşa Cami
(Cambaz, 2009)

Beypazarında bulunan İmaret Cami, strüktür yönden özgünlüğünü kaybederek günümüze kadar ulaşmıştır. Betonarme yapıya dönüştürülen cami, plan şeması, üst örtüsü ve içten ahşap özellikleri ile yöresel mimari örneğidir. Marmara Bölgesi Bursa Kıran Köyü Cami, enine dikdörtgen planlı ve düz tavanlı olup dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Cepheleri de ahşap kaplı caminin yenilenen cephe kısımları tuğladır. Akdeniz bölgesi Antalya'da, 1820'de yapılmış Boztepe köyü Hacı Hasan Cami, kare planlı ve kalın moloz taş ile yapılmıştır. Harim üzeri kubbeli olup, kubbe çevresinden dört kenara meyilli kiremit örtülüdür. Ulucami şemasına benzemektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972-1986).

Karadeniz'in batısı Bolu, Gerede Yukarı Tekke Cami dikdörtgen planlı ve kerpiçten yapılmış üzeri ahşap tavanla örtülmüştür. Onarımlarda ahşap tavan yeniden yapılmıştır. Mudurnu Sultan Süleyman Cami de dikdörtgen planlı ve düz ahşap tavanlıdır. Dıştan kiremit kırma çatılıdır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972-1986). Doğu Karadeniz'in dağlık kesimlerinde sanat değeri yüksek ağaç işçiliğine sahip iç mimari öğelerin bulunduğu camiler mevcuttur (Eyice,1993). Çok ayaklı ve üzeri kırma çatılı camiler bulunmaktadır. Kırsal konut mimarisinin özellikleriyle aynı özelliklere sahiptir. Kırsal bölgelerde doğal malzemeler, tedarik edilmesi kolay olduğundan ve iklime uygunluk göstermesi bakımından tercih edilmektedir. Sofalı plan tipinde örnekler mevcuttur. Bu kısım cemaat için namazdan önce bekleme yeridir. Ahşap ayaklı camilerde ana mekânın büyüklüğüne göre sayıları değişmektedir. Sadece ana mekândan oluşan küçük camiler de mevcuttur. Su basman seviyesine kadar taş olup üstü tamamen ahşap yığmalı olan yapılar enderdir. Trabzon Dernekpazarı Taşçılar Köyü Merkez Cami (1804) (Resim 2.41) bu

ender yapılarıdır (Aksakal; Özen, 2015) . Yağışın çok olduğu Karadeniz bölgesinde saçaklar, ahşap cephe yüzeyinin korunması için abartılmıştır (Eyüce, 2005).

Resim 2.41 Taşçılar Köyü Merkez Cami (DİB, 2014)

Güneydoğu Anadolu bölgesi Mardin camileri mihrap önü kubbeli ve iki yana genişleyen üzeri tonoz örtülü dikdörtgen plan tipindedir (Bilgicioğlu, 2003). Gaziantep'te camilerde tuğla ve taş kullanılmamış beyaz kalker ve siyah bazalt malzemeden yapılmışlardır. Burada Artuklu etkisi ile üslup kazanmış camiler bulunmaktadır. Osmanlı tarzında camiler yok gibidir. Osmanlı döneminde yapılarda artış görülmüştür ancak bölge yöresel mimarisi daha eski dönemlerden oluşmaktadır (Çam, 1996).

Bölgesel yöresel mimariyi, Metin Sözen'in, yöresel mimari hakkında işlevin estetikten daha fazla önem arz ettiği yapılarıdır, şeklindeki ifadesi ile değerlendirebilirsek; Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinde küçük ölçekli camilerde kırma çatılı, ahşap yapılı ve duvarların taş ile örüldüğü camiler bulunmaktadır. Ahşap yapı geleneği Türkiye'nin Batı'sında gelişme göstermiş ve diğer bölgelere yayılmıştır. Ahşap hatıllı, ahşap tavanlı ve kırma çatılı camiler ise Semavi Eyice'nin; genel olarak Anadolu'da payeli, direkli, düz çatılı, kâgir tonoz ve kubbe örtülü camiler haricinde denemeler de olmuştur, (Eyice, 1993) şeklinde ifade ettiği yapılar olarak değerlendirilebilir. Yapı malzemeleri iklim ve imkân şartları ile birbirinden ayrılmış olup, bu ayrım Güneydoğu Anadolu bölgesi ile kıyaslanınca netlik kazanır. Camilerin ana gövdenin taş, iç taşıyıcıların ve tasarımın ahşap olduğu, ahşap tavan üzeri kiremit kaplı kırma çatılı yapılar Güneydoğu Anadolu bölgesi hariç her bölgede görülmektedir. Ağaç işçiliği ve taş duvar örgüsünde gelişmeler ile eldeki malzemelerin kullanımında ihtisas sahibi olduğunun göstergesidir.

2.5. Modern Cami Örnekleri

Semavi Eyice; son yıllarda camilerin, bulunduğu bölgenin zevki ve anlayışı ile sınırlı kalmış olmasını XX. yüzyıl mimarisi için belirtmektedir. Büyük küçük her yerleşim biriminde kısa sürede yapılan birçok cami, projelerinin zayıflığını ortaya koymaktadır. Geleneksel mimari şekline benzetilmeye çalışılan cami ölçülerindeki kubbe ve minare nispetlerindeki uyumsuzluk başarısızlıkların sebebini göstermektedir. Klasik cami tekniğini yakalayan örnekler de mevcuttur. Geleneksel mimaride estetik anlayışın çok ötesinde mimari örnekler kendini göstermektedir. Ankara Mogan Cami (Resim 2.42), dikdörtgen prizma şeklinde küttedir. Kule minaresi bulunmaktadır. Malatya'da Darende yakınlarında inşa edilen Balaban Cami (Resim 2.44) çadır şeklindeki mescit ve mızrak şeklindeki minaresi ile modern mimari anlayışın bir başka şeklidir (Eyice,1993).

Resim 2.42 Mogan Cami (Güner, 2013)

Resim 2.43 Balaban Cami (Cambaz, 2011)

Modern Cami mimarisinin belirli bir formu olmamıştır. Mekân kurgusu geleneksel mimari ile uygulanırken, formda gelenekselin dışına çıkma çabası ile serbest şekiller denenmiştir. Nevşehir Derinkuyu Cami (Resim 2.44) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Cami (Resim 2.45), modern camide başarılı örnekler olarak değerlendirilmektedir.* Derinkuyu Cami, minare unsuruna sahip olduğu için TBMM Cami'sine göre daha okunaklıdır. Meclis Cami'nde, minare temsili olarak selvi ağacı dikilmiştir. Cami mimarisinin tüm geleneklerinden sıyrılmış bir yapıdır. **

* Köksal, Ahmet: **Minareferandum**, Arkitera. (Çevrimiçi) <http://v3.arkitera.com/k300-minareferandum.html>, 16.05.15.

** Çinici Behruz, TBMM Cami (Meydan-İbadet-Kitaplık), Mimarizm Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu resmi internet sitesi, 2008. (Çevrimiçi) <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=375&sid=387#Yorum>, 16.05.15.

Resim 2.44 Derinkuyu Cami
(www.architera.com)

Resim 2.45 TBMM Cami
(www.mimarizm.com)

Kubbeli geleneksel cami mimarisinin çağdaş şekli Yeşil Vadi Cami'dir (Resim 2.46). İç içe geçmiş farklı çaplardaki yarım kürelerden oluşmuş forma sahiptir. Cami alt katı konferans salonu olarak inşa edilmiştir. Minare, ana kütlede ayrılarak tasarlanmıştır. Toplumsal bellekteki cami imajı ve cami işlevinde temel öğelerin vurgulanması fikriyle şekillenmiştir. ***

Resim 2.46 Yeşil Vadi Cami (www.kiptas.com)

Geleneksel camilerin mimari formu, toplumun beğenisine sunularak gelişme göstermiştir. Yerleşim bölgelerinin merkezinde ibadet yapısı ve çevresinde diğer toplumsal hizmet yapıları yer almıştır. Hem konum hem de form olarak belirginleşmiştir. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar büyük yerleşim merkezlerinde kubbeli cami formunun ve kırsal bölgelerde kırma çatılı camilerin dışında bir form denenmemesi belirli bir kültürün ürünüdür. Mimari, kültür ve değerlerin yansıması şeklinde değerlendirilirse, yapı formu toplumsal değerlerin yansıması ile oluştuğundan tasarımlar da algıda yerini bulmuş ve görünüşler ile zihinlerdeki uyum yakalanmıştır. Toplumsal değerlerin, ortak zevklerin bireysel değerlerden daha önde tutulduğu bir dönemin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

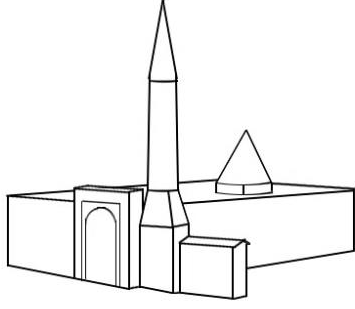
*** Mimar Adnan Kazmaoğlu'nun, Kiptaş resmi internet sitesinde, Sosyal Sorumluluk Projeleri başlığı altında yayımlanan yazısı kaynak alınmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.kiptas.com.tr/tr/projelerimiz/sosyal-sorumluluk-projeleri/yesil-vadi-camii>, 16.05.15.

XX. yüzyılda diğer mimari yapılarda görülen değişimlerden sonra, cami imajına yenilik getirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bulunduğu bölgeye uyum sağlaması için formlar ve malzemeler değişmiştir. Ancak farklılaşarak kendini gösterme çabası içinde yapılar, bu noktada bireysel yaklaşımların başlamış olduğunu göstermektedir. Bireysel zevkler toplumun beğenisinden öncelikli tutulmaya başlanmıştır. Bu noktada tasarımcı ve kullanıcılar arasında bir ahenk yakalanamamıştır. Günlük kullanıcısı göz ardı edilerek ama onlar için yapılan sosyal mekânlar kendisiyle çelişmektedir. Derinkuyu Cami'nin uzun süre cemaat tarafından tercih edilmemesi bu yaklaşıma örnek oluşturmaktadır.* Modern cami mimarisinin belirlenmiş bir formunun olmaması bireysel tutumun alametidir. Her kişinin eğitim, sosyal ve kültürel birikimleri farklı olduğundan bireysel yaklaşımların genele hitap eden ortak bir biçimi yoktur.

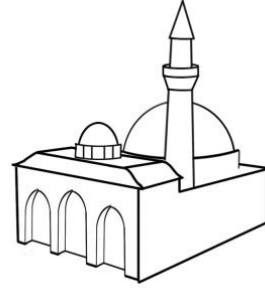
2.6. Geleneksel ve Modern Cami Biçimleri Üzerinden Değerlendirme

İslam dininin başlangıcından beri sürekli gelişme göstermiş cami yapısı ilk formu Araplar tarafından oluşmuştur. Kare veya dikdörtgen plan şeması ile avlulu cami yapısı ile başlamıştır. Daha sonra kapalı mekâna ek olarak avlu sistemi oluşturuldu. Onu takip eden merkezi planlı ve üzeri kubbe örtülü cami yapısı olmuştur. Sonraki dönemde revaklı avlular gelişme göstermiştir. Kubbe büyütülerek iç mekân genişletilmiş ve avlu köşelerine minare eklenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi camileri bu yapılardan etkilenmiştir. Anadolu Selçuklu mimarisinde Orta Anadolu'da çok ayaklı ahşap kolonlu cami yapısı formu (Şekil 2.11) daha çok taşıyıcı sistem ve üst örtüsü olarak farklılaşmıştır. Yükseltilmiş giriş kapısında Orta Asya ve İran etkisi görülmektedir. Erken dönem Osmanlı mimarisinde kare planlı tek kubbeli cami biçimi oluşmuştur. Bu dönemde tek kubbeli mekânın genişletildiği formlar oluşmuştur (Şekil 2.12). Aynı dönemde çok ayaklı çok kubbeli ulucami de yapılmıştır (Şekil 2.13). Çok kubbeli ve ana mekânın genişletildiği camiler erken dönem çalışmalarıdır. Osmanlı klasik dönemde, tek kubbeli mekânın kible yönünde genişletildiği iki kubbeli cami formu (Şekil 2.14) ile gelişmeye devam etmektedir. Plan şeması dikdörtgen şekilde genişletilerek Türk mimarisi belirginleşmiştir. Bundan sonrası dikdörtgen planın çeşitli varyasyonları ile devam etmiştir. Ana kubbenin iki veya dört yarım kubbe ile desteklenerek genişletildiği camiler inşa edilmiştir (Şekil 2.15). Devam eden süreçte klasik dönem mimarisine dönmüş ve tek kubbeli abidevi yapılarda ana hacim ve kütleli etki artırılmıştır.

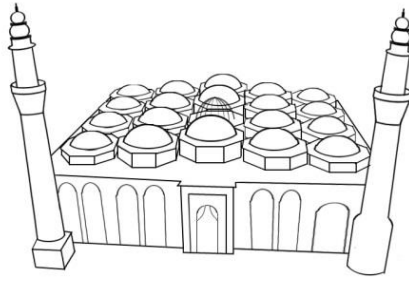
* Köksal, a.e.

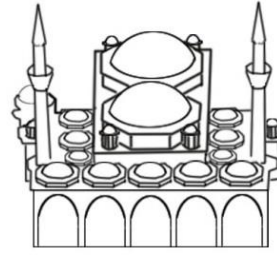
Şekil 2.11 Orta Anadolu camii formu

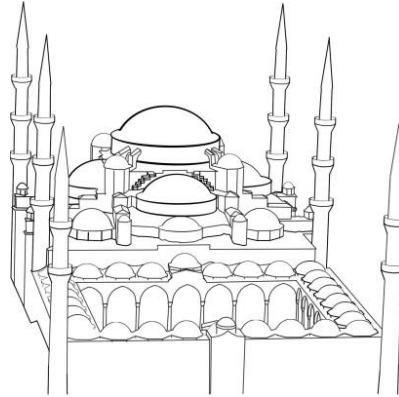
Şekil 2.12 Tek kubbeli camii formu

Şekil 2.13 Çok kubbeli camii formu

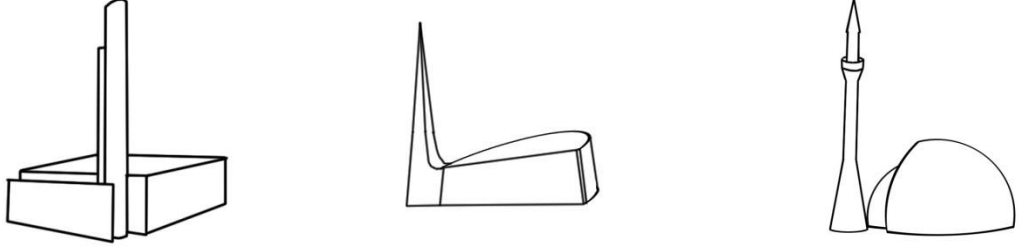
Şekil 2.14 İki kubbeli camii formu

Şekil 2.15 Dört yarım kubbeli camii formu

Geleneksel değerler ile yapılandırılmış camiler birbirinin devamı şeklinde gelişme göstermiştir. Toplumsal algıda kabul görülen formun geliştirilmesi yolunda ilerleme gösterilmiştir. Yapı farklılıkları ile kentsel planlamada karmaşadan böylelikle uzaklaşmıştır.

Modern cami mimarisi belirli bir üslubu takip etmediğinden bir form tablosu ancak seçilmiş camiler ile yapılabilmektedir (Şekil 2.16). Her biri birbirinden bağımsız aynı yapı türünün çeşitlendirilmesi ile kentsel ölçekte ve zihinlerde karmaşa oluşturabilmektedir.

Şekil 2.16 Seçilmiş modern camilerin formları

3. MİMARİ MEKÂNIN ALGISI

Mekân, büyük boşluğun sınırlandırılması ile oluşan boşluktur. Bu sınırlama, korunma içgüdüğü ile güvende hissetmek için yapılmıştır. Yeryüzünün geniş boşluğunda insan payına düşen boşlukta yaşamını sürdürmektedir. İnsan için bu mekânın içerisi ve dışarı vardır. Dışarı kısmında mekân artık sadece o kişiyle değil, çevre ile ilişki kurmuştur. Bu haliyle artık kentin bir parçası olmuştur ve biçimlenmesinde de etkindir. Kent mekânı ve mimari mekân birbirini tamamlayan bütün olarak değerlendirilmektedir (Kuloğlu, 2013). Fiziksel ve mekânsal değişkenler ile belirlenen çevre psikolojisi, mimari ile doğrudan ilişkilidir. Mimari psikoloji ise çevredeki fiziksel düzenlemenin bireyler üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çevrenin algılanması ile ilgili psikolojik süreçler, insan ve mekân arasındaki karşılıklı ilişki ile değerlendirilmiştir. İnsanın davranışları bulunduğu sosyal ve fiziksel çevreye göre değişiklik göstermektedir. Genel olarak araştırmalar, kent ölçeğinde çevrenin algılanması şeklinde yapılmıştır. Psikolojik haritalar, insanın çevresini gözlemleyip kendi algılayışı ile kodlaması sonucu oluşur. Bulunduğu bölgenin fiziksel yapısını anlamak, belirli yapıları seçmek veya kodlayarak organize etmek doğal süreç olarak seyretmektedir. Bilişsel haritalama çalışmaları bu süreç ve etkileşim sonucu oluşan algılarımızı anlamayı amaçlamaktadır (Göregenli, 2010).

Mekân, sınırlandırılmış boşluğun ve içerisinde sınırlanan öğelerin bir bütün halinde anlam ifade etmesidir. Mekân algısını oluşturan bileşenlerin kişinin mekân içerisindeki hareketi, mekânlar arası bağlantı kurması ve kendi sınırlarını tanımlayabilmesi ile alakalıdır. Mekânı bilmek ya da algılamak öncelikli olarak insanın hareketiyle başlar. Hareket mümkün olduğu kadar algı şekillenir. Bu hareket bakış ile görsel hareket şeklinde de mümkündür. Diğer önemli unsur ise ilk hareketi gerçekleştirmek, insanın görmesini sağlayacak ışıktır. İç mekânların en gelişmiş şekli, gün ışığından en çok faydalanılan mekânlardır (Kuban, 1984).

Sınırlayıcı farklılıklara göre mekân iki şekilde ele alınır. Bunlar: gökyüzü, toprak, ağaç gibi doğal varlıklar ile oluşan doğal mekân; duvar, tavan, kolon, giriş gibi düşey ve yatay bileşenlerden meydana gelen mimari mekândır. Bir de bu iki özelliğe sahip karma mekân vardır. Mimari mekân, mekân sınırlayıcılarının

biçimlenmesine göre geometri kazanır. Oluşan mekânda yaşam olanağı sağlayan eşyalar, iç mekânın algılanmasında etkilidirler. Yüzeyle, yapı içinden mekânın sınırlarını, dışından ise kütlelerin sınırlarını belirler. Böylelikle yapılar iki farklı mekân oluşturmaktadır. Yapılar, mekân organizasyonunun ötesine geçerek çevre ile ilişkili olmuştur. Çevrenin estetik yorumu toplu bir algılamaya gerektirmektedir (Altan, 1993).

Algılama zihinsel bir olgudur ve iki şekilde gerçekleşir. Başlangıcı duyuma dayalıdır, sonrası bilgilerimize dayalı eşleştirmeler ile tamamlanır. Duyu organları ile hissedilenin zihinde kavranmasıyla gerçekleşir. Mimarlıkta görsel algı insanın yorumlaması ile birlikte oluşur. İnsanın kavraması hayat tarzı, eğitimi, kültürü ve üstelik cinsiyeti ile farklılaşır. Zihin karşılaştığı her duyumda daha önceki birikimleri ile çözümlenmektedir. Neyi algıladığımız, neyi bildiğimizle ilişkilidir (Roth,2000). Duyuma dayalı algı, duyular ile algılama ve beynin bu duyuları nasıl yorumladığını incelemektedir. Kişisel deneyimlerin algılamadaki rolünü belirlemiştir. Bireyler, deneyim, eğitim ve amaçları gibi yönlendiricilerle çevreyi algılamaktadırlar. Hem bireyin, hem de çevrenin düzeni ve organizasyonu, deneyimin temeli Gestalt Kuramı ile açıklanmıştır. Bilgiye dayalı algı; duyularla algılanan fiziksel özelliklerin, kaynağı çevre olan bilgilerin, kavramsal yönleri, işaret ve semboller ile ilişkilendirilmesidir. Gestalt kuramı, görme duyumuna bağlı ilkelere dayanmaktadır, algı duyusal verilerin birbirini tamamlaması ile oluşmaktadır. Bir bütünü kendisini oluşturan parçaların algılanmasıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Zihin, bilinmeyen imaj ile karşılaştığında bunu daha önce bildiği kalıplar ile yönlendirilerek algılamaktadır. Aydınli 'ya göre: görsel algı, kültürel farklılıklar ve zihinsel sürecin birbirleriyle etkileşimi ve önceden tanımlanmış uyarıcı faktörler ile bireye göre değişkendir (Aydınli, 1986). Mekânın algısı ise çevre ile etkileşimlidir (Us, 2008).

Mimarlıkta görsel analiz bina ölçeğinde geometrik düzenlemenin mekândaki etkisi, çevre ölçeğinde ise cephe görünüşlerini anlamaya yönelik oluşur. Çevre, zaman ve mekân boyutları içinde insanın bulunduğu ortamlardır. Fiziksel ve kültürel olgularla meydana gelir. Bu olgular geleneği yansıtan sembolik değer biçimine dönüşebilmektedir (Aydınli, 1992).

Zaman içinde kültür, semboller ile yapılara yansımıştır. Mekân anlayışı ve kullanımı, dönemin yaşayışına uygun oluşturulduğundan bu sembollerin başında gelir. Bir kültüre adapte edilen mimari, aynı kültürün zaman içerisindeki çevresel değişikliği ile uygun düşmeyebilir. (Altan, 1993). Zaman kavramı mimari mekânın algılanmasında farklılık oluşturur. Döneminin mimari üslubunu taşıyan yapıların kendi zamanındaki algısı ile bugünün şartlarındaki algısı farklıdır. Gününün modern mimarisi, geleceğin tarihi yapılarını oluşturmaktadır. Mekân zaman ilişkisi, bilgiye

dayalı algı konusunun içeriğini oluşturmaktadır. Güncel modernin bilgisine sahip insanların tarihi yapıları algılaması bu şekilde ayırt edici olmaktadır.

Mekân algı psikolojisi, mekân içerisindeki hareket, mekânlar arası ilişki ve sınırların tanımlaması ile oluşur. Noberg-Schulz, mekânsal organizasyon elemanlarını üç bileşende incelemiştir. *Merkez*, bir çevrenin veya mekânın esas noktasıdır. Eylemin gerçekleştiği birim mekânlardır. Otellerdeki danışmaların bulunduğu girişler veya lobiler merkezi mekân örneğidir. *Yön*, kişinin çevre veya mekân içerisinde ulaşmak istediği yere doğru yönelmesi ile belirlenir. Bu doğrultuda ilerlediği yön kişinin yolunu belirler. *Alan*, içerisinde yolların bulunduğu sınırlandırılmış mekânlardır (Noberg-Schulz, 1972).

Lynch, kent mekânının algılanmasını beş ana bileşende toplamıştır. Bunlar; hareket halinde olan her insanın yaya olarak veya taşıtlar ile kullanacağı; *yollar*, herhangi iki tür alanı ayıran sahil, demiryolu, duvar gibi *sınırlar*, karakteristik ortak özelliğe sahip kent parçaları; *bölge*, birleşme noktası, duraklama yerleri, yolların kesişim yönelim alanları ve meydanlar; *düğüm noktası*, düzen içerisinde fark edilebilen, mekânsal ölçekleri çeşitlilik gösterebilen ve diğerlerinden farklılaşan; *işaret öğeleridir* (Lynch, 2010).

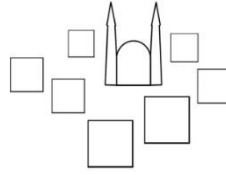
Lynch'in "...görsel anlaşılabilirlik veya görsel ilişkilendirmeler ancak dinsel alanlar ya da evler etrafında gelişebilmektedir." ifadesi dini yapılar görsel algılamada etkilidir (Lynch, 2010). Noberg-Schulz ve Lynch'in mekân algısında ileri sürdükleri bu bileşenlerin, çalışmanın konusu olan cami yapılarındaki karşılığı belirlenerek açıklanmıştır. Bu yaklaşım ile hangi yollardan cami yapısı algısının gerçekleşebileceği belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

3.1. Cami İmajı Algısı

Lynch'in, "*Her bir kişinin algısı biriciktir, ancak, bu algının grup imgeleriyle hiçbir bağlantısı olmayabilir. Yine de "halk imgesi" ne yaklaşıyor.*" ifadesi ile değişik grupların, aynı fiziksel gerçekliği farklı algılayabileceğine; ancak ortak bir algıya yaklaşacağına işaret eder. Geleneksel dini mimari şekillenmesinin, toplumsal karakter ile oluştuğu düşünülmektedir. Bu düşünce ile şeklini belli eden mimarının, değişen zaman ve mimari yapılar içerisinde halkın zihninde nasıl algılandığını gözlemlemek gerekliliği oluşmaktadır. Bu çalışma yapının algılanabilir somut kısmı ile sınırlandırılıp; camilerin sosyal yönü, işlev ve tarihi yönü ile rolü ortaya

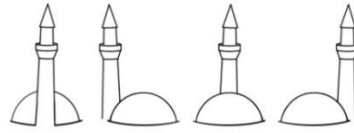
çıkarılacaktır. Fiziksel yapının gözlemci ile ilişkisi üzerinden ortak cami algısına varılacaktır (Lynch, 2010).

İşaret ögesi olarak seçilen yapı, bulunduğu çevrede biricik olan veya belirgin, tezat form oluşturan veya uzamsal konumu fark edilebilen yapı olmalıdır. Camiler bu üç karaktere sahip yapılardır. Buldukları bölgelerin merkezindedir ve fark edilebilirliği bu sebeple artmaktadır. Zaman içerisinde etrafı binalarla sarılmış olsa da, diğer yapılara tezat oluşturacak kubbe ve silindirik kalem minare formuna sahiptir (Şekil 3.1). Bu özelliği ile cami işaret ögesi olma niteliğindedir(Lynch, 2010).

Şekil 3.1 Cami formu-İşaret ögesi

İşaret öğeleri kendi aralarında bir forma sahip desen oluşturacak şekilde gruplanır ve konumlarıyla yön işaret ederler (Lynch, 2010). Kubbe ve minare bu desene örnek oluşturmaktadır (Şekil 3.2). Ayrıca minarelerden şerefeye açılan kapılar kible yönünün göstergesidir. Bu nedenle kullanıcısı olsun veya olmasın halkla çeşitli ilişki içindedir.

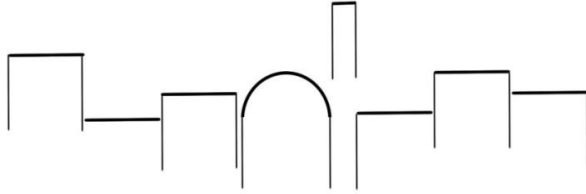

Şekil 3.2 Minarenin kubbeye göre durumu yönü belirler

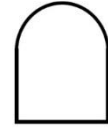
Lynch'in kent mekânı algı bileşenleri olan; yol, sınır, düğüm noktası, işaret ögesi ve bölge (Lynch, 2010) ile karşılık oluşturacak şekilde mimari mekânın algılanmasında; giriş, geçiş mekânı, avlu, kütle ve ana hacim olarak belirlenmiştir. Mekân algı psikolojisi ve kentsel mekân algısında belirlenen bileşenler, cami yapısında belirlenerek, cami imajının algıda etkili olan öğeleri belirginleştirilmiştir. Dıştan yapının algılanışına, *kütle* denilebilir. Geçiş ara mekânı sayılabilecek *dış açık mekân*; *dış avlu* veya *iç açık mekân*: *iç avlu* fonksiyon olarak mekânın değiştiği bir hazırlık mekânı veya kendi başına ayrı bir mekân olarak değerlendirilebilir. Bu mekânlar toplanma yeri özelliğine sahiptir. Yapının açık alandan kapalı mekâna geçişi sağlayan ögesi ve aynı zamanda algıda farklı boyuta geçilen, *giriştir*. Bahsedilen geçişler ve son cemaat yeri de bir diğer hazırlık yeri, *geçiş mekânı* adı

altında bir öge olarak belirlenebilir. Tamamıyla iç mekân ögesi olarak kubbe altı harim bölgesi *ana hacimdir*.

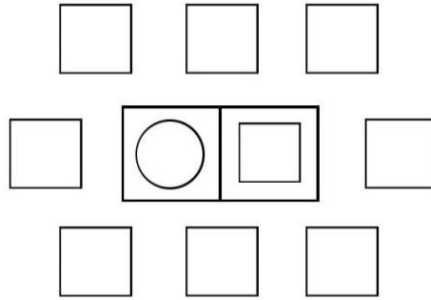
Lynch'in Kent İmgesi adlı kitabında bahsettiği formun nitelikleri, cami yapısı için ele alınırsa, cami formu içerisinde minare ve kubbe *tekillik* özelliğine sahiptir; yani çevresinde bir benzer yapı şekli olmaması, ince, uzun ve zıt formları ile fark edilebilir niteliktedir (Şekil 3.3). Geometrik anlamda kubbenin farklılaşması ve *formunun sadeliği* belirginliğini artırmaktadır (Şekil 3.4). Boyutları ile aynı zamanda *hâkimiyet* sağlayan kubbe formu cami algısında bütünü işaret eder. Aynı zamanda şehir meydanlarındaki camiler bu hâkimiyetini meydan ile daha da artırmaktadır (Şekil 3.5).

Şekil 3.3 Cami yapısı-Tekillik

Şekil 3.4 Cami formu-Sadelik

Şekil 3.5 Cami - Hâkimiyet

Beğeni ölçütü olarak işlev mi yoksa estetik mi etkilidir kişiye göre eğitim ve kültür altyapısına göre değişmektedir. İnsanların yaşam tarzı ile şekillenen kültürün yansımaları, aynı kültürde yetişen insanlar için sıradanlaşır ve kimi zaman soyutlanır, detayları fark edilmez (Kuban, 1984). Görüş kapsamını artırarak, binalar arkasından *görülebilir* olması, cami yapılarında bütünü anlaşılmasını kolaylaştırır. Geleneksel cami formunun algıdaki bu etkenleri anket çalışması ile desteklenmiştir.

3.2. Anket Çalışması

Türk mimarisinde cami imajı algısı biçim-form üzerinden bir yaklaşım olarak geleneksel dini mimari yapısı cami imajının toplumun zihnindeki karşılığını yoklamak, geleneksel mimarinin etkisini ölçmek, tasarımcı, kullanıcı veya gözlemci

arasındaki farkı varsa belirginleştirmek üzere yapılan anket çalışması, tezin esasını oluşturmaktadır. İnsanların mekânı kavramada cinsiyet, yaş, eğitim değişkenliği ve sosyal, kültürel ve çevresel faktörler üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın temeli "biz"im oluşturduğumuz mimarinin geçen zaman içerisinde bizdeki etkisini gözlemlemektir.

Kentsel mekâna yönelik çevre psikolojisi üzerine yapılan algı çalışmalarından yola çıkarak mimari mekânın algılanması ve cami imajı algısı incelenmiştir. Yapılan incelemeler ile kullanıcı olsun ya da olmasın dini yapıların halk ile etkileşim içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Kullanıcı, gözlemci ve mimarlara anket uygulanmıştır. Kullanıcısı olmama durumu ile caminin halk imgesi üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. İstanbul'un çeşitli yerlerinde yapılan 16 – 77 yaş aralığında 158 adet anket toplanmıştır.

Anket çalışmasının soruları ilk sorunun çevresinde oluşturulmuştur. Anketin ilk sorusu, daha önce kentsel ölçekte İstanbulluların zihnindeki İstanbul'un haritasının oluşturulduğu tez çalışmasından cesaret alınarak belirlenmiştir (Ayvalıoğlu, 1985). Zihinlerdeki cami imajına doğrudan ulaşılması için cami çizilmesi istenmiştir. Devam eden sorular çizimleri yorumlamayı kolaylaştıran cami formunu belirleyici öğeler, kullanıcı olma durumu ve dinsel eğilim ölçeği ile desteklenecek şekilde oluşturulmuştur. İlk soruda zihinde canlanan cami çizimi istenmesi, sonraki soruların etkisiyle çizimlere müdahale etmemek fikri ile öncelik oluşturmuştur. Aynı maksatla çizim yapmak istemeyen katılımcılara alternatif olarak cami resimlerinin bulunduğu tercih edilmek üzere sunulan soru, diğer anket sorularının cevabını etkilememesi için bu kez anket bitirildikten sonra verilmiştir.

Anket 2015 yılı Mayıs ayında, çalışmanın sahibi tarafından şehirde bulunduğu, vakit geçirdiği yerlerde ve hatta toplu taşıma araçlarında uygulanmak istenmiştir; ancak günümüzde sokaklarda sıkça karşılaşılan reklam broşür dağıtımçıları ve anketörler dolayısıyla önyargılı yaklaşım ve kabul görmemiştir. Bunun üzerine büyükşehir belediyesine ait kurs merkezleri başta olmak üzere kurumlarda yapılması tercih edilmiştir. Anket uygulaması Büyükşehir Belediyesi'nin iki farklı bölgedeki kurs merkezi, havayolları firması, iş yeri, iki farklı bölgedeki Anadolu Lisesi, Eminönü meydanı, Mecidiyeköy gibi çeşitli bölgelerde yapılmıştır. Anketlerin okunması ve istatistik verileri *IBM SPSS Statistics Version 20.0* programı tanıtım sürümü ile ulaşılmıştır. Soruların birbirleri ile etkileşim içinde olup olmadığı Ki Kare Analizi ile ölçülmüştür.

3.2.1. Anket Soruları ve Gelişimi

Anket çalışmasında ilk soru cami şeklinin çizimi olmuştur. İlk akla gelen imaj ile algılanan cami biçiminin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Her ne kadar basitçe çizilmesi istenen formun değerlendirileceği açıklansa da çizmek istemeyenler olmuştur. Bu kişileri değerlendirmeye katabilmek adına alternatif sunulan son soruda camiler içerisinde zihindeki imaja yakın olan seçtirilmiştir. Son soruda dokuz cami şekli bulunmaktadır. Mimari mekânın kütle bileşeni üzerinden algılanması açısından farklı üst örtülerdeki camiler gösterilmiştir. Bu camiler, cami mimarisinin tarihçesi başlığında bahsedilen geleneksel camilerden tek kubbeli, çok kubbeli ve düz çatılı geleneksel cami mimarisinden dört cami örneği ve bu yapıların karşılığı kubbeli, düz çatılı modern cami biçimleri ile ayrıca özgün şekle sahip olan, kırma ve piramit çatılı beş cami örnekleri beraber sunulmuştur (EK-A).

İkinci soru: Camiye gider misiniz, ne kadar sıklıkla gidersiniz? sorusu cami ile ne kadar iletişim halinde olduğunu öğrenmek için yöneltilmiştir. Bu sorunun ve cevaplanmasında erkekler çekingen davranırken, kadınlar daha rahat cevap vermiştir.

Üçüncü soru: Cami denildiğinde aklınıza yapının ilk hangi ögesi gelir? sorusu ilk soruda birden çok cami ögesi çizilmişse bunu teke indirgemek üzere sorulmuştur. Cami için insanlara göre hangi yapı unsuru onu algılamada vazgeçilmez olduğu saptanmıştır. Belirtilen seçeneklerde caminin dıştan algılanmasında etken olabilecek; avlu, şadırvan, minare, kubbe ve kemer unsurları sunulmuştur.

Dördüncü soru: Camiye namaz kılmak haricinde hangi maksatla gidersiniz? sorusu aynı zamanda camilerin sosyal yönü göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Sadece namaz kılmak kullanıcısı olmak değildir. Avlusunda dinlenmek, Şadırvan suyu ile serinlemek, Arkadaşlarıyla buluşmak, Ziyaret maksadıyla yapıyı gözlemek gibi seçenekler sunulmuştur.

Beşinci soru: Yaşadığınız şehirde bulunan ve ilk aklınıza gelen üç camiyi yazınız, şeklinde yöneltilen soru ve akabinde yöneltilen bu camilerin gün içerisinde en çok vakit geçirilen bölgelerdeki camiler mi, bilinen camiler mi olduğunun belirlenmesi ile adı yazılan camilerin hangi sebeple bilindiği değerlendirilmiştir.

Cami imajının, dindar olsun veya olmasın kentsel imgedeki etkisi ile herkese hitap edeceğinden bahsetmiştik. Bu fikir ile din sosyoloğu Dr. Yakup Çoştu'nun doktora tezinden oluşturulan "*Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi*" isimli makaleden alınan anket soruları ile dini yönelim belirlenmiştir (Çoştu, 2009). Güvenilirliği ve geçerliliği sabitlenmiş Hristiyan halk esas alınarak yapılmış uygulamanın Müslüman örnekleme

uygulanması sorularından inanç ve cami ile ilişkili olabilecek sorulardan faydalanılmıştır (Tablo 3.1). Cevaplar: Hiç Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum şeklinde beş dereceli likert ölçek ile sorulmuştur.

Tablo 3.1 Dini Yönelim Ölçeği Soruları

Aşağıdaki soruları belirtilen derecelendirme ölçeklerine göre doldurunuz.

	1. Hiç Katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Kararsızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle Katılıyorum
7. Allah'a inanırım.					
8. Dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm.					
9. Düzenli olarak beş vakit namaz kılarım.					
10. Dini kuralları sıkıcı bulurum.					
11. İslam dininin hayatıma bir gaye ve anlam kazandırdığına inanırım.					
12. Dini kuralların yaşama hiçbir katkısı olmadığına inanırım.					
13. Dini değerlere saygı gösteririm.					
14. Dua ederim.					
15. Dinin yasak ettiği şeyleri yapmam.					
16. İnancıma göre hareket etmediğim zaman huzursuzluk duyarım.					

Demografik sorular ile ankete katılanların yaş, cinsiyet ve eğitim durumu hakkında bilgi edinilmiştir. Algıda değişkenlik oluşturabilecek bu özelliklerin tezin amacını destekleyeceği düşünülmüş ve sosyal, kültürel ve çevresel faktörler ile değerlendirilmiştir.

Anket uygulamalarında sözlü anlatımlar ile fikir sunulmuştur. Birbiri ile ilişkili anket sorularından istatistikî veriler elde edilmiş ve çeşitli değerlendirmelere yapılmıştır. Bu veriler sözlü anlatımlar ile denk düşmüştür.

4. ANKET DEĞERLENDİRMESİ

4.1. Anket Analizi

Anket çalışmasının kapsamını görebilmek için betimleyici istatistik tablosu oluşturulmuştur (Tablo 4.1). Anket değerlendirmesini özetleyecek şekilde, bütün soruların yanıtları ve istatistiksel değerleri tek bir tabloda toplanmıştır. Ankete toplam 158 kişi katılmıştır. Bu kişilerin 79'u kadın ve 79'u erkektir. 16 yaşından 77 yaş aralığında katılımcı kitlesi olmuştur. Yaş ortalaması 32'dir.

Tablo 4.1 Betimleyici istatistik tablosu

Değişken		Frekans	Ort.	Min.-Max.	Sta.Sap.	N
Cinsiyet	Kadın	79	-	-	-	158
	Erkek	79				
Yaş	16-20 Yaş	31	32,71	16-77	11,87	158
	21-30 Yaş	49				
	31-40 Yaş	34				
	41-50 Yaş	31				
	51-77 Yaş	13				
Eğitim Düzeyi	İlköğretim(1)	16	-	-	-	158
	Lise(2)	56				
	Önlisans(3)	19				
	Lisans(4)	53				
	Lisansüstü(5)	14				
Camiye ne kadar sıklıkla gidirsiniz?	Her gün(1)	24	2,65	-	1,20	158
	Her hafta(2)	65				
	Her ay(3)	21				
	Her yıl(4)	41				
	Gitmem(5)	7				
Cami denildiğinde aklınıza yapının ilk hangi ögesi gelir?	Avlu	13	-	-	-	158
	Şadırvan	3				
	Minare	99				
	Kubbe	41				
	Kemerler	2				

Tablo 4.1 (Devam)

Değişken		Frekans	Ort.	Min.-Max.	S.S	N
Camiye namaz kılmak haricinde hangi maksatla gidersiniz?	Gitmem(1)	40	-	-	-	158
	Avlusunda dinlenmek(2)	26				
	Şadırvanda serinlemek(3)	7				
	Arkadaşlarımla buluşmak(4)	9				
	Yapıyı gözlemlemek(5)	76				
Dini yönelim ölçeği soruları	Likert ölçek					
1.Allah'a inanırım.	Hiç Katılmıyorum(1)	2	4,88	1- 5	0,55	158
	Katılmıyorum(2)	1				
	Kararsızım(3)	1				
	Katılıyorum(4)	5				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	149				
2.Dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm.	Kesinlikle Katılıyorum (1)	9	4,67	1- 5	0,98	158
	Katılıyorum (2)	1				
	Kararsızım(3)	1				
	Katılmıyorum (4)	11				
	Hiç Katılmıyorum(5)	136				
3.Düzenli olarak beş vakit namaz kılarım.	Hiç Katılmıyorum(1)	12	3,86	1- 5	1,26	158
	Katılmıyorum(2)	13				
	Kararsızım(3)	27				
	Katılıyorum(4)	38				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	68				
4.Dini kuralları sıkıcı bulurum.	Kesinlikle Katılıyorum (1)	7	4,57	1- 5	0,95	158
	Katılıyorum (2)	1				
	Kararsızım(3)	8				
	Katılmıyorum (4)	20				
	Hiç Katılmıyorum(5)	122				
5.İslam dininin hayatıma bir gaye kazandırdığına inanırım.	Hiç Katılmıyorum(1)	4	4,75	1- 5	0,73	158
	Katılmıyorum(2)	0				
	Kararsızım(3)	4				
	Katılıyorum(4)	15				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	135				

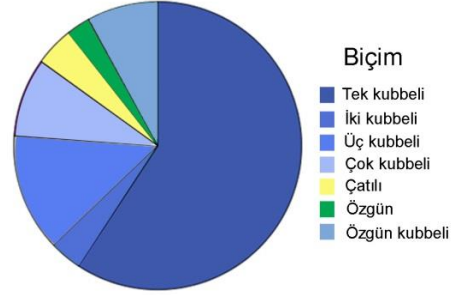
Tablo 4.1 (Devam)

Dini yönelim ölçeği soruları	Likert ölçek	Frekans	Ort.	Min.-Max.	S.S	N
6.Dini kuralların yaşama hiçbir katkısı olmadığına inanırım.	Kesinlikle Katılıyorum (1)	3	4,73	1- 5	0,73	158
	Katılıyorum (2)	2				
	Kararsızım(3)	3				
	Katılmıyorum (4)	18				
	Hiç Katılmıyorum(5)	132				
7.Dini değerlere saygı gösteririm.	Hiç Katılmıyorum(1)	1	4,81	1- 5	0,52	158
	Katılmıyorum(2)	0				
	Kararsızım(3)	4				
	Katılıyorum(4)	17				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	136				
8.Dua ederim.	Hiç Katılmıyorum(1)	1	4,76	1- 5	0,61	158
	Katılmıyorum(2)	2				
	Kararsızım(3)	4				
	Katılıyorum(4)	19				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	132				
9. Dinin yasak ettiği şeyleri yapmam.	Kesinlikle Katılıyorum (1)	3	4,18	1- 5	0,94	158
	Katılıyorum (2)	4				
	Kararsızım(3)	28				
	Katılmıyorum (4)	49				
	Hiç Katılmıyorum(5)	74				
10.İnancıma göre hareket ederim.	Hiç Katılmıyorum(1)	3	4,54	1- 5	0,82	158
	Katılmıyorum(2)	2				
	Kararsızım(3)	10				
	Katılıyorum(4)	34				
	Kesinlikle Katılıyorum(5)	109				

Anket değerlendirmesi, öncelikli olarak çizimlerin değerlendirilmesi ile başlayacaktır. Çizimler, her soru ile ilişkilendirilerek başlıklar altında incelenecektir. Cami öğeleri seçimi, cami ziyaret sıklığı, cinsiyet, dini yönelim, eğitim durumu, camilerin sosyal yönü ve katılımcıların resim tercihleri ile uyumu değerlendirilmiştir.

4.2 Cami Çizimleri Değerlendirmesi

Katılımcıların 45'i, birinci soruda istenen cami çizimini yapmamış; 113 kişi çizim yapmıştır. Çizimler dört başlıkta incelenmiştir. Bunlar; biçim, minare, avlu ve şadırvan çizilmesi ve çizilmemesi durumu ile belirlenmiştir. Biçim üzerinden kubbe, kırma çatı ve özgün çizimler olacak şekilde üç gruba ayrılmıştır. Ayrıca kubbe sayıları sırasıyla incelenmiştir (EK-B), (Şekil 4.1) (Tablo 4.2).

Şekil 4.1 Biçimlerin daire grafiğinde gösterimi

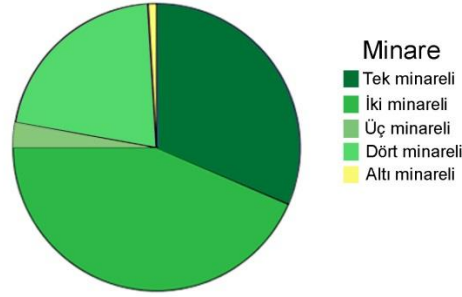
Tablo 4.2 Cami formu

	Frekans	Yüzde
Tek kubbeli	67	42,4
İki kubbeli	4	2,5
Üç kubbeli	15	9,5
Çok kubbeli	10	6,3
Kırma Çatılı	5	3,2
Özgün	3	1,9
Kubbeli ve özgün	9	5,7
Yok	45	28,5
Toplam	158	100

Minare başlığında minare çizilip, çizilmediği ve çizildiği durumlarda kaç minareden oluştuğu incelenmiştir. Minare sayısı ile ilişkili olarak; tek, iki, üç, dört veya altı minareli olacak şekilde gruplandırılmıştır (Tablo 4.3) (Şekil 4.2). Bazı çizimlerde avlu ve şadırvan ögesi üzerinde özellikle durulduğundan bu unsurlar da incelemeye katılmıştır. 40 kişi avlu ve 20 kişi şadırvan çizmiştir.

Tablo 4.3 Minare çizenler

	Frekans	Yüzde
Minare yok	50	31,6
Tek minareli	34	21,5
İki minareli	47	29,7
Üç minareli	3	1,9
Dört minareli	23	14,6
Altı minareli	1	0,6
Toplam	158	100

Şekil 4.2 Tablo 4.3'ün daire grafiğinde gösterimi

Çizimlerde zihinde canlanabilen cami imajı istendiğinden akla gelen öğeler çizilmiştir. 158 kişiden 113'ünün çizim yaptığını belirtmiştik, bunlardan 8'i kubbesiz çizim yapmıştır (Kırma Çatılı Cami Çizimleri; Özgün Cami Çizimleri-102, 103, 104 Numaralı Camiler, EK-B). 105 kişi ise kubbeli çizim yapmıştır. Çizenlerin toplamından sadece 5 kişi minaresiz kubbeli cami çizmiştir. 108 kişi minareli çizim yapmıştır. Minare çizimi kubbe çiziminden fazla görünmesine rağmen, yalnız kubbenin çizildiği beş minaresiz cami, kubbenin minareye göre yine de önemini arz eder. Başka bir deyişle, kubbe kullanılmadığı durumlarda yapının cami olduğu fikri minare ile sağlanmaktadır. Minaresiz olan camilerin üst örtüsü kubbeden başka türlü olmamıştır. Minare; teklik, ince ve uzun zıt görünümüyle algıda fark edilebilirliğini ortaya koymuştur. Çizim sonuçlarında görüldüğü gibi minare ve kubbe desen oluşturacak şekilde bir bütünü temsil etmektedir, diyebiliriz.

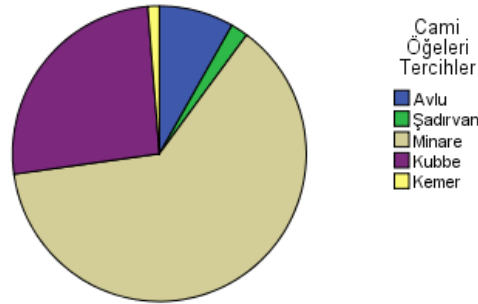
4.2.1. Cami Çizimi ve Cami Öğesi Seçme Sorularının Birlikte Değerlendirilmesi

Üçüncü soru üzerinden değerlendirme yaparsak cami denildiğinde akla ilk gelen cami öğesi seçilmesi istenmiştir. Bu sorunun amacı çizimde birden fazla öğenin bir arada bulunması durumunda, tek bir öğe seçilmesidir. Cami yapısında öncelik oluşturan öğe belirlenmek istenmiştir. Sadece bu soru yorumlanırsa, cami yapısının vazgeçilmez öğesinin, minare olduğu düşünülebilir (Tablo 4.4) (Şekil 4.3). Minare tercihi % 62,7'ye, kubbe tercihi ise %25,9'a tekabül etmektedir. Önceki bölümü tamamlayıcı nitelikte minarenin önemi vurgulanmaktadır.

Belirtilen cami öğeleri ile çizim sorusunda akla gelmeyen öğeler hatırlatıcı olmuş ve bu öğelerin seçildiği durumlar olmuştur. Çizimlerde minaresiz kubbeli cami çizenlerin bu soruda minare işaretlediği olmuştur. Aynı şekilde kubbeli ve minareli cami çizilip, bu soruda önceliğin avluya veya şadırvana verildiği görülmüştür. Kemer tercihi % 1,3 gibi az olsa da çizimlerde daha fazla görülmüştür.

Tablo 4.4 Akla ilk gelen cami öğesi

	Frekans	Yüzde
Avlu	13	8,2
Şadırvan	3	1,9
Minare	99	62,7
Kubbe	41	25,9
Kemer	2	1,3
Total	158	100

Şekil 4.3 Tablo 4.4'ün dairesel grafikte gösterimi

158 kişinin 99'u 'minare' seçeneğini işaretlemiştir. 158 kişiden 41'i ise 'kubbe' seçeneğini işaretlemiştir. Her iki sorunun birlikte incelenmesi durumunda, cami öğesinde öncelik olarak minare seçen 99 kişinin, 28'i cami çizimi sorusunda minare çizmemiştir. Hem minare çizip, hem de minare seçen 71 kişidir (Tablo 4.5). Kubbe

seçen 41 kişiden, 15'i kubbe çizmemiştir. Hem kubbe çizip, hem de kubbe seçen 26 kişidir (Tablo 4.6).

Tablo 4.5 Minare seçenler ve minare çizenler

		Çizim		Toplam
		Minare	Diğer	
Cami Ögesi Seçimi	Minare seçen	71	28	99
	Diğerlerini seçenler	37	22	59
Toplam		108	50	158

Tablo 4.6 Kubbe seçenler ve kubbe çizenler

		Çizim		Toplam
		Kubbe	Diğer	
Cami Ögesi Seçimi	Kubbe seçen	26	15	41
	Diğerlerini seçenler	79	38	117
Toplam		105	53	158

Kubbe ve minarenin birlikte çizilmesi durumuna yapılan 'Ki Kare' analizi sonucu kubbe ve minarenin birbirleri ile ilişkili olduğu sonucu ikisinin durumunu da belirginleştirmiştir, diyebiliriz (EK-C). Kubbe ve minarenin birlikte algıda daha etkili olması durumu, kentsel ölçekte caminin işaret ögesi olması yönünde değerlendirilebilir. Daha önce bahsettiğimiz, birbiriyle grup oluşturarak zihinlerde kodlanması durumunu desteklemektedir. Çizimde, cami ve kubbe birlikte değerlendirildiğinde, 100 kişi cami çiziminde, kubbe ve minareyi birlikte çizerek cami algısında bu iki ögenin birlikte önemini vurgularken (Tablo 4.7), geleneksel cami mimarisinin algıdaki etkisi görülmektedir. Çizimlerde kubbe ve minareler sayılarıyla uyum içinde çizilmiş, görünüşlerde ahenk oluşturulmuştur. Örneğin; iki kubbeli cami çizimlerinden birinde kubbelerin sağına ve soluna birer tane minare yerleştirilmiştir. Diğerlerinde ise, iki kubbenin ortasına denk gelecek şekilde bir tane daha minare eklenmiştir (İki kubbeli Camiler, EK-B). Minarenin artmasında, kubbelerin büyüklüğü ile orantılı olan çizimler mevcuttur.

Tablo 4.7 Kubbe ve minarenin birlikte çizilmesi

		Minare Çizen		Toplam
		Minare	Diğer	
Kubbe Çizen	Kubbe	100	5	105
	Diğer	8	45	53
Toplam		108	50	158

4.2.2. Cami Çiziminde Ziyaret Sıklığı ve Cinsiyetin Etkisi

Katılımcıların camiye gitme sıklığının, cinsiyete göre farklılık oluşturacağı düşünülmektedir. Erkeklerin cami ziyareti kadınlardan daha fazladır. Bu soru, her ne kadar namaz kılmak için gidilip, gidilmediğini sormasa da, bu şekilde algılanmıştır. Tablo 4.8'e göre likert ölçek gibi oluşturulmuş cevap seçeneklerinde, daha sık ziyareti ifade eden seçeneklerde erkek katılımcıların sayısı fazla, daha seyrek ziyareti ifade eden seçeneklerde kadınların sayısı fazladır. Ayrıca, erkeklerde 'Her hafta' seçeneğinin diğer seçeneklerden daha fazla seçilmesi durumunun Cuma namazı* dolayısıyla olduğu düşünülmektedir ve bu sebeple de erkeklerin daha fazla ziyaret edebileceği düşünülmüştür. Bu durumda erkeklerin kadınlardan çok camiye gitmelerini hem dini, hem geleneksel olarak yorumlanabilir. Ki kare analizi sonucu cinsiyetin cami ziyareti sıklığında etkili olduğu görülmüştür (EK-D).

Tablo 4.8 Cami ziyaret sıklığı-Cinsiyet

		Cinsiyet	
		Erkek	Kadın
Cami Ziyaret Sıklığı	Her gün	23	1
	Her hafta	46	19
	Her ay	2	19
	Her yıl	3	38
	Gitmem	5	2

Cami ziyaret sıklığı cinsiyete bağlıdır; ancak, bu durum çizimlerde fark oluşturmamıştır. Anketin dördüncü sorusu, bunun sebebini bizlere açıklamaktadır. Camilerin sosyal yönünü ölçmeye yönelik olan bu soruda, kadınların daha fazla ziyaret etmesi durumu mevcuttur. Namaz kılmak haricinde sosyal kullanıcısı olarak kadınların daha çok ziyaret ettiği görülmektedir (Tablo 4.9). Cami ziyareti cinsiyetten bağımsız; ziyaret sıklığı ise cinsiyete bağlıdır.

Avlusunda dinlenmek, arkadaşlar ile buluşmak gibi farklı maksatlar ile sosyal yönlü kullanımı; aynı zamanda gözlemci olarak ve şadırvandan faydalanmak gibi sebepler ile kullanıcısı veya gözlemcisi olma durumunu oluşturur. Bu iki durumda da cami imajında bir fark oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Bir başka deyişle geleneksel camilerin, kentsel imgedeki yeri ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Formda farklılık oluşturmaması, cami yapısının zihinlerdeki ortak imajını belirginleştirmiştir.

*Cuma namazı bir grubun gerçekleştirilmesi ile diğer gruptan yükümlülüğü kalkan bir ibadettir. Toplumumuzda geleneklerin neticesinde erkeklerin cemaate katılıp kılmasıyla kadınlar üzerinden sorumluluk düştüğü kabul edilmektedir.

Tablo 4.9 Namaz kılmak haricinde camiye gidiş sebebi- Cinsiyet tablosu

	Cinsiyet	
	Erkek	Kadın
Gitmem	26	14
Avluda dinlenmek	11	15
Şadırvanda serinlemek	6	1
Arkadaşlarımla buluşmak	5	4
Yapıyı gözlemlemek	31	45

4.2.3. Dini Yönelimin Cami Çiziminde Etkisi

Dini yönelim ölçeği 10 sorudan oluşmaktadır. Beşli likert ölçek ile hazırlandığı ve içeriği daha önce "Anket Soruları ve Gelişimi" başlığında bahsedilmiştir. Bu sorulardan 8., 10. ve 12. Sorular ters yönlü ifadeler ile oluşturulduğundan, bu sorularda likert ölçek ters oluşturulmuştur. Dini yönelim ölçeğinden alınabilen en yüksek puan 50, en düşük puan ise 20'dir. Dini yönelim ölçeği puan ortalaması 45,7, standart sapması 5,3'tür. Dini eğilimi çok olanlar, ortalamanın üzerinde puan alan kişilerdir. Ölçeklerin en yüksek ve en düşük puanları göz önüne alındığında, ankete katılanların % 95,6'sının dini eğilimi yüksektir (Tablo 4.10). Burada anlaşıldığı gibi bu çalışma dini yönelimi yüksek kişilerin cami imajı algısı üzerinedir.

Tablo 4.10 Dini yönelim ölçeği

	Frekans	Yüzde
Dini eğilim az olanlar	7	4,4
Dini eğilimi çok olanlar	151	95,6
Toplam	158	100

Dini eğilimi çok olan 151 kişiden, 109'u cami çizmiştir. Dini eğilimi az olan 7 kişiden 4'ü cami çizmiştir (Tablo 4.11). Bu sorudan elde edilen verilerden, cami çiziminin dini yönelim ile alakalı değil, yeteneğe veya isteğe bağlı olarak yapıldığı veya yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.11 DYÖ-Cami çizimi

		Cami Çizimi	
		Çizdi	Çizmedi
DYÖ	Dini eğilim az olanlar	4	3
	Dini eğilimi çok olanlar	109	42

4.2.4. Cami Çizenlerin Resimlerdeki Cami Tercihi

Cami çizimi sorusuna alternatif olarak sunulan son soruda verilen resimlerden hangisinin zihinde canlanan cami imajına en yakın olduğu sorulmuştur (Tablo 4.12). Cami çizimi yapmayanları değerlendirmeye katabilmek için oluşturulmuş bu soru çizim sorusu ile etkileşimli olarak incelendiğinde uyum göstermektedir.

Tablo 4.12 Anket -20. Soru

20. Aşağıdaki camilerden hangisi zihninizdeki cami imajına en yakındır, işaretleyiniz.

	1		6
	2		7
	3		8
	4		9
	5		

Daha önce, ankete katılanlardan 113 kişinin çizim yaptığı belirtilmiştir. Çizimlerde 68 kişi tek kubbeli cami çizilmişken, bu soruda tek kubbeli camiler 1 ve 3 seçeneğine bölünmüştür (Tablo 4.13). İçlerinden sadece 7 kişi 2 seçeneğini seçmiştir. Resimlerde en çok tercih edilen 3 seçeneği olmuştur, 158 kişinin 97 si 3'ü tercih etmiştir. Çizim yapmayan 45 kişinin 29'u 3 seçeneğini işaretlemiştir. Cami çizenler 113 kişiden 68'inin resim tercihleri ve zihinlerindeki imaj denk düşmektedir.

Tablo 4.13 Çizim ve resimlerin uyumu

Kubbe Çizenler	Resimler									Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Tek kubbeli	12	7	42	-	-	2	-	1	3	67
İki kubbeli	1	-	3	-	-	-	-	-	-	4
Üç kubbeli	1	2	11	-	-	-	-	-	1	15
Çok kubbeli	-	6	4	-	-	-	-	-	-	10
Çatılı	1	-	3	-	-	1	-	-	-	5
Özgün	-	-	-	-	1	-	1	-	1	3
Kubbeli ve özgün	-	1	5	-	-	-	-	-	3	9
Yok	2	8	29	1	-	4	1	-	-	45
Toplam	17	24	97	1	1	7	2	1	8	158

4.2.5. Cami Çiziminde Eğitimin Etkisi

Anket çalışmasına katılanların % 54,4 ü ön lisans ve üzerinde eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olması algının çizimlerdeki yansımada görülmektedir. Camilerin bilinmesi ve algılanması geleneksel altyapı ile oluşmaktadır. Çizilen camilerin biçim başlığında tek kubbeli, iki, üç, dört ve altı kubbeli, kırma çatılı, özgün ve kubbeli özgün olarak daha önce sınıflandırmıştık. Kubbeli ve kırma çatılı olanlar; geleneksel, özgün cami çizimleri; modern olarak belirlenmiş ve eğitim durumu ile birlikte Tablo 4.14'teki sonuçlara ulaşılmıştır. Bu tablo, eğitim hangi düzeyde olursa olsun, geleneksel camilerin algıdaki yeri hakkında fikir oluşturabilecek niteliktedir. Son soru olan resim tercihleri de eğitim düzeyinden aynı şekilde etkilenmiştir.

Tablo 4.14 Eğitim düzeyi ve cami çizimi

		Eğitim					Total
		İlköğretim	Lise	Önlisans	Lisans	Lisansüstü	
Cami çizimi	Geleneksel	6	36	8	38	13	101
	Modern	1	7	2	2	0	12
	Çizim yok	9	13	9	13	1	45
Total		16	56	19	53	14	158

Cami çiziminde, tasarımcıların biçim ve form açısından farklı yaklaşım göstereceği düşünülürken, tercihleri gelenekten yana olmuştur. Çizimlerin mimar ve mühendislere ait olduğu çizimler mevcuttur (1, 2, 3, 36, 41, 72, 84, 85, 87, 88, 96, 106, 110 Numaralı Çizimler, EK-B). Bu çizimler yetenek olarak fark göstermiştir. Kullanıcı veya gözlemci olarak zihindeki algı yansıması aynıdır.

4.3. Camilerin Sosyal Yönü

Anketin dördüncü sorusu camilerin sosyal yönü üzerinde fikir edinmek üzere oluşturulmuştur. % 25,3'lük 40 kişi haricinde, camiler, Avlusunda dinlenmek, arkadaşlar ile buluşmak gibi farklı maksatlar ile sosyal yönlü kullanımı; aynı zamanda gözlemci olarak ve şadırvandan faydalanmak gibi başka maksatlarla da insanlara hizmet etmektedir (Tablo 4.15). Sosyal yönü ile tarihi geleneği sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 4.15 Camilerin sosyal yönü

	Frekans	Yüzde
Gitmem	40	25,3
Avluda dinlenmek	26	16,5
Camiye Namaz Kılmak	7	4,4
Haricinde Gidiş Sebebi	9	5,7
Şadırvanda serinlemek	7	4,4
Arkadaşlarımla buluşmak	9	5,7
Yapıyı gözlemlemek	76	48,1
Toplam	158	100

4.4. Akla İlk Gelen Camilerin Değerlendirilmesi

Anketin beşinci sorusunda, akla ilk gelen üç caminin sıralaması istenmiştir. Altıncı soruda ise bu camilerin gün içerisinde en çok vakit geçirilen bölgedeki cami olup olmadığı sorulmuştur. Her ne kadar birbiri ile etkileşimli olmasa bile bu sorular bize iki farklı durum içinde ayrı ayrı fikir vermiştir. Beşinci soru ile 158 kişinin; 90'ı Sultanahmet Cami, 62'si Süleymaniye Cami, 46'sı Eyüp Sultan Cami, 42'si Fatih Cami, 32'si Eminönü Yeni Cami, 13'ü Ayasofya ve 13'ü de Mihrimah Sultan Cami'sini yazmıştır. Tarihi yapılar olması özelliği ile bilinen bu camiler aynı zamanda yaşanan bölgedeki camiler de olabilirler. Bunlar haricinde 76 farklı cami ismi yazılmıştır. Akla ilk gelen camilerin katılımcılar tarafından yazılması yani belirli cami

seçenekleri verilmediğinden ölçek genişlemiştir. Cami denildiğinde tarihi camilerin akla ilk gelen camiler olması zihinlerdeki geleneksel imajı destekleyebilecek niteliktedir, denilebilir.

Altıncı soru ise akla ilk gelen camilerin bilinen camiler olması durumu ile cami imajının işaret ögesi niteliğini vurgulamaktadır. Sorunun Tablo 4.16' daki gibi sorulması, "Hayır" seçeneğinin işaretlenmesi durumunda beşinci soruda bilinen camilerin yazıldığını göstermektedir. 158 kişinin, % 60,1'i bilinen camileri yazdıklarını ifade etmişlerdir (Tablo 4.17).

Tablo 4.16 Anket uygulaması 6. soru

6. Yazdığım camiler gün içerisinde en çok vakit geçirdiğim bölgelerdeki camilerdir.   Evet () Hayır ()

Tablo 4.17 Akla ilk gelen camiler

		Frekans	Yüzde
Akla Gelen İlk Camiler	Gün içerisinde en çok vakit geçirilen	58	36,7
	Bilinen camiler	95	60,1
	Seçenek yok	5	3,2
	Toplam	158	100

5. SONUÇ

Mimari, toplumun yansıması olarak değerlendirilerek, bu çalışma toplumun karakterini yansıtan geleneksel dini mimari algısını gözlemlemek ve geleneksel mimarinin aldığı son hali ile toplum üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Dönemin kültürü ile oluşan yapıların, içinde bulunduğumuz zamanda bizimle aynı ilişkiyi kurup, kuramadığını ölçmeye yöneliktir.

Bu çalışma, geleneksel dini yapılar ve mimari mekân algısının birbiri ile etkileşimi sonucu bir arada incelenmesi ile oluşmuştur. Çalışma algıya yöneliktir. Cami mimarisinin tarihçesi oluşturulmuş daha sonra mimari mekânın algısı ve bu algılamadaki etkenler verilmiştir. Daha sonra algılama cami yapısı üzerinden incelenmiştir. Anket uygulaması yöntemiyle katılımcıların cami algısı üzerine fikir yürütülmüştür.

İlk bölümde uzunca anlattığımız cami mimarisinin tarihçesi camilerin başlangıç ve geçen süreçteki gelişimini göstermektedir. Bu gelişme, Türklere ilk Türk İslam cami mimarisinde ortaya çıkan ana hacim ve formlardan yola çıkarak gelişme göstermiştir. Merkezi planlı ve üzeri kubbe örtülü cami formu üzerinde gelişme göstermiştir. Orta Asya'da zemin planı ve iç tasarımlar iki şemada uygulanmıştır. Merkezi kubbe yapısına avlu eksenli şeması dâhil edilmiştir. Merkezi avluya bakan dört eyvanlı caminin, mihrap önü kubbelidir. XIII. yüzyılda Anadolu'da tek kubbeli mescitlerin ön kısmında hazırlık mekânı görülmektedir. Böylelikle Osmanlı dönemine gelene kadar cami formunun tüm öğeleri belirlenmiştir. Bundan sonra ibadet mekânının kapasitesini artırmak için en uygun plan şeması olarak dikdörtgen planlı camiler sıklıkla denenmiştir. Merkezi kubbe ve ana mekân ilişkisi çözümlenmiştir. Camiler hem yapı hem de işlev açısından ideale ulaşmıştır. Yüzyıllar içerisinde devam eden kubbeli uygulamalar toplumun zihninde yerini oluşturmuş, cami yapısı kubbe ile bütünlük kazanmıştır, denilebilir.

Uygulanan anket sonuçlarına göre, cami çizimlerinde ve seçilen cami öğelerinde; kubbe ve minarenin ayrı ayrı her iki soruda farklı oranlarda diğerinden daha fazla tercih edilmesinde iki unsurun da cami imajı algısında etkili olduğunu göstermektedir. İki sorunun da fazla tercih edilen bu öğeleri ile etkileşimi durumu

analiz edildiğinde, daha anlamlı sonuç elde edilmiştir. Kubbe ve minare gibi zıtlık oluşturan öğelerin, Lynch'in bahsettiği algıda desen oluşturacak biçimde birbirini tamamladığı görülmektedir. Bu soruya alternatif olarak sorulan son sorunun değerlendirmesi tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Kubbe ve minare öğelerinden geleneksel cami imajı algısı okunmaktadır. Verilen resimlerde tercihlerin Selimiye Cami üzerinde yoğunlaşması dikkat çekicidir. Bu da klasik cami formlarının cami algısında ön planda olduğuna işarettir. Diğer verilen geleneksel camilerin, insanların toplum beğenisi ile şekillenen yapılarda tasarımdaki gelişmeleri kabul ettiğini göstermektedir. Burada modern camileri gelişme olarak değerlendirirsek bu gelişimin cami algısına ters düştüğünü görebiliriz.

Cami ziyareti cinsiyetten bağımsız; ziyaret sıklığı ise cinsiyete bağlıdır. Cami ziyaret sıklığının, algıda etkili olabileceği düşünülmektedir. Ziyaret sıklığının, cinsiyet üzerinden farklılaştığı görülmektedir. Bu yaklaşım ile cinsiyetin, algılamada da etkili olabileceği varsayılmıştır. Erkeklerin kadınlara göre cami ziyaret sıklığı daha fazladır. Camiye namaz kılmak dışında yapılan ziyaretler ile sosyal yönü ile tanımlanmıştır. Sosyal yönü ile kadınların daha fazla ziyaret etmesi durumu mevcuttur. Bu nedenle, algıda eşit şartlarda imajlar oluşmaktadır.

Katılımcıların eğitim düzeyi yüksektir. Oluşan imajlar kadar onları her hangi bir kayıp vermeksizin aktarılmasında eğitimin katkıları vardır. Cami çizimlerinin geleneksel yönde olması eğitim ile ilişkilendirilmektedir.

Camilerin merkezlerde inşa edilmesi ve diğer sosyal yerleşimlerin çevresinde şekillenmesi, dini değerleri hayatın merkezinde tutan geleneklerin yansımasıdır. Anket uygulamasında katılımcıların dini yönelimi yüksek çıkmıştır. Bu sebeple, bu çalışma dini yönelimi yüksek kişilerin cami imajı algısı üzerine oluşturulmuştur. Anket uygulamasının dini yönelimi yüksek kişilerce yapılması, çizilen cami imajının ortak formu yakalanmasını açıklamaktadır. Katılımcıların kubbe formunu ön planda tutması, toplumsal beğenin geleneksel yönde olduğuna işaret etmektedir.

Akla ilk gelen camilerin yazıldığı soruda, cami tercihlerinde çoğunluğun Sultanahmet, Süleymaniye, Eyüp Sultan ve Fatih camileri olduğu görülmüştür. Tarihi yapılar olması, bu camilerin bilinmesinde etkilidir. Simgesel olan bu camilerin belirtilmesi, camilerin kentsel ölçekte işaret öğesi olduğunu desteklemektedir.

Biz'im oluşturduğumuz mimarinin toplum üzerindeki algısı, modern mimarinin de görülmesi ile değişiklik göstermemiştir. Dini yapıların tarihi oluşu veya yaşanmışlıklar onların manevi değerlerini artırmaktadır. Anket çalışmalarında modern camileri yönelik, onların '*bir ruhu olmadığı*' ve '*maneviyatının eksik olduğu*' ifade edilmiştir. Bir başka söylemde '*İslam dininin son din olduğunu ve ondan sonra*

artık yeni bir din gelmeyeceği gibi geleneksel mimarinin son şekli aldığı ve onun üstünde onu geçebilecek bir yapının olmayacağı' şeklinde kesin ifadelerle geleneksel mimari beğenisini vurgularken modern mimari eleştirilmiştir.

Akla gelen ilk cami imajının geleneksel mimarimiz olması, sunulan resimlerde tercihlerin de bu yönde yapılmasıyla cami imajı tercihi de belli olmuş, geleneksel cami mimarisi algıda yerini bulmuştur. Modernin algısı belki zaman değişkeni ile oluşacaktır. Çalışma cami üzerine yapılabilecek 'Işık ve Algı' veya 'Camilerin Duyusal Algılanması' yönünde çalışmalara öncülük oluşturabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

Aksakal, Zehra: Özen, Hamiyet: **Trabzon Kenti Kırsal Camilerinde Süsleme Programlarının İncelenmesi,**

(Çevrimiçi)http://www.academia.edu/2496388/Traditional_Rural_Mosques_of_Eastr_en_Black_Sea_Region, 30.04.2015.

Altan, İlhan: **Mimarlıkta Mekân Kavramı**, Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Sayı: 19, s:75-88, 1993.

(Çevrimiçi)http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:3zvzeEKNSMJ:scolar.google.com/&hl=en&as_sdt=0,5, 19.05.2015.

Altun, Ara: “Karahanlılar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, C.XXIV, İstanbul, 2001, s: 412- 414.

(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 10.04.15.

Aslanpa, Oktay: **Anadolu’da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi**, Ankara, AYK Kültür Merkezi, 2007.

Aslanpa, Oktay: **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., Anka Basım, İstanbul, 2004.

Aydınlı, Sema: **Mimarlıkta Görsel Analiz**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1992.

Aydınlı, Sema: **Mekansal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model**, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1986.

Ayvalıoğlu, Namık: **İstanbul’luların Zihnindeki İstanbul İstanbul’un Kognitif İmajının İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, C.XIX, Sayı: 1, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, 1993. (Çevrimiçi) <http://www.arastirmax.com/bilimsel-yayin/istanbul-universitesi-psikoloji-calismalari-dergisi/19/1/5>, 10.05.15.

Ayverdi Ekrem H.: **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt 630-805 (1230-1402):İstanbul mimari çağının menşei**, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1989.

Bakır, Betül: **Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul’da**

Etkileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Berksaç, Engin A.:“Emeviler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XI, 1995, s:105,106.
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 10.04.15.

Bilgicioğlu, Banu: " Mardin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXVIII, 2003, s:48,49.
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 07.05.15.

Bozkurt, Nebi: “Mescid-i Kuba”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XIX, İstanbul, 2004, s:280-281. (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 10.04.15.

Bozkurt, Nebi, Küçükaşçı, Mustafa S.: “Mescid-i Nebevi” , **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XIX, İstanbul, 2004, s:281-290.
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 10.04.15.

Buhârî: "Enbiyaya Dair Hadisler", **Sahih-i Buhârî Muhtasarı**, Yay. Yön. Feyzullah Birişik, İstanbul, Kilim Matbaacılık, 2008, s: 755-761.

Cezar, Mustafa: **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1977.

Coştu, Yakup: **Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım "Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi"** , Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.VIII, Sayı: 15, s: 119-139, 2009,(Çevrimiçi)http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D02476/2009_15/2009_1_COSTUY.pdf
10.05.15.

Creswell, K.A.C.: **A Short Account of Early Muslim Architecture**, Middlesex 1958, s. 10.

Çam, Nusret: "Gaziantep", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul, 1996, s:470, 471.(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 07.05.15.

Denkhalbant, Ayşe, Çobanoğlu Ahmet V.: “Selçuklular”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVI, İstanbul, 2009, s:394.
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 10.04.15.

Eskici, Bekir: **Malatya Türk-İslam dönemi mimari eserleri: Battalgazi (Eski Malatya)**, Malatya, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2013.

Eyice, Semavi: "Cami", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1993, s:56-90
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>,19.05.15.

Eyüce, Ahmet: **Geleneksel Yapılar ve Mekânlar**, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2005.

Fayda, Mustafa: "Hulefa-yi Raşidin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul,1998, s:324-338. (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 07.05.15.

Güner, Hilmi: **Mogan Gölü Camisi**, Ankara, 2013
(Çevrimiçi: <http://www.mimarizm.com/ilkyapi/Detay.aspx?id=73>), 16.05.2015.

Göregenli, Melek: **Çevre Psikolojisi: İnsan ve Mekân İlişkileri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Hattstein, Markus, Delius, Peter: **İslam Sanatı Ve Mimarisi**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2007, s:354-357.

Kuban, Doğan: **Mimarlık Kavramları: Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş**, Çevre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1984.

Kuban, Doğan: **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s:145-154.

Kuban, Doğan: "Yeni Cami Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Haz. İlhan Tekeli, İstanbul: Tarih Vakfı, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.

Kuloğlu, Nilgün: **Boşluğun Devimimi: Mimari Mekândan Kentsel Mekâna**, ICONARP International Journal of Architecture and Planning, Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı: 1/3, s: 201-214. (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/6226375/Bo%C5%9Flu%C4%9Fun_Devinimi_Mimari_Mekandan_Kentsel_Mekana, 23.04.2015.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, Haz. Prof. Dr. Ali Özek, v.d., Ankara, 1993.

Kuyulu, İnci: "İzmir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIII, İstanbul,2001, s:527.
(Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 13.05.15.

Lynch, Kevin: **Kent İmgesi**, Çev. İrem Başaran, Ed. Ali Berktaş, Kaan Özkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Noberg-Schulz, Christian: **Existence, Space & Architecture**, Preager Publisher, USA, 1972.

Roth, Leland M.: **Mimarlığın Öyküsü Öğeleri, Tarihi ve Anlamı**, Çev. Ergün Akça, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Sezgin, Haluk: **Türk İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış**, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1984, s:57-59.

Serin, Muhittin, Yüksel, İ. Aydın: "Osmanlı Mimarisi" , **İslam Sanatları Tarihi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012.

Türk, Ali: **Antalya Kenti Konut Dışı Tescilli Sivil Mimari Yapılar ve Özellikleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C.XVII, S.1, s: 119-121.(Çevrimiçi) <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/fbed/article/viewFile/4635/3750>, 07.05.2015.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler: Adana, Adıyaman, Afyon Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972-1986.

Us, Fatih: **Mimari Mekânın Aktarımında Algılayıcı Hareketinin Önemi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2008.

Vogt-Göknil, Ulya: "Selimiye Cami, Edirne", **Mimar Sinan**, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul, 1987.

Yeğın, Abdullah: **Yeni Lügat**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul,1975 s:74, 415.

Yetkin, Suut Kemal: **Türk Mimarisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, s.13. **A.g.e**, s:17-20.

Yetkin, Şerare: "Abbasiler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1988, s:49-56. (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>, 07.05.15.

Yüksel, İ. Aydın: **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974 / 1520-1566)**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2004.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Uri-1 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Çevrimiçi Kaynak,

Ulaşım Tarihi: Mayıs 2015. (<http://www.islamansiklopedisi.info/>)

Uri-2 Türkiye Camileri, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.mustafacambaz.com>)

Uri-3 Diyanet İşleri Başkanlığı Dernekpazarı İlçe Müftülüğü, Çevrimiçi Kaynak,

Ulaşım Tarihi: 30.04.2015. (<http://www.dernekpazarimuftulugu.gov.tr>)

Uri-4 İzmir'in Camileri, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.erolsasmaz.com/?oku=476>)

Uri-5 Kuba Mescidi, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.cntravelre.com>)

Uri-6 Mescid-i Nebevi, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.dinibil.com>)

Uri-7 Şam Emeviyye Cami, Samerra Cami, Edirne Beyazıt Cami, Çevrimiçi Kaynak,

Ulaşım Tarihi: 19.05.2015. (<http://www.studyblue.com>)

Uri-8 Mescidi Aksa, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://platformhaber.net>)

Uri-9 Tolunoğlu Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://tr.wikipedia.org>)

Uri-10 Talhatan Baba Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.ircicaarchdata.org>)

Uri-11 İsfahan Mescid-i Cuma, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://whc.unesco.org>)

Uri-12 Niksar Ulucami, Erzurum İç Kale Mescidi, Erzurum Üç Şerefeli Cami, Fatih

Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015. (<http://www.panoramio.com>)

Uri-13 Divriği Ulucami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.turkiyeforumlari.com>)

Uri-14 Beyşehir Eşrefoğlu Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.

(<http://www.ilgazetesi.com.tr>)

- Uri-15** Bolu Mudurnu Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://tr.worldmapz.com>)
- Uri-16** Bursa Ulucami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.buro.org.tr>)
- Uri-17** Amasya Beyazıt Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.flickr.com>)
- Uri-18** İstanbul Beyazıt Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.milligazete.com.tr>)
- Uri-19** İstanbul Sultan Selim Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.trt.net.tr>)
- Uri-20** Çoban Mustafa Paşa Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(www.dunyabulteni.net)
- Uri-21** Süleymaniye Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(www.tumblr.com)
- Uri-22** Sultanahmet Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.deviantart.com>)
- Uri-23** Derinkuyu Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.architera.com>)
- Uri-24** TBMM Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.mimarizm.com>)
- Uri-25** Yeşil Vadi Cami, Çevrimiçi Kaynak, Ulaşım Tarihi: 19.05.2015.
(<http://www.kiptaş.com>)

EKLER

EK-A: Anket Formu

EK-B: Anket Uygulamasında Çizilen Camiler

EK-C: Kubbe Çizen- Minare Çizen Ki Kare Testi

EK-D: Cami Ziyaret Sıklığı-Cinsiyet Arasındaki Ki Kare Testi

EK-A: Anket Formu

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ANKET FORMU

Bu anket, "Türk Mimarisinde Cami İmajı Algısı Biçim-Form Üzerinden Bir Yaklaşım" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına yönelik yapılmaktadır. "Biz" im oluşturduğumuz mimarinin bizdeki etkisini, toplumun geleneksel dini mimari algısını ölçmeye yöneliktir. Mimari algı; eğitim, sosyal, kültürel ve çevresel faktörler üzerinden değerlendirilecektir. Katılımınız için teşekkür ederim.

Fatma Zehra Sarıhan

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

2. Camiye gider misiniz, ne kadar sıklıkla gidersiniz?

Her gün () Her hafta () Her ay () Her yıl () Gitmem ()

3. Cami denildiğinde aklınıza yapının ilk hangi ögesi gelir?

Avlu () Şadırvan () Minare () Kubbe () Kemerler ()

4. Camiye namaz kılmak haricinde hangi maksatla gidersiniz?

Gitmem () Avlusunda dinlenmek () Şadırvan suyu ile serinlemek için ()

Arkadaşlarımla buluşmak için () Ziyaret maksadıyla yapıyı gözlemlemek için ()

5. Yaşadığınız şehirde bulunan ve ilk aklınıza gelen üç camiyi yazınız.

- 1.
- 2.
- 3.

6. Yazdığım camiler gün içerisinde en çok vakit geçirdiğim bölgelerdeki camilerdir.

Evet () Hayır ()

Aşağıdaki soruları belirtilen derecelendirme ölçeklerine göre doldurunuz.

	1. Hiç Katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Kararsızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle Katılıyorum
7. Allah'a inanırım.					
8. Dini inancın gerekli olmadığını düşünürüm.					
9. Düzenli olarak beş vakit namaz kılarım.					
10. Dini kuralları sıkıcı bulurum.					

	1. Hiç Katılmıyorum	2. Katılmıyorum	3. Kararsızım	4. Katılıyorum	5. Kesinlikle Katılıyorum
11. İslam dininin hayatıma bir gaye ve anlam kazandırdığına inanırım.					
12. Dini kuralların yaşama hiçbir katkısı olmadığına inanırım.					
13. Dini değerlere saygı gösteririm.					
14. Dua ederim.					
15. Dinin yasak ettiği şeyleri yapmam.					
16. İncime göre hareket etmediğim zaman huzursuzluk duyarım.					

17. Cinsiyetiniz nedir?

Erkek () Kadın ()

18. Kaç yaşındasınız?

.....

19. Eğitim düzeyiniz nedir?

Okur- Yazar () İlköğretim () Lise () Önlisans () Lisans () Lisansüstü ()

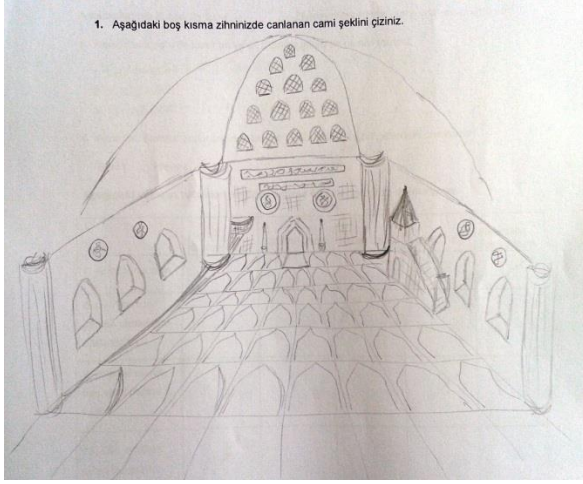
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

20. Aşağıdaki camilerden hangisi zihninizdeki cami imajına en yakındır, işaretleyiniz.

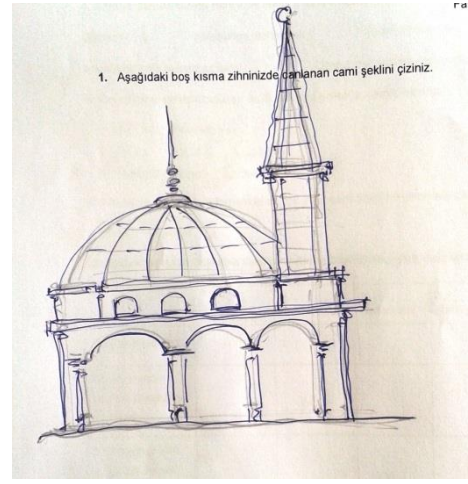
	1		6
	2		7
	3		8
	4		9
	5		

EK-B: Anket Uygulamasında Çizilen Camiler

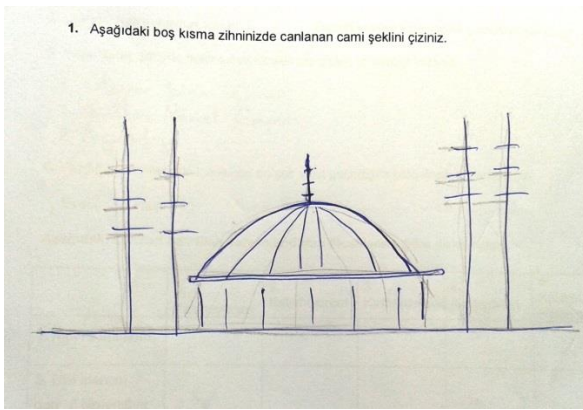
Tek Kubbeli Cami Çizimleri

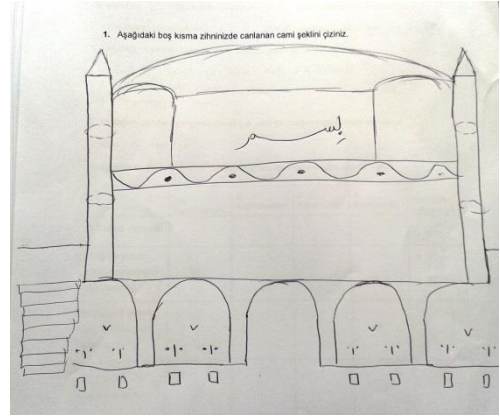
1

2

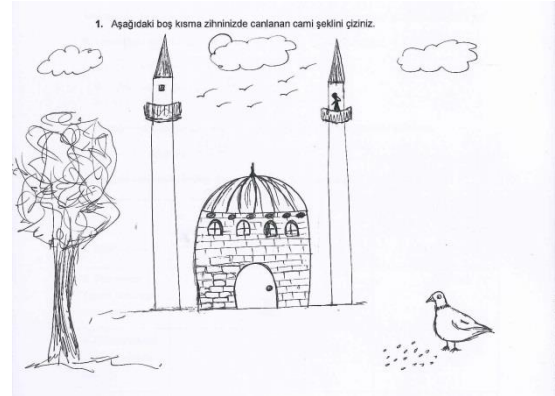
3

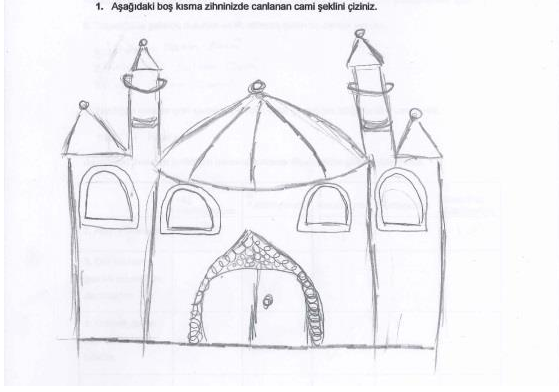
4

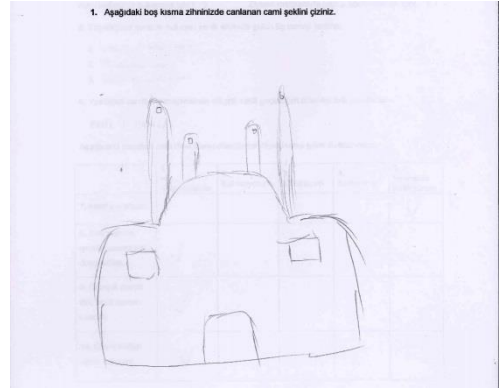
5

6

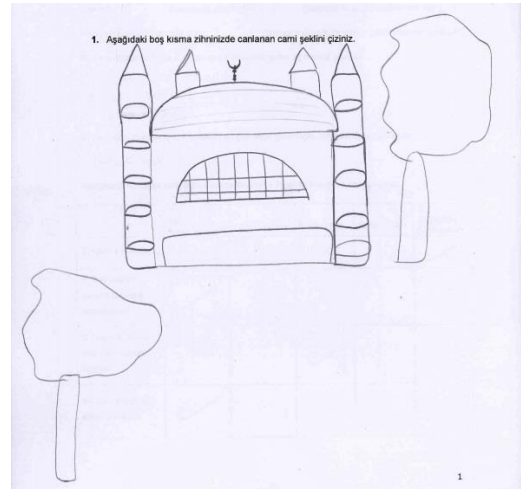
7

8

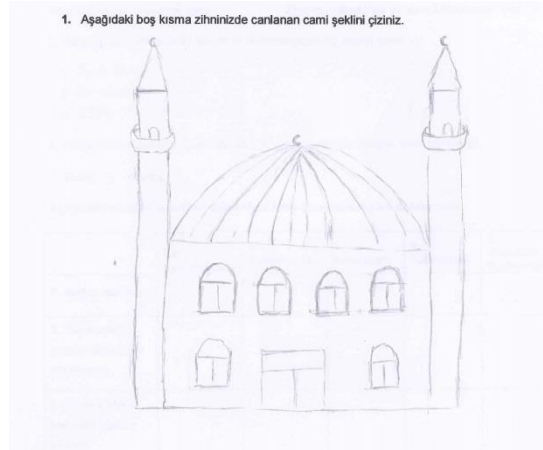
9

10

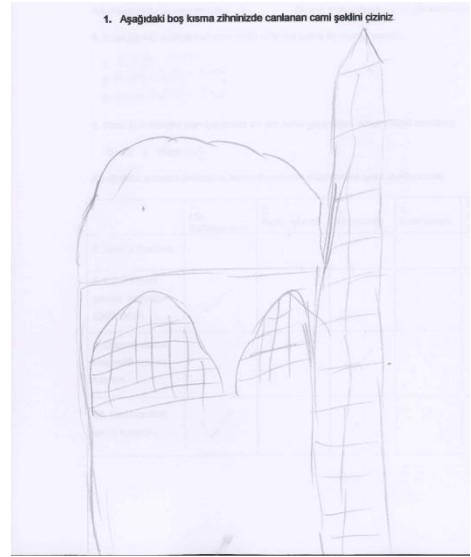
11

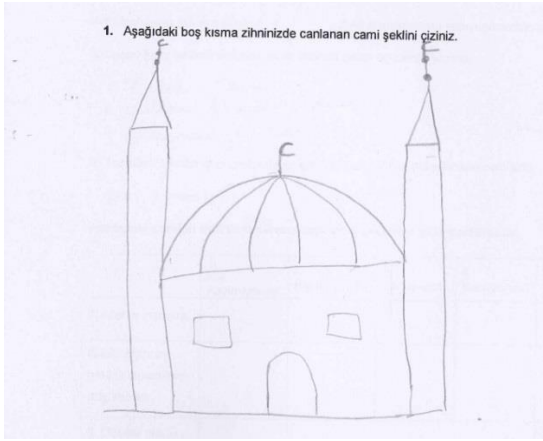
12

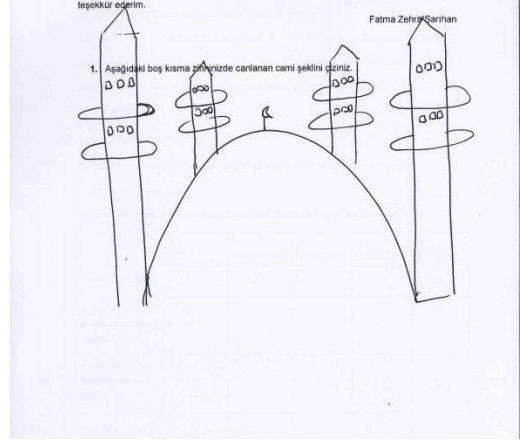
13

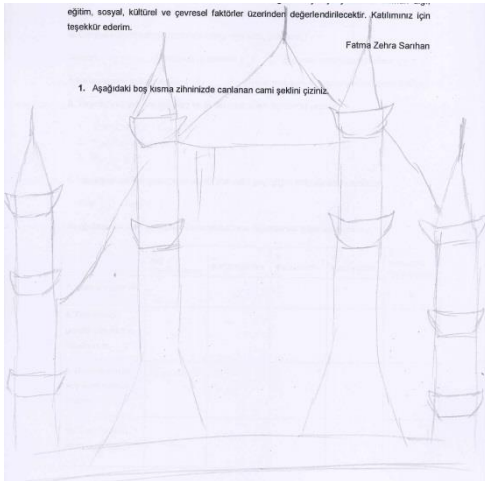
14

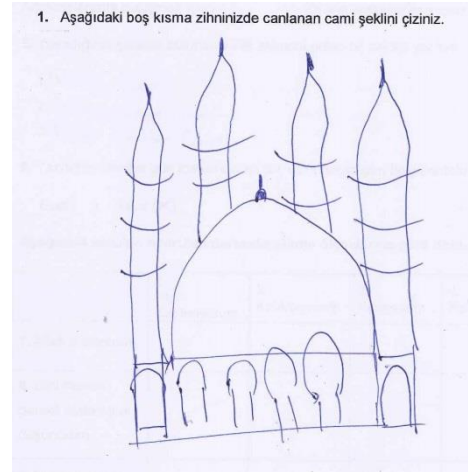
15

16

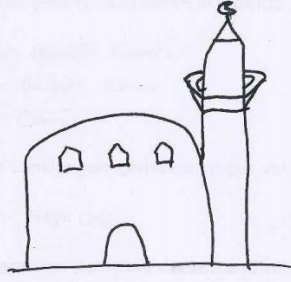

17

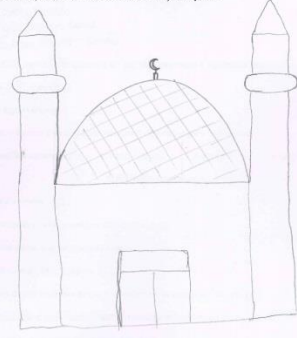
18

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

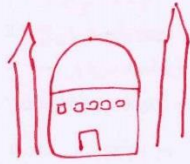
19

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

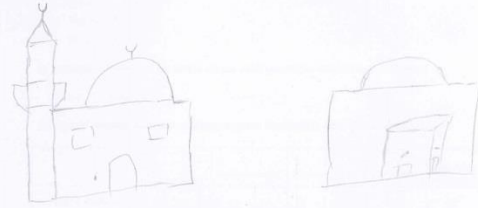
20

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlan

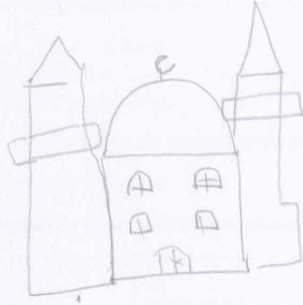
21

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

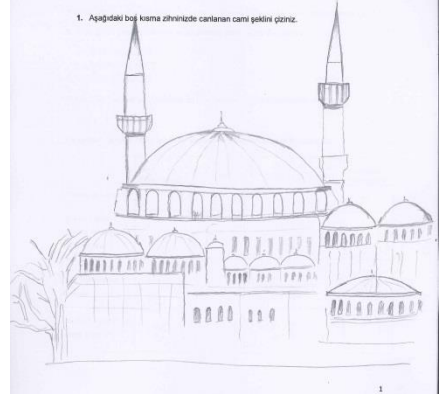
22

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

23

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

24

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

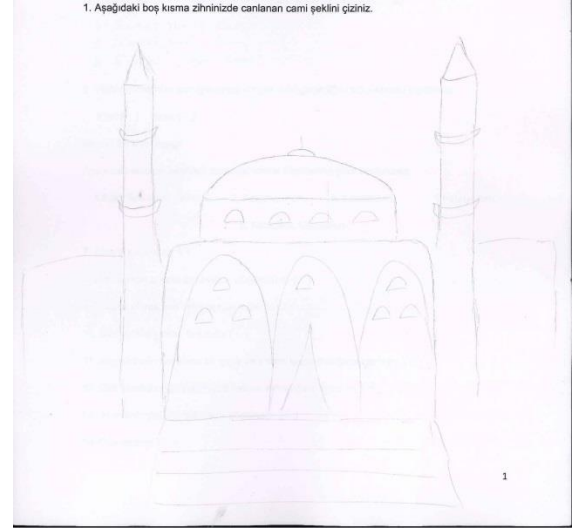
25

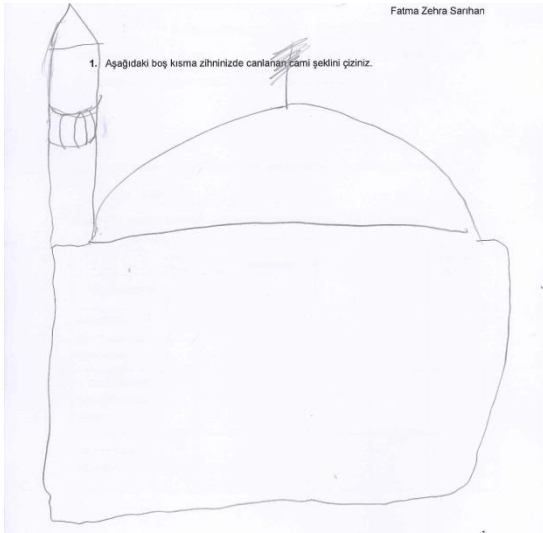
26

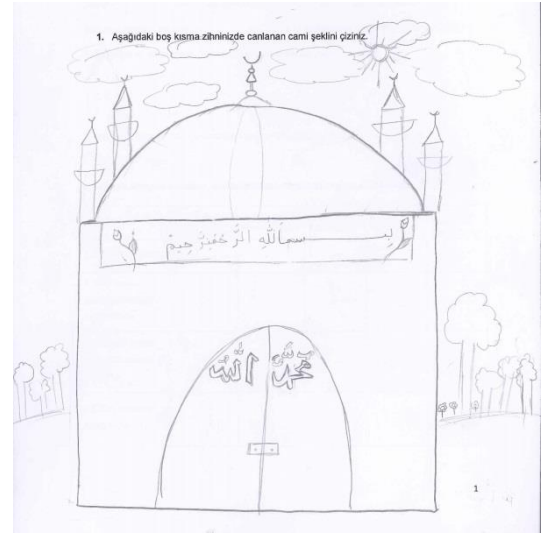
27

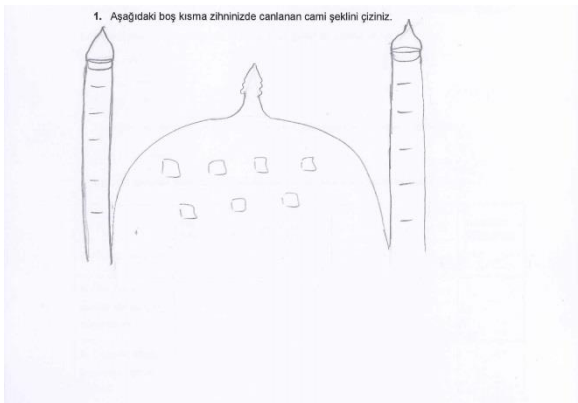
28

29

30

31

32

33

34

35

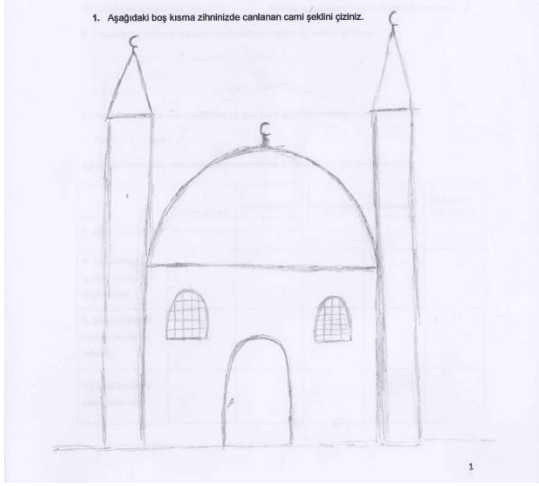
36

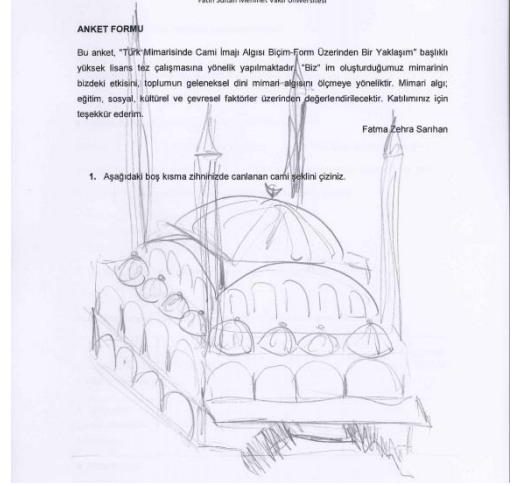
37

38

39

40

41

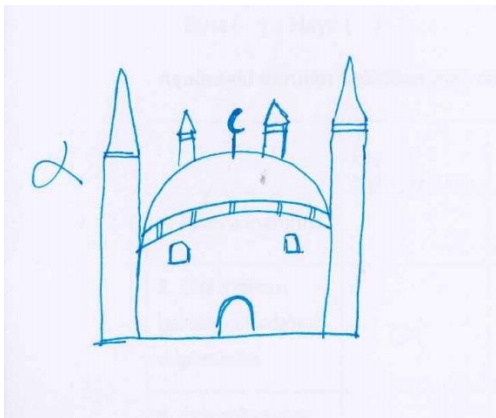
42

43

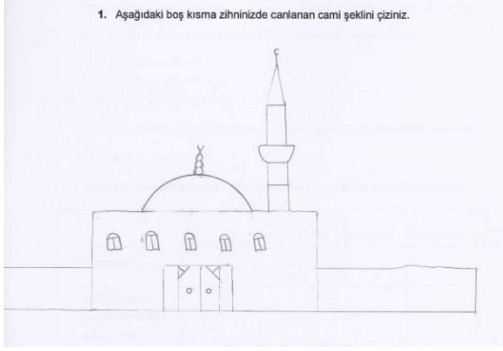
44

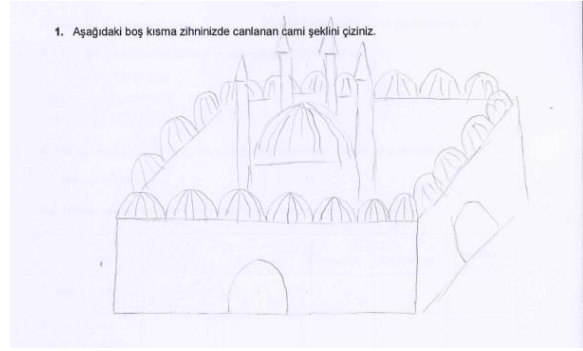
45

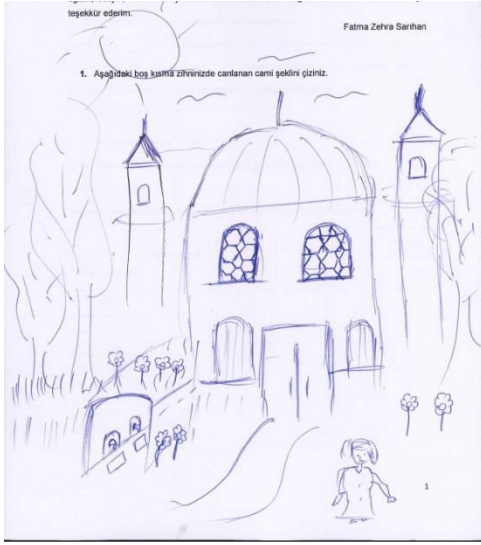
46

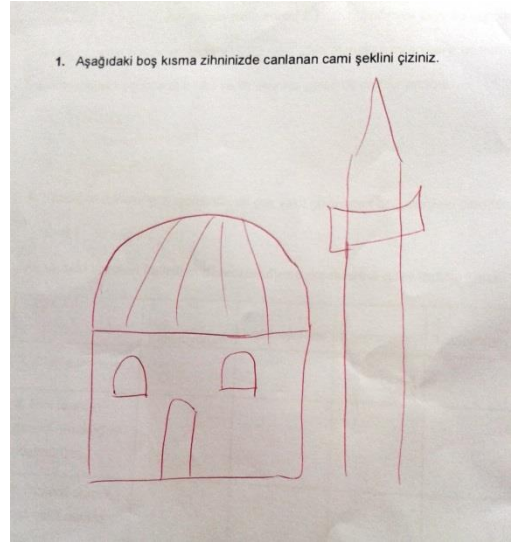
47

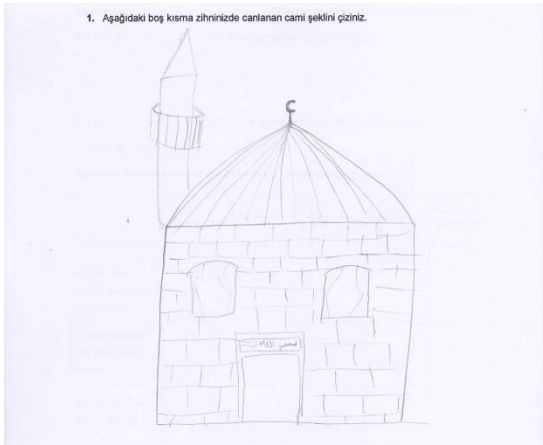
48

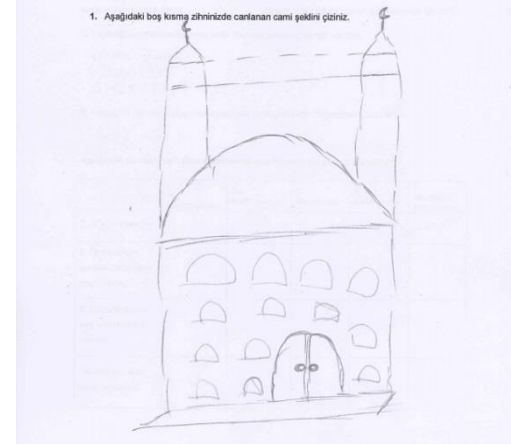
49

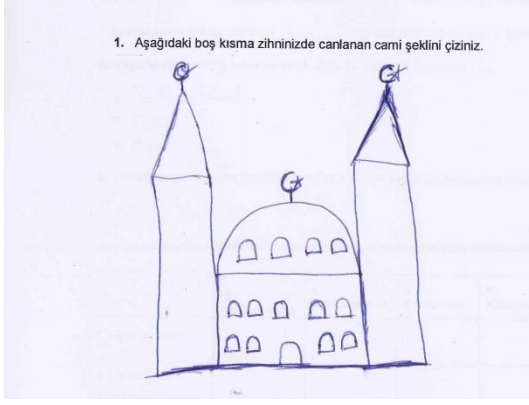
50

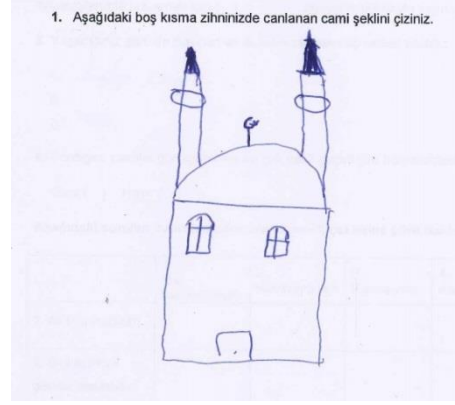
51

52

53

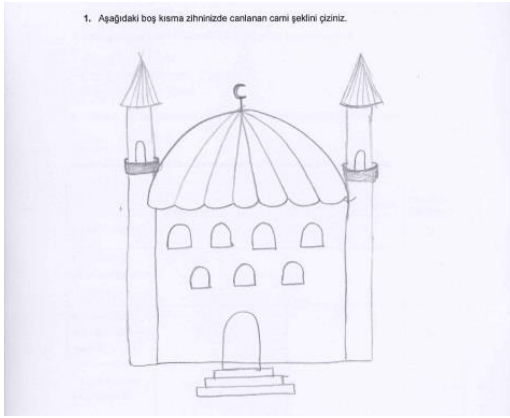
54

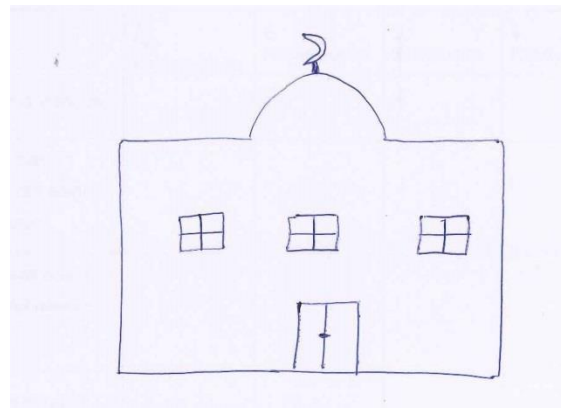
55

56

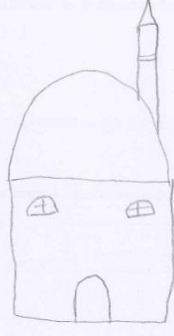

57

58

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

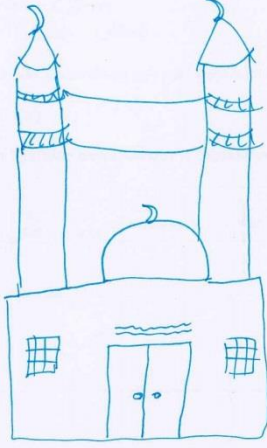
59

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

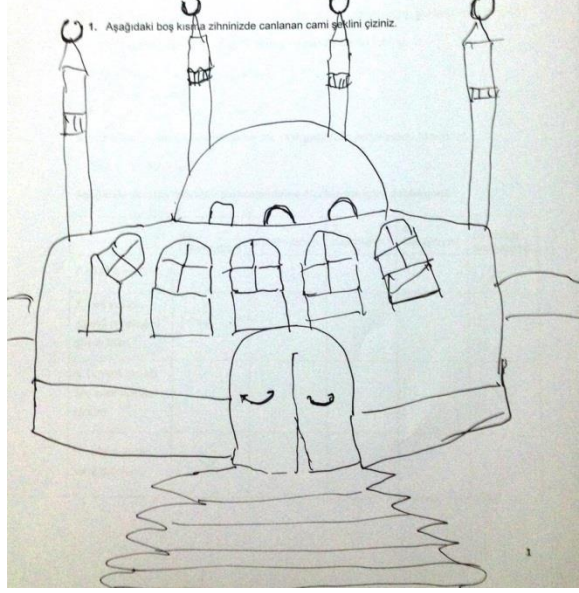
60

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

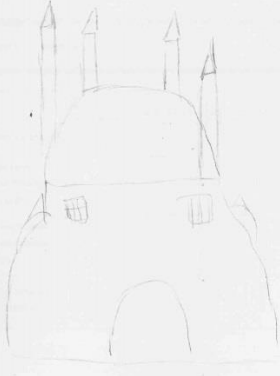
61

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

62

1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

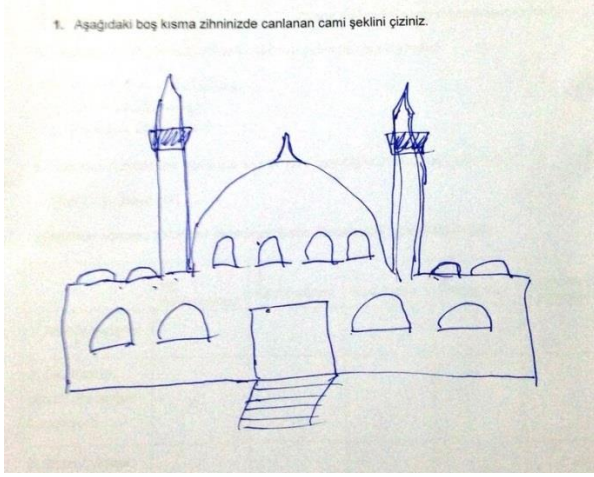

63

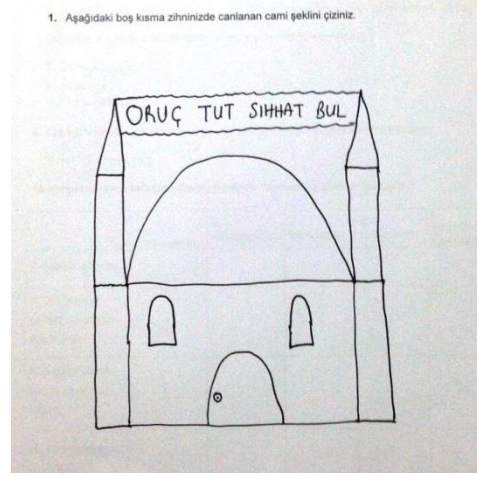
1. Aşağıdaki boş kısma zihninizde canlanan cami şeklini çiziniz.

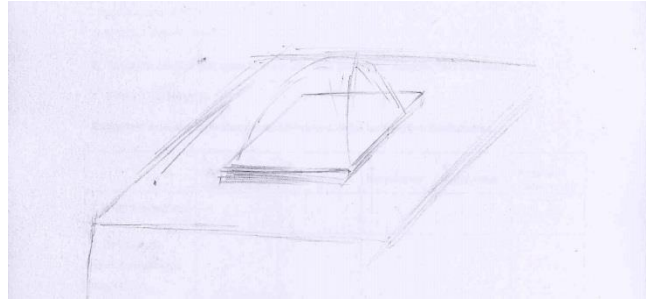
64

65

66

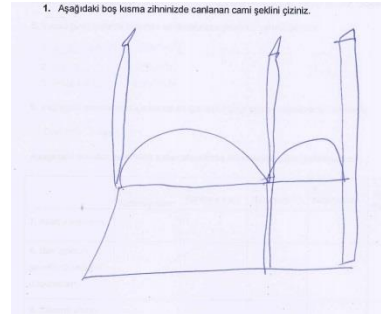

67

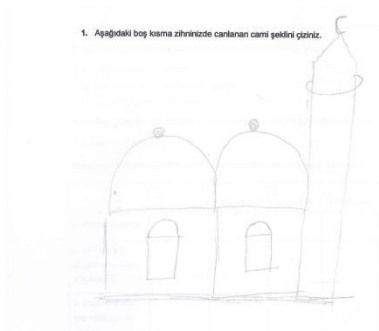
İki Kubbeli Cami Çizimleri

68

69

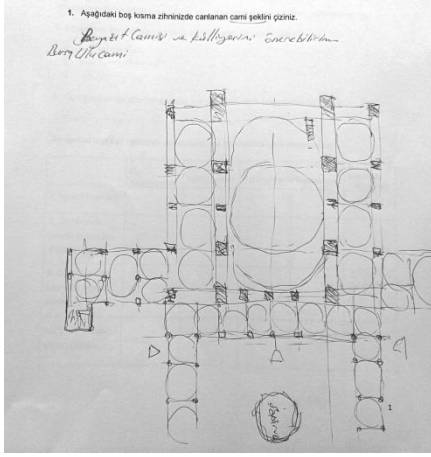

70

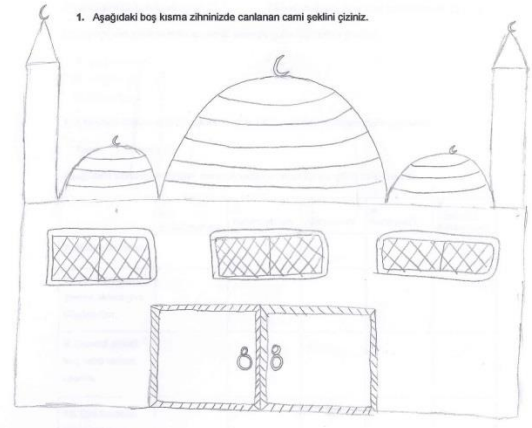

71

Üç Kubbeli Cami Çizimleri

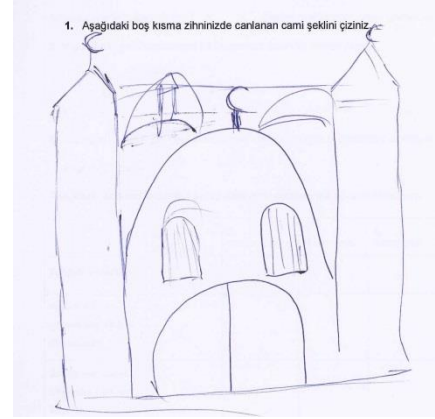
72

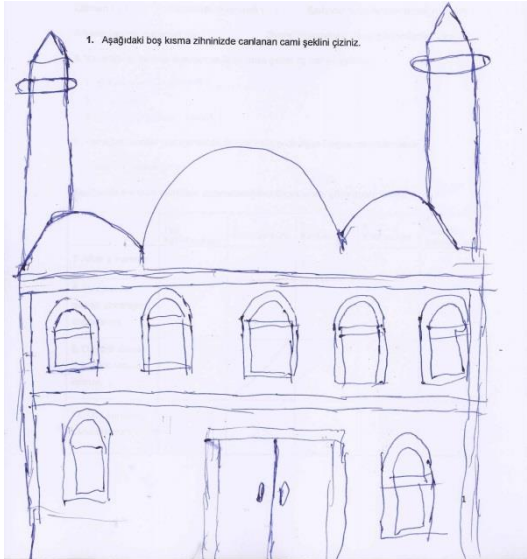
73

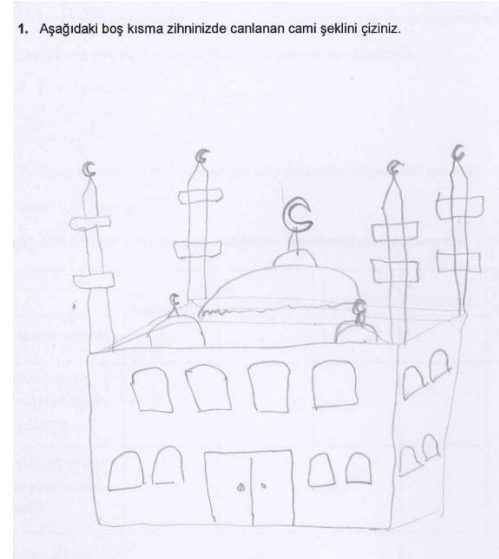
74

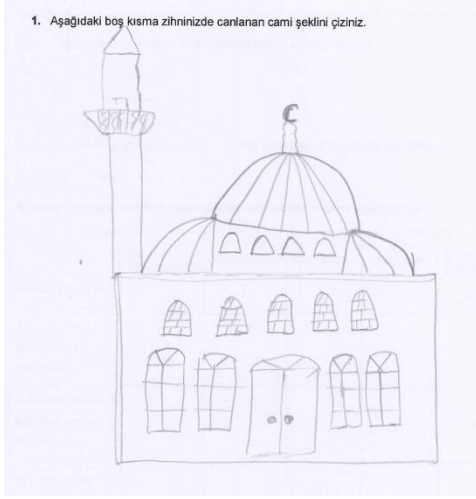
75

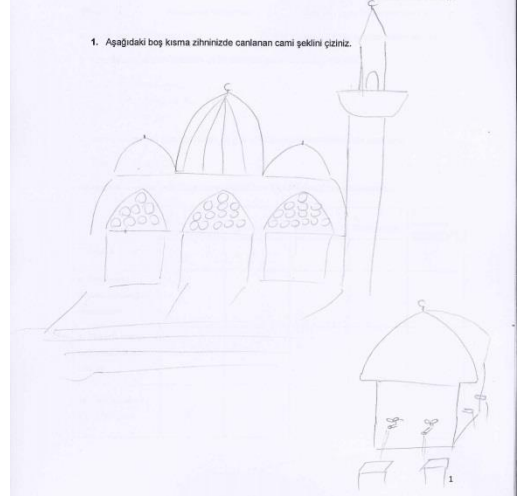
76

77

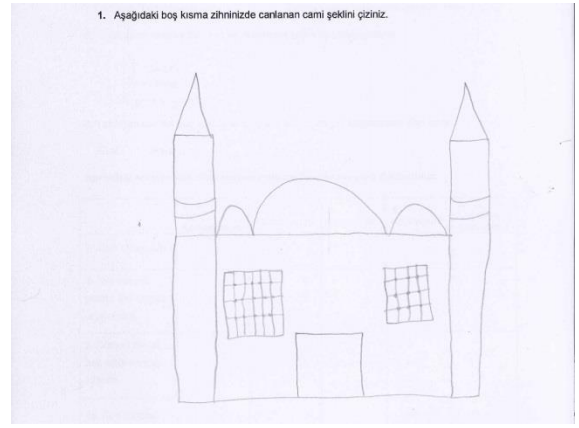
78

79

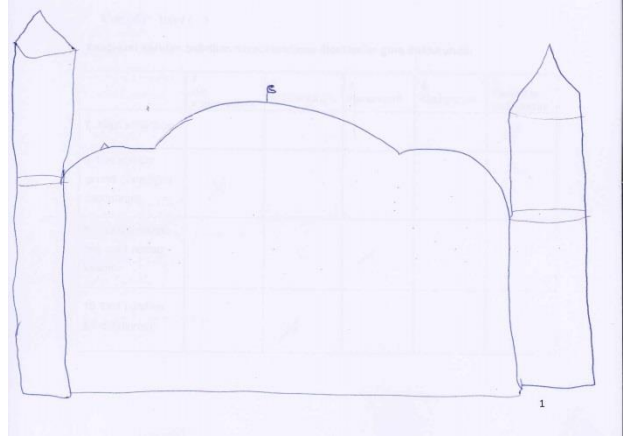
80

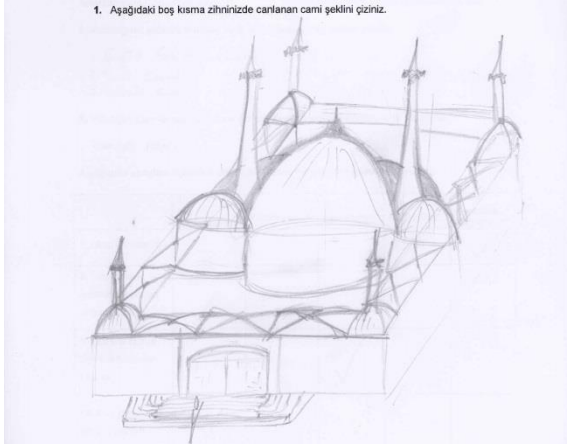
81

82

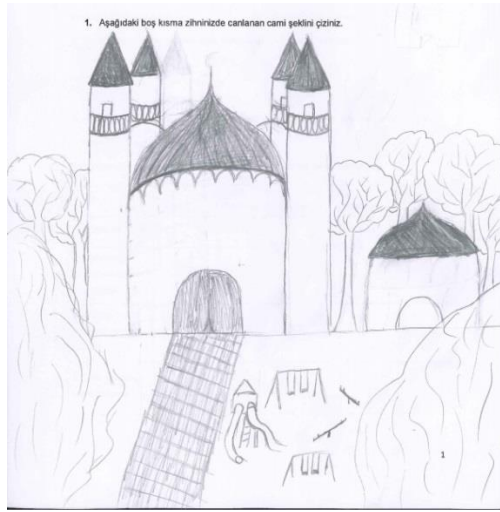
83

84

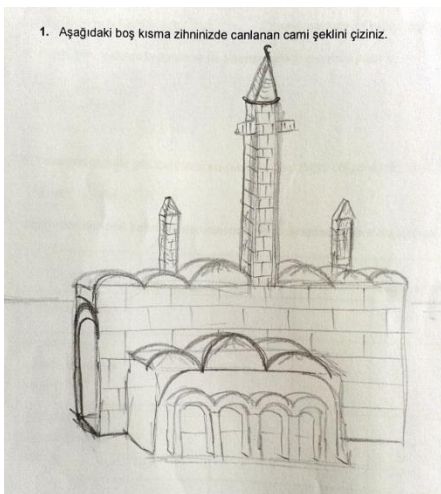

85

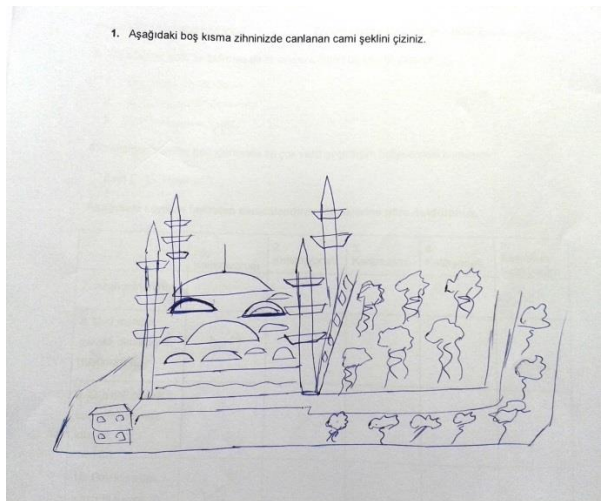

86

Çok Kubbeli Cami Çizimleri

87

88

89

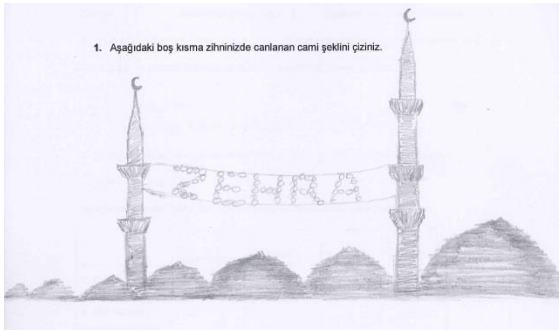
90

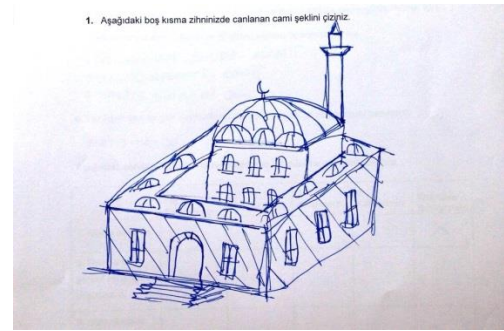
91

92

93

94

95

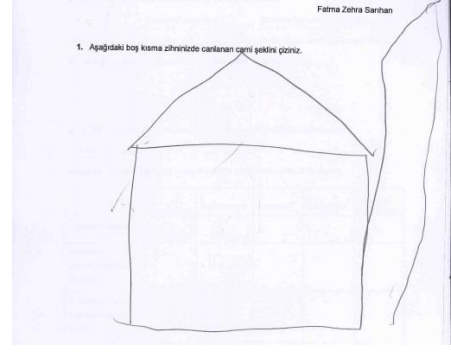

96

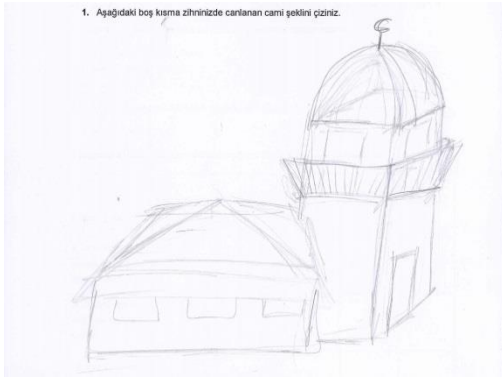
Kırma Çatılı Cami Çizimleri

97

98

99

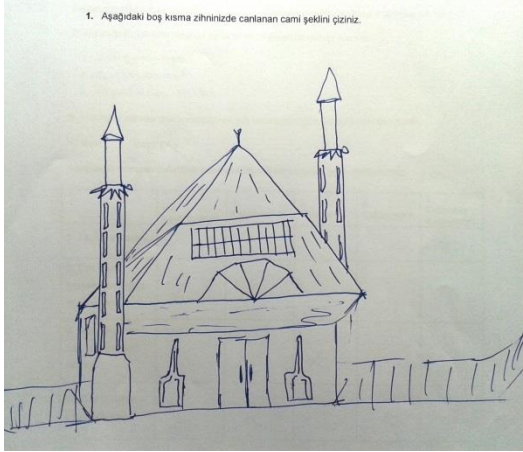

100

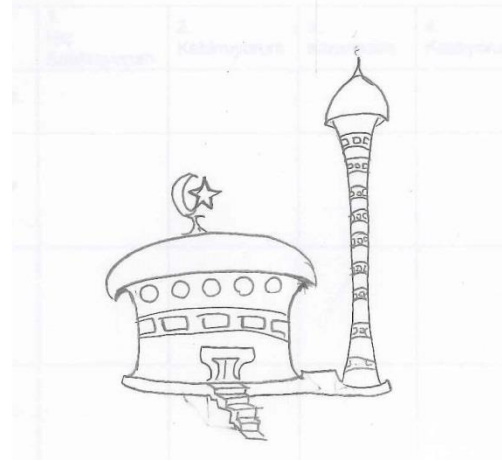

101

Özgün Cami Çizimleri

102

103

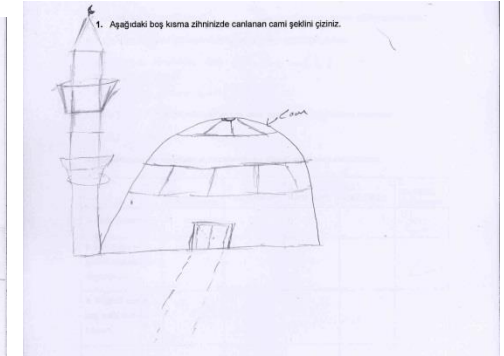
104

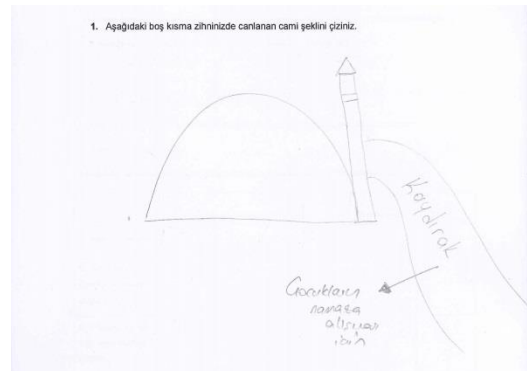
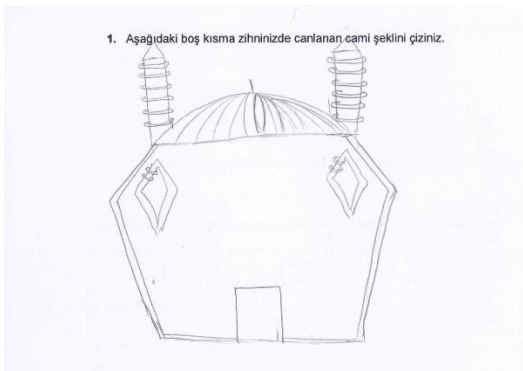
105

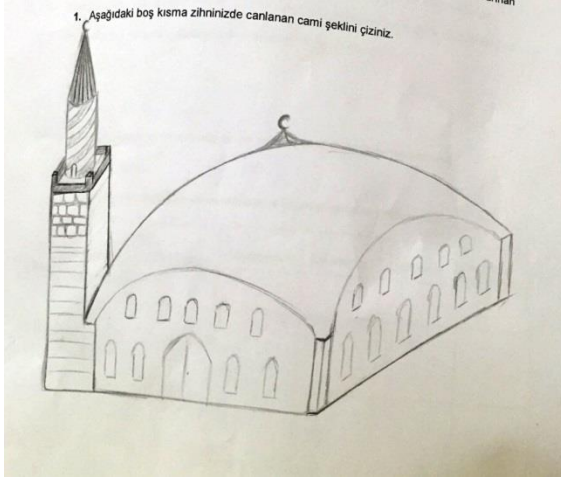
106

107

108

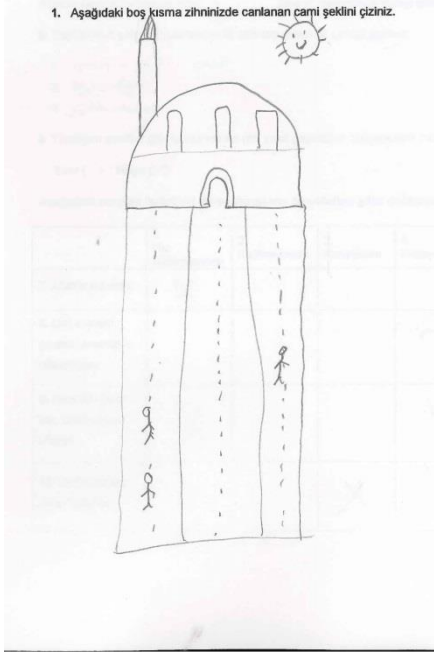

110

109

111

112

113

EK-C: Kubbe Çizen- Minare Çizen Ki Kare Testi**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Kubbe çizen * Minare çizen	158	100,00%	0	0,00%	158	100,00%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	104,585 ^a	1	0		
Continuity Correction ^b	100,912	1	0		
Likelihood Ratio	112,054	1	0		
Fisher's Exact Test				0	0
Linear-by-Linear Association	103,923	1	0		
N of Valid Cases	158				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 16,77.

b. Computed only for a 2x2 table

EK-D: Cami Ziyaret Sıklığı-Cinsiyet Arasındaki Ki Kare Testi**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Cami Ziyaret Sıklık * Cinsiyet	158	100,00%	0	0,00%	158	100,00%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	76,308 ^a	4	0
Likelihood Ratio	89,125	4	0
Linear-by-Linear Association	47,61	1	0
N of Valid Cases	158		

a. 2 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,50.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Fatma Zehra Sarihan

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 10.05.1988

Adres: Kağıthane/İstanbul

e-posta: faber.ziya@gmail.com

Lisans: Uluslararası Saraybosna Üniversitesi